

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Universitatea din Cernăuți (foto: 2006)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Cristian APATI, Cristian CABĂU, Ioan CIORBA, Gavril CORNUȚIU,
Corneliu CRĂCIUN, Valerică DRAICA, Antonio FAUR, Constantin MOȘINCAT**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGLU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDACTAȚIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLINAȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Aleea
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0729 845 160

CUPRINSUL:

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE

- **Cristian APATI, Ioan CIORBA, *Însemnări de pe registrele de stare civilă ale parohiilor ortodoxe din Bihor (sfârșitul sec. al XVIII-lea)*.....1**
- **Cristian CABĂU, *Caracteristici ale sistemului ocupațional la nivelul Munților Apuseni (sec. XVIII-XIX - prima jumătate a sec. XX)*.....71**
- **Constantin MOȘINCAT, *Documente inedite despre cinstirea eroilor martiri de la Sânlazăr (Bihor) și Lazuri (Satu-Mare)*.....86**
- **Antonio FAUR, *O autobiografie a căpitanului Ștefan Popescu- liderul grupului de rezistență anticomunistă din sudul Bihorului*91**

LITERATURĂ

POEZII

- **Gavril CORNUȚIU, *Dar doar, Curcubeul, Seară de noiembrie, Aud*.....106**

STUDII DESPRE LIMBĂ

- **Corneliu CRĂCIUN, *Expresivitate și afectivitate*.....108**
- **Valerica DRAICA, *Aspecte stilistice în lirica religioasă a Evului Mediu*.....116**

**ÎNSEMNĂRI DE PE REGISTRELE DE STARE CIVILĂ
ALE PAROHIILOR ORTODOXE DIN BIHOR
(sfârșitul secolului al XVIII-lea - 1848)**

Istoriografia română a fost conștientă multă vreme că, în încercarea ei de reconstituire cât mai veridică a trecutului istoric al spațiului românesc, trebuie să aibă în vedere toată gama de izvoare istorice care pot aduce lămuriri în acest sens. Urmele materiale scoase la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice, precum și fondurile arhivistice au fost cele dintâi chemate să ducă la îndeplinire acest nobil deziderat, lor alăturându-li-se un număr de alte surse, unele multă vreme considerate de importanță secundară. În această situație s-au aflat o perioadă și categoria vechilor și uneori laconicelor însemnări de pe marginile bătrânelor cărți, în pofida certelor avantaje pe care introducerea lor în circuitul istoriografic o presupunea. Nicolae Iorga atrăgea atenția asupra importanței acestora încă din 1921¹: pe baza lor, spunea marele istoric, e posibil să fie scrisă acea istorie „care nu e compusă, ci numai înșăilată, notată incidental și sporadic, de cei modești și puțin cărturari uneori care nu se gândesc nici la un patron, nici la un public, ci pun pe hârtie ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă ori din nevoia de a face și pe alții, necunoscuți, martori ai suferințelor, isprăvilor și întâmplătoarelor bucurii ale lor”, completând fericit „istoria țării”, cea „oficială” și „solemnă, pe care o voiesc, o cer, o revăd, adesea și o schimbă, o aprobă pentru folosul faimei lor domnii întâi, puternicii de sub cârmuirea lor pe urmă (...)”.

Încet-încet, ținându-se cont îndeosebi de ridicata valoare informativă a vechilor însemnări, precum și de veridicitatea și de simplitatea limbajului și a modului în care au fost așternute pe hârtie, problematica lor a început să fie abordată fie direct, fie tangențial, de un număr tot mai însemnat de istorici,

¹ Nicolae Iorga, *Istoria țării prin cei mici*, în *Revista istorică*, VII, nr. 1-3, București, 1921, p. 26-62; articolul a fost reluat mai apoi în Nicolae Iorga, *Despre cronici și cronicari*, București, 1988, p. 212-237. Problematika lor fusese deja abordată de marele savant în alte două lucrări, respectiv în *Inscripții și însemnări*, București, 1906 și *Inscripții din Bisericile României*, vol. I-II, București, 1905, 1907-1908, precum și de I. Bârlea în *Însemnări din bisericile Maramureșului*, București, 1909.

precum G. Hâncu², Mircea Filip³, Elena Dunăreanu și Aurelia Popa⁴, Ilie Corfus⁵, Constantin Pascu⁶, Lucia Hațeganu⁷, Elena Rodica Colta⁸, Gabriel Ștrempel⁹, Elena Mosora și Doina Hanga¹⁰, Doru Radosav¹¹, Valeriu Leu¹², Elena Bărnăuțiu¹³ etc. Nu putem să nu-i amintim între istoricii având asemenea preocupări și pe cei care, într-un fel sau altul, au fost sau sunt încă legați material și sufletește de ținuturile Bihorului, respectiv pe Nicolae Firu¹⁴, Titus L. Roșu¹⁵, Florian Dudaș¹⁶ sau Constantin Mălinaș¹⁷.

În ciuda tuturor acestor eforturi conjugate, problematica vechilor însemnări, mai precis identificarea unora noi, continuă să fie una actuală. Dacă în ce le privește pe cele de pe marginile vechilor tipărituri lucrurile sunt în cea mai mare măsură clarificate, acestea fiind în majoritatea lor descifrate și publicate (unele chiar în două sau mai multe ediții și la autori diferiți), nu același lucru se poate spune și despre cele (destul de numeroase) prezente pe filele registrelor de stare civilă. Din motive de spațiu ne vom ocupa în prezentul studiu doar de cele aparținând parohiilor ortodoxe din regiunea Bihorului, urmând ca în viitorul apropiat să le oferim spre publicare și pe cele de pe registrele greco-catolice, romano-catolice și reformate.

În număr total de 582 însemnările de față acoperă intervalul de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în preajma anului 1848 și fac trimitere la o gamă foarte largă de problematice ce permit nu doar deslușirea unor componente legate de viața materială de altădată, ci și sondarea universului mental al epocii și, implicit, creionarea viziunii despre lume pe care mare parte

² G. Hâncu, *Cartea românească veche în Biblioteca regională V.A.Urechia*, Galați, 1965

³ Mircea Filip, *Cartea românească veche în Biblioteca G. T. Kirileanu*, Piatra Neamț, 1970

⁴ Elena Dunăreanu, Aurelia Popa, *Cartea românească sibiană*, Sibiu, 1974

⁵ Ilie Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975

⁶ Constantin Pascu, *Cartea românească veche în Biblioteca Bruckental*, Sibiu, 1976

⁷ A se vedea articolele apărute în *Apulum* în 1976 și 1977.

⁸ A se vedea articolele apărute în *Ziridava* în intervalul 1977-1980.

⁹ Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I-III, București, 1983

¹⁰ Elena Mosora, Doina Hanga, *Catalogul cărții vechi românești din colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga” Cluj Napoca, 1561-1830*, Cluj Napoca, 1991

¹¹ Doru Radosav, *Carte și societate (sec. XVII-XIX)*, Oradea, 1995

¹² Valeriu Leu, *Banatul între arhaic și modern. Mentalități în veacul Luminilor*, Reșița, 1993; Idem, *Carte veche românească din Bisericile Eparhiei Caransebeșului*, Reșița, 1996

¹³ Elena Bărnăuțiu, *Carte veche românească veche în colecții sătmărene*, Satu Mare, 1998

¹⁴ Nicolae Firu, *Monografia Bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu Lună) din Oradea. Scrisă cu prilejul împlinirii a 150 de ani dela întemeierea ei, 1784-1934*, Oradea, 1934, p. 136-141

¹⁵ Titus L. Roșu, *Însemnări și inscripții bihorene*, vol. I-II, Oradea, 1999 (primul volum a apărut pentru prima dată în 1941).

¹⁶ Dintre numeroasele cărți ale autorului ne vom rezuma în a le aminti pe cele care au în atenție cel mai concret problematica noastră, respectiv *Memoria vechilor cărți românești. Însemnări de demult*, Oradea, 1990 și *Însemnări de pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992.

¹⁷ Constantin Mălinaș, *Catalog de carte românească veche*, Oradea, 1993

din oamenii respectivului ecart temporal au avut-o, prin aceasta înțelegând modul în care erau trăite anumite „reprezentări ale naturii, ale vieții și ale raporturilor umane, a lui Dumnezeu ...”¹⁸. Contribuția lor la deslușirea istoriei lumii țărănești de altădată „în aspectele sale intime” (ținând cont de puținătatea altor surse care să poată să aducă alte lămuriri în acest sens) constituie de asemenea un alt argument solid în favoarea utilizării lor ca sursă istoriografică, în ciuda subiectivismului de care dau dovadă¹⁹.

Valoarea informativă a conținutului lor este inegală: de la simple înscrisuri referitoare la revizuirea sau verificarea protocoalelor sau a înregistrării unor sume de bani, la probleme de natură economico-administrativă. O parte din ele, fie din pricina stării precare în care se află registrele (multe au fost tăiate marginal cu ocazia legărilor ulterioare), fie din cea a lipsei unor file sau părți din acestea, nu au putut fi descifrate în întregime, privându-ne astfel de o șansă în plus de cunoaștere și înțelegere. Din lecturarea celorlalte răzbate impactul negativ major pe care unele nenorociri (foamete, lăcuste, scumpete) l-au provocat, grija cu care erau privite feluritele anomalii climatice (explicabilă dacă ținem cont de ponderea agriculturii în viața economică a secolelor trecute, populația rurală acoperind procente de până la 95-98 % din total)²⁰, preocuparea pentru intrarea în grațiile divinității prin intermediul Maicii Domnului sau a unui însemnat număr de sfinți și implicit de dobândire a unui sentiment sporit de siguranță²¹, emoția prilejuită de sfințirea unor biserici sau cimitire, dezacordul față de comportamentele imorale, grija pentru consemnarea stadiului în care se afla practica vaccinării antivariolice a copiilor etc.²².

¹⁸ Robert Mandrou, *L'histoire des mentalités*, în *Enciclopedia Universalis*, vol. VIII, Paris, 1968, p. 437; Toader Nicoară, *Introducere în istoria mentalităților colective. Antologie*, Cluj Napoca, 1998, p. 108

¹⁹ Barbu Ștefănescu, *Lume rurală și ritual în Transilvania secolelor XVII-XVIII*, în *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța. (Nouvelles perspectives de l'histoire sociale en France et en Roumanie)*. Studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristiana Oghină-Pavie, Jacques-Guy Petit, Iași, 2003, p. 145; Idem, *Sociabilitate rurală, violență și ritual. Cartea în practicile oblativ de răscumpărare a păcii comunitare, Transilvania, sec. XVII-XIX*, Oradea, 2004, p. 5-7

²⁰ Idem, *Lumea rurală din Crișana între Ev Mediu și Modern*, Oradea, 1998, p. 31

²¹ Practică des întâlnită și în cadrul lumii occidentale, excelent surprinsă de Jean Delumeau în lucrarea sa *Liniștiți și ocrotiți. Sentimentul de securitate în Occidentul de altădată*, vol. I, Iași, 2004, p. 165-268.

²² În condițiile în care, în debutul secolului al XIX-lea, lupta împotriva variolei s-a intensificat considerabil inclusiv prin apariția unor ordonanțe sau a unor cărți dedicate combaterii acesteia (vezi, de pildă, Andrei Veress, *Orânduielei românești vechi tipărite în Ardeal (1744-1848)*, în *Revista Arhivelor*, an II, nr. 3, București, 1926, p. 358-359; Valeriu Bologa, Jules Guiart, *Contribuțiuni la istoria medicinei din Ardeal*, Cluj Napoca, 1927, p. 29-30; Valeriu Bologa, Samuil Iszak, *Fapte și oameni. Din trecutul medicinei în patria noastră*, București, 1962, p. 59-60), iar, mai târziu, pentru o mai bună evidență a celor „oltuiți”, a unor certificate de vaccinare

Înainte de a prezenta însemnările *in-extenso* facem precizarea că, pentru a fluidiza lectura, ne-am permis uşoare intervenţii în text (de pildă, s-a completat literele sau cuvintele lipsă), fără ca prin aceasta sensul să fie modificat. Dincolo de aceste minore retuşuri am fost ghidaţi însă în permanenţă de dorinţa de a le prezenta în integralitatea lor, încercând să surprindem şi să redăm o parte cât mai însemnată din zbuciumul sufletesc al autorilor lor şi din atmosfera perioadei istorice în care au fost scrise. De asemenea, cu intenţia de a transforma materialul cuprins în *Anexă* într-un instrument de lucru uşor de uzitat, am considerat necesară gruparea pe problematici („Evenimente naturale, incendii”, „Versuri, acatiste şi molitve”, „Însemnări suplimentare în legătură cu cei înregistraţi”, „Însemnări diverse”, „Sfinţiri de biserici şi cimitire”, „Purtare nedemnă”, Probleme economico-financiare”, „Starea parohiei”, „Probleme sanitare”, „Circulare” , „Probleme privind scrierea protocoalelor, conscrieri şi extrase”), cu precizarea că delimitarea prezintă totuşi un oarecare grad de relativitate dat de posibilitatea încadrării unora, în paralel, în două categorii.

Referitor la modul în care se indică sursele însemnărilor, pentru o mai uşoară manevrabilitate, s-a optat în favoarea menţionării acestora imediat după redarea lor (şi nu cu note de subsol), fiind indicat nu doar numărul registrului ci şi parohia căruia îi aparţine, precum şi tipul acestuia. Ex: Arhivele Naţionale – Direcţia Judeţeană Bihor, *Fond Colecţia registrelor de stare civilă*, dos. nr. 577 (Lazuri-Calea Mare, născuţi, căsătoriţi, decedaţi), f. 145.

ANEXA

Evenimente naturale, incendii

1. *Când au arsu casa me, a lui Ioan Popovici, parohului satului Cale Mare [...] noemvrie 14 zile seară când să învâlăuște ziua cu noapte, atunce au arsu tăt tentiu [din] podu, atunce nu m-au mărăduitu nimine bucatele, nice grâu, că grâu vara l-a bătut piatra căci nu a rămas nice unu firu mare, nice l-au secerat nime și [...] s-au milostivitu satele Cale Mare și Dicănești și Tășadu și Gruilungu 2[3]2 mi-a dat nici ce s-au milostivit și amu hălăzuit de nu amu perit, de nu me-am vândut iosagu tātu. Atunci a fost mercuri sara în lăsatu secului de carne a Postului Crăciunului. Și așa am petrecut eu viața me cu amar. Scris-am eu Ioan Popovici parohu în Calea Mare, decembrie 14 zile a anului 1823.*

Arhivele Naţionale – Direcţia Judeţeană Bihor, *Fond Colecţia registrelor de stare civilă*, dos. 577 (Lazuri, Calea Mare, născuţi, căsătoriţi, decedaţi), f. 145.

(Vasile Vărădean, *Un certificat de vaccinare de acum un veac*, în *Revista Institutului Social Banat-Crişana. Buletin istoric*, an XII, 1943, Timișoara, p. 443-448).

2. *Cunoscut să fie domniilor voastre pravoslavnicilor creștini din satul Mociar. Am scris când au fost fomea ce mare în anul 1795 atunci întră acee vreme s-au bătut împăratul nostru Francisc cu franțuzii și foarte mult sânge s-au vărsat întră cele vremi. Scris-am eu Ion Ursovici cantor fiind în Mociar.*

Ibidem, dos. 404 (Dumbrava, născuți), f. 1v.

3. *În anul 1810, în luna lui februarie în [23] de zile fost-au tunet așe de tare cât s-au scuturat casăle [tocma] miercuri pe la tri fertae pe șapte ceasuri.*

Ibidem, f. 6v.

4. *Anul 1829 iunie în 19 zile, în zi de miercuri, dimineața la patru ceasuri în zori de zi și tot în zioa aceia sara la opt ceasuri, s-au cutremurat pământul cât casele să purtau ca și în slavă, iar fiind că n-au fost cutremurul mare nici o pagubă nu știu să însămnez, ci numai oamenii, neștiind cei, mulți s-au fost cam spăimântat.*

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), f. 1v.

5. *Anul 1847, luna lui august lăcustele au pustiit multe locuri a Țării Ungurești, precum a Bihării, Husasău, Kavașd, Cetariu, [Hosupai ?] și în varmegea Bihării.*

Ibidem, dos. 670 (Oradea Mare, născuți, căsătoriți, decedați), f. 1.

6. *Anul 1847 primăvara au fost scumpetea cea mare de bucate, tocma [ca] în anul 1817 și au fost chibelu de grâu cu 30-35 de florinți, tentiu 20-25 florinți bancă, o pită 4 fl., iția de păsulă 12 h., crompele 3 fl. vica, păreche de oă 8 h.*

Ibidem..

7. *Anul 1846 primăvara așa mare frig și brumă au fost cât frunza cea tinără din copaci cu totul s-au uscat pentru care și în vie nimic roadă n-au fost, însămnatu-s-au de Fași Ioan, preot Orăzii Mari.*

Ibidem.

8. *1847 mare pagubă au făcut lăcustele în țara ungurească.*

Ibidem, dos. 672a (Oradea Mare, născuți), f. 1v.

9. *În anul 1842 au dat Dumnezeu foarte bună roadă în grâu și cucuruz.*

Ibidem, dos. 884a (Păușa, născuți), coperta III.

10. *În anul 1829 în luna octombrie 29 zile au nins și s-au pus neao și tot cale dă sanie au finut, numai la Nașterea lui Hristos a unguirilor s-au dus în tri zile și iar au nins. Și în anu 1830 s-au pus neao până dănsus de jerunche și pe la noi au fost neao dă doi*

[șufi] dar pe aiure să aude că au fost și mai mare și au ținut tot frig și iarnă mare și tot cu neao și ger mare în luna noiembrie și decembrie și ianuarie și februarie și martie până în 12 zile au ieșit oile pe șes și încă geața nu s-au dus, până în 17 zile și stupi i-am scos în 19 zile a luni lui martie. S-au gătat de scris aceasta scrisoare prin mine în luna martie în 19 zile 1830, Theodor Boiț paroh în Tulca.

Și în anul acesta 1830 pentru frigu și iarna mare ce au fost, cari oameni au sămănat tentiu din coșară n-au răsărit, ce a dooară am mers la pământ și l-am sămănat cu tentiu din pod și acela au răsărit și în anul acesta au fost susig.

Ibidem, dos. 1336 (Tulca, născuți), f. 1.

11. În anul 1839 și luna august în 8 zile au picat piatră în Postul lui Sântămărie, într-o marță și încă atunci mai era a săptămână până la Sântămărie și au picat piatra tăt mai mare decât alunele. Scris-am în luna august în 8 zile și anul 1839. Scris-am eu Popovici Moisie din Nimăești.

Ibidem, dos. 1336 (Nimăiești, născuți), f. 89.

12. În anul 1836 în luna aprilie în 29 de zile, adică o săptămână după Sf. Georgie, au nins și au înghețat și în doo zile neaoa nu s-au topit și săcara au fost în spic și frunza în leamne au fost gata de crescut și aceasta s-au întâmplat în săptămâna cătră Irimie și pentru aceasta am scris ca să știe ce s-au întâmplat.

Ibidem, f. 89v.

13. Să știe că în anul 1829 au fost iarna foarte iute, geru și neao au fost până mai în sus de ghenunghe de mare și gerul au ținut doosprezece săptămâni, adică de la târgul de Sf. Dimitrie, până după apă-botează. Scris-am în anul mai sus scris, în luna decembrie în 30 de zile, Popa Lupp paroh în Nimăești neunit.

Ibidem, dos. 650 (Nimăiești), f. 80v.

Versuri, acatiste și molitve

14. Vruș să te arăți cărturariu
Te arătaș că ești măgariu
Știind și eu bine carte
Și aici și mai departe
Dară eu scrisoarea ta
Nici cum nu o poci căpăta
Că nici [slov] și slovă bună
N-aș putea nici într-o lună
Să-ț poci dezlega un cuvânt
Ci până sunt eu pre pământ
Scris-am eu oare bine
Nu moiū spune cătră nime

(cu siguranță este ulterioară anului 1791, an care apare pe pagină)

Ibidem, dos. 404 (Dumbrava, născuți), f. 11v.

15. *Moartea e vrăjmașul vieții omenești.*

Ibidem, dos. 672a (Oradea Mare, născuți), f. 1.

16. *Cruce, creștinilor nădejde,
Cruce, [celeură] în [vifarâți] liniște,
Cruce, ucenicilor mântuire,
Cruce, celor neputincioși, vraci și mângăere,
Cruce, celor mândri zdrobire și spargere,
Cruce, tuturor creștinilor, celor credincioși curăție
Cruce, curvarilor pocăință,
Cruce, biruință spre draci,
Cruce, morții zdrobire și sparjere,
Cruce, către Dumnezeu îndrăznire,
Cruce, celor ce înoată pre ape [înfruptare],
Cruce, celor tinări feritoare,
Cruce, mântuire zioa, mântuire noaptea,
Cruce, împăraților spre biruință,
Cruce, [am de veaci],
Cruce, propoveduire Evanghelii,
Cruce, apostolilor înfrumusețare,
Cruce, mucenicilor laudă,
Cruce, fericire, nădejde, întreagă înțelepție,
Cruce, preoților bucurie,
Cruce, bisearecilor temelie a sfinților,
Cruce, celor necurați perzare,
Cruce, Ceriului și adânc Pământului și în lungul lumi,
Cruce, celor goli acoperământ, acedă celor creștini, că în Hristos s-au botezat,
în Hristos s-au îmbrăcat,
Așa cu ajutoriul Cinstitei Cruci te vremnicește și ajută robului tău cutare, în numele
Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh, acum și pururi și în veacii veacilor, Amin.
Din început iera Fiul și Cuvântul și Cuvântul acela iera la Dumnezeu și
Dumnezeu iera Cuvântul*

(13 ian. 1822)

Ibidem, dos. 309 (Ciumeghiu, decedați), f. 19.

17. *Prea sfântă biruitoare care a lui Dumnezeu Născătoare miluiaște și ajută robului
tău cutare pentru însănătate și mântuire trupului și sufletului întru numele Tatălui și a
Fiului și a Sfântului Duh acum și pururi și în veacii veacilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19.

18. *În vreme ace chemă Isus pre cei 12 ucenici ai săi și le de de lor putere spre duhurile cele și celelalte[...]. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19.

19. *Doamne puternice și mult milostive tocmitoriul săminției cei creștinești, ajută robului tău cutare că strigă cătră Tine Doamne pentru numele cel sfânt și-l izbăvește, ferește-l pre dânsul de toate neputințele trupești și iartă lui toate păcatele și de toate răotățile, ferește-l pre dânsul și de toate călătoriile Nepreatinului, să rădici pre robul tău cutare din patul durerilor și de moarte ce năpraznică și din durări să-l slobozi pre dânsul, că Tu ești Dumnezeu și ție [...] Tatălui și Fiului și Sfântului Duh [acum și pururi și-n veaci veacilor Amin]. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19.

20. *Sfinți a lui Dumnezeu Mai Marilor Voevozi, Mihail și Gavril, [Urilă] și Rafail și [Iiune] întru ajutoriu [...] robu lui Dumnezeu cutare celor ce ești spre tămăduire, Natanaiile, acela ce ești spre toată puterile Ceriului, Mardalaile acela ce întorce cele îngerești de va fi duh viclean la locul acesta și duh necurat scoate-l de acoale din casa trupului robu lui Dumnezeu cutare în numele Tatălui și a Fiului și Sfântului Duh și acum și pururi și în veciul veciurilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19.

21. *Sfinte Ioane Proorocul și înainte mergătoriule a lui Hs. acela ce s-au atins cu mâna deasupra dumnezăiri în [...] apa Iordanului [...] trimite ajutoriu bunătății [mâni] tale și tămăduiaște și [...] vrăjmașilor văzuți și nevăzuți și acopere pre dânsul cu acoperemântul aripilor tale, în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururi și înveci vecilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19.

22. *Legu-te dă bole cu numele a Sfintei Troiță și a înfricoșatului scaun acela ce pe dânsul să hodinesc sfinți și lăcuește Împăratul măriri Hs., legu-te de bole cu îngeri și cu voivozi îngerilor, cu heruvini și cu serafini și cu Ioan Botezătoriu și înaițe mergătoriu, legu-te dă boli și te blăstăm cu numele a 12 apostoli și sfinți învățatori și prooroci și părinți ispoveditori și făcători de minuni mucenici, ca să n-aibă putere asupra robului tău cutare în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururi și în veaci vecilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19v.

23. *Sfinte părinte și făcătoriul de minuni Nicolae, arhieru mai mare decât toți arhieriei, cu Vasile cel Mare, cu Grigorie de Dumnezeu cuvântătoriu și Ioan [...] și Sfinți mai mari mucenici Georgie purtătoriu de biruință, Dimitrie izvorătoriu de mir,*

Ioanovici, Theodor, Procopie și toți mucenici ajutați robu lui Dumnezeu cutare în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururi și veaci veacilor Amin. (13 ian. 1822)

Ibidem, f. 19v.

24. *Sfinți a lui Dumnezeu 12 apostoli dintei Petru, Pavel, apostol Andrei, Matei și Marco, Vartholomeu, Luca, Iacov, Simeon, Ioan, Filip, Thoma, ajutați robu lui Tău cutare, în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh, acum și pururea și în veaci veacilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, 19v.

25. *Sfinte Doamne rogu-mă pentru toată lume să le dai pace și sănătate și ferește de boli și ciură și de liungoare și de cele zburătoare și cel puternic și de friguri și de omul cel rău și nu lăsa nici un rău robu lui Dumnezeu cutare în numele Tatălui și Fiului și Sfântului Duh acum și pururi și-n veaci veacilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19v.

26. *Sfinte Doamne [...] botezați să le aperi și să le feriți de vicleșugul deavolului și de alte duhuri necurate, că noi încă ne rugăm Tatălui și Sfintei de Dumnezeu Născătoare, acum și pururi și-n veaci vecilor Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19v.

27. *Oblăduitoriul, puternicul nostru și viață milostiv și înțelepciune [liubov] părăche, vășmânt sfânt, floare păstoriu, peatră, temelie, curăție, cinste, umere fiul omenesc este Is. Manoil, începătoriul, întâiu născut, Mesia, împăratul înălțimi, Hs. pâne cerească, părintele, [ziditoriu, saveoth, care e] Sfântul Duh, îndurătoiu, acuperemânt, îndreptătoriul, miel sau vișel, chip mărire, Eu sunt dreptate [isvorosul lui Urie], început cu Elionul lui Preot, uși de veci îndreptare, Domnului Troiță nedespărțită, împărat peste toți împărații, Amin. (13 ian. 1822)*

Ibidem, f. 19v.

28. *Doamne îndură-Te, șterge acestora păcatele.*

Ibidem, dos. 593 (Lugașul de Sus, decedați), f. 6v.

29. *Luminat zice Pavel Apostolul ceala ce știe voia Domnului și nu o face păcat, așe și lemnu ce nu face [roadă] să teae și în foc să aruncă, Ioan [Tirla] paroh în Josani și duhovnic a multora.*

Ibidem, dos. 650 (Nimăiești, decedați), f. 2.

Însemnări suplimentare în legătură cu cei înregistrați

30. *Acestea 2, adică Theodor și Ioan s-au botezat odată, sau cu un botez (gemeni ?).*

Ibidem, dos. 79 (Băița, născuți), f. 24v.

31. *Au murit în 4 noembrie 1821 (Armanca, fata lui Alexandru și a [Boritz], născută la 29 oct. 1821).*

Ibidem, f. 26v.

32. *Acestea s-au botezat de moașă: cea jurată mai întâi chiar întru aceste vremi au venit. (15 apr. 1832)*

Ibidem, f. 82.

33. *[1827, nr.] 1, aprilie în 26 de zile au pristăvit în Domnul preot Silagi Ioan, carele au fost paroh în Diosigul Românesc în 18 ani și în 29 aprilie s-au îngropat prin noi preoții Praje Andreiu și Balaj Constantin.*

Ibidem, dos. 384 (Diosig, născuți, decedați), f. 34.

34. *[1827, nr.] 2, pruncul lui Crișan Danil carele au picat în apă l-am îngropat, maiu 30.*

Ibidem, f. 34.

35. *Octombrie 9 zile, am îngropat pe diaconu Corne Moisei prin noi trii preoți: preot Constantin, preot Ioan de la Petriu, prin mine preot Andrei Praja.*

Ibidem, f. 35.

36. *Răposatul acesta au murit din lovitura altuia (Athanasie, feciorul lui Darabant Șandor, 22 oct. 1840, nr. 234).*

Ibidem, dos. 385 (Diosig, născuți, decedați), f. 25v.

37. *Aceasta așa me-au mărturisit cum că muere n-au avut fiind om de 36 de ani ai vieții sale (1828, nov. 9, nr. 326).*

Ibidem, dos. 502 (Gurbediu, decedați), f. 93.

38. *1817 septembrie în 15 zile s-au cununat Domnul Assesor Kriștof Mihail cu Doamna Popovici Maria de la Mohaci prin Domnul Protoprezviter Mihail Manuilovici, naș au fost [Giu]rcovici [V]aleriu, carele au zugrăvit atunci bisearica de Uivaros, într-o dimineață la 7 ceasuri în biserica de Velența fiind de față aurariu Alexie și muerea lui, însămnat-am eu Simeon Popovici paroh de V.V..*

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), f. 8.

39. [1805] mai 15 s-au îngropat roaba lui Dumnezeu Maria, preoteasa lui Popa Georgie [...]nicul de Varad Velențe, Popa Simeon paroh de Velențe au îngropat.

Ibidem, f. 16v.

40. [1805 nov. 9] Pașc, cântărețul besereaci de Velențe (...) s-au îngropat cu cinste.

Ibidem, f. 17.

41. [1808 apr. 27] s-au îngropat robu lui Dumnezeu [Vașadan] Theodor și ctitor s. biseareci fiind s-au îngropat în criptă la s. bisearică de V. Velențe.

Ibidem, f. 18v.

42. [1808 oct. 24] s-au îngropat roaba lui Dumnezeu Varvara soacra a lui N. Ambruș Ianoș și s-au petrecut în progadia ce de obște afară la temeteu, după aceia s-au rădicat și cruce ce mare din temeteu a doaoară fiind că au fost căzută.

Ibidem, f. 18v.

43. [1812 sept. 13] s-au îngropat robul lui Dumnezeu Pășcai Petru din Monoș-Petri, fecior de 18 ani, recrută fiind în cetate, s-au petrecut înprogadia cătănească la Uivaroș.

Ibidem, f. 21v.

44. Aceștia au rămas de la luna iunie neștiindu-le adevărat porecla tot i-am însemnat (sunt 6 persoane care au fost în sălaș la..., din măeriștea cămării..., din casa orbului..., au șăzut la...).

Ibidem, f. 23v.

45. [1816 iunie 10] s-au îngropat, deodată, robi lui Dumnezeu o muere din Cotiglet, N., și iar un om ce l-au aflat mort în goz, nu să știe de unde, numele N., în copărșeu orașului s-au pus și s-au petrecut până la pogredania ce de obște.

Ibidem, f. 26.

46. [1818] mai în 10 zile, la 9 ceasuri și jumătate, în zi de vineri, s-au pristăvit roaba lui Dumnezeu Doamna protopropița Fiungioși Dimșe, soața D. protoprezviter Mihail Manuilovici și s-ao petrecut la lăcașul cel de vecie în 12 zile acești luni a lui maiu, prin amândoao Companiile besearicilor cu șase cai trupul ei l-au dus cu mare pompă până la criptă și acolo în bisearica ce Catedralică greco-neuintă a Orăzii Mari, adeca în cripta Domnului Assesor Mihail Cristof, s-au astrucat prin mai mulți preoți și diaconi din preună fiind și eu care și [molitva] ce de pre urmă a dezlegării ca un Duhovnic i-am cetit, Simeon Popovici paroh de V. Velențe administratorul protoprezviteratului Peșteșului și assesor cinstitului Consistorium.

Ibidem, f. 29.

47. [1819, martie 21] s-au îngropat robu lui Dumnezeu preot cu a doao cununie, Ioan Clintoc, care au fost și paroh și asesor consistorialnic până nu s-au fost însurat cu a doao cununie aicea în V. Velențe și s-au astrucat în cripta biserici lângă oltariu despre miazănoapte, să să știe prin mine Simeon Popovici paroh și consistorialnic asesor.

Ibidem, f. 30.

48. [1819 nov. 28] s-au îngropat robu lui Dumnezeu Vaidahazi Dimitrie, în temeteu de obște, întâmplându-să într-o zi miercuri au fost piață și acolo având durere mare de inimă au băut palincă de o roșit și îndată au murit întu mirare a tot piațu, în 25 nov. și în 28 l-am îngropat, Simeon Popovici paroh.

Ibidem, f. 30v.

49. În ani 1820 noemvrie în 2 zile, în zi marți la 2 ceasuri dupămiazăzi, robu lui Dumnezeu preot Simeon ș-au dat sufletul său Ziditoriului; și trei zile priveghindu-să de noi și de poporani, prin ce bună rânduială, care s-au făcut de precinstitul Domnul Arhimandrit M. M., care între zece preoți și un diacon fiind cel dintâiu Na[g]alnic, joi, la 11 ceasuri, adică în 4 zile luni noemvrie, cu prohodul preoților în bisearică foarte cu evlavie au bine voit a sluji și așa după prohod, iarăși au bine voit al dezlega îngenunchind noi rudenia și după toate acestea, mai pre urmă, l-au pecetluit în cripta cea preotească, adică în cripta a doao din ușa bisearici despre miază noapte. S-au însămnat de mine Nicolae Popovici, fiul răpăosatului și parohiei de V. Velențe capelan.

Ibidem, f. 31.

50. 1825, februarie în 18 zile robu lui Dumnezeu Ioan, de 13 ani, a lui Patcaș Georgie fiu, din V. Velențe, fiind că cumplit au murit, necuminecat au răposat și s-au îngropat în 20 de zile...

Ibidem, f. 39.

51. 1826, mai în 24 de zile roaba lui Dumnezeu Giurca Măcinică, de 37 de ani, lăcuitoare în Varad Velențe, care ispoveduinduși mai nainte păcatele sale mie, preotul Nicolae Popovici și cuminecată fiind cu sfintele taini, din rea întâmplare și mușcată de un câne turbat, în ișpitalul varmegii, adică Lazaretum, au murit și s-au îngropat în pământu în temeteul rumânilor care iaste din jos lângă Mănăstire, în 25 de zile a lunii mai sus pusă, prin mine preotul Nicolae Popovici administratorul parohii de V. Velențe.

Ibidem, f. 41v.

52. [1834, fev. 4, nr. 189] roaba lui Dumnezeu Ana, muerea lui Troscuț Ioan, lăcuitoare din Varad Velențe, mergând să-și aducă o sarcină de lemne din pădurea de olf acolo au murit și așa au răposat...

Ibidem, dos. 850 (Oradea-Velența, decedați), f. 33.

53. *Robu lui Dumnezeu, Ștefan Stratimirovici de Cuplin, arhiepiscopul și mitropolitul Carlovițului, petrecând în scaunul său 46 de ani cu cea veacinică strămutat-o, au răposat în luna septembrie și s-au îngropat în pământ cu cea mai mare rânduială, 1836 septembrie, zioa întră 22 și 23, nr 268.*

Ibidem, f. 46v.

54. *Anul 1820 iulie, precum mărturisesc Blaga Ioan, om ca de 80 de ani și Gal Mihai, om ca de 31 de ani, Bucur Theodor răposând în Pusta Ma[ci]a s-au îngropat de Iacov cârciumariul de Macia, fără de preot.*

Ibidem, dos. 670 (Oradea Mare, născuți, căsătoriți, decedați), f. 42v.

55. *Ivanovici Ana călcată de cai în piațul mare ao răposat, șezatu în Orade la ficiorul lui Georgie Saponas. (7 nov. 1812)*

Ibidem, dos. 671 (Oradea Mare, decedați), f. 17.

56. *Jigmon Rojvan din țara turcească, grec. (decedat, 5 oct. 1813)*

Ibidem, f. 24.

57. *Vida Lazslo, cătană fiind. (3 ian. 1814)*

Ibidem, f. 26v.

58. *În legătură cu Bungău Georgie, decedat în 13 mai 1820, preotul consemnează: l-au lovit trăznetul pre pusta.*

Ibidem, dos. 884 (Păușa, născuți, cununați, decedați), f. 74.

59. *Trifa Floare, de 8 ani: Această fată au căzut în fântână [în scorobae].*

Ibidem, f. 77.

60. *Acesta, Petrincan Pașc, s-au îngropat mai nainte în țințirimul cel nou la Varieș, în anul 1826 noiembrie 11.*

Ibidem, f. 78..

61. *Preotul bătrân Theodor Boițan răposat în luna ianuarie în 14 zile a anului 1842.*

Ibidem, dos. 1351 (Tulca, decedați), coperta II.

62. *Mai dintie s-au îngropat în temeteul cel nou Floarea, muere lui Vidican Georgie, în 20 decembrie 1844.*

Ibidem, dos. 294 (Ciheiu, decedați), f. 1v.

Însemnări diverse

63. *Să se știe când s-au răpăusat Mitru lui Popa Thoma din Bicaci, decembrie 20 zile 1788 (este o consemnare care iese din curgerea firească a registrului, tipărit, în care se află).*

Ibidem, dos. 127 (Bicaciu, decedați), f. 24v.

64. *Însemnare, eu Ruje Dimitrie m-am preoțit în anu Domnului 1811, în luna februarie 18 zile.*

Ibidem, dos. 164 (Borșa, născuți), f. 23v-24.

65. *Însemnare de când m-am preoțit eu Meșter [Ilie] din Borșe, anul 1822, în luna lui decembrie 5.*

Ibidem, f. 32v.

66. *Însemnare facem de când sunt eu Meșter [Ilie] preot, anu 1822 în luna decembrie, în 5 zile.*

Ibidem, dos. 166 (Borșa, decedați), f. 26v-27.

67. *[Gligor] Peter, 20 novemb. 1834, însemnare. (lb. mag.)*

Ibidem, dos. 79 (Băița, născuți), f. 96.

68. *Ioan Iliș paroh în Gurbediu de un an vinit, când s-au născut fiul meu la an 1828. (1828, fev. 24, nr. 497)*

Ibidem, dos. 499 (Gurbediu, născuți, decedați), f. 86v.

69. *Din anul 1829 în jos căți să botează cu mir nu să ung, pentru că s-au gătat, am însămnat să să știe, ca când voi lua pre toți să-i ung de aici înainte.*

Ibidem, f. 91v.

70. *De 2 ani nu-s miruiți pruncii.*

Ibidem, f. 99v.

71. *Până 1844 în 19 ani am preoțit, Ioan Iliș, feciorul acestui răpăusat în Domnul. (Iliș Tomă, decedat în 6 sept. 1816)*

Ibidem, dos. 502 (Gurbediu, decedați), f. 54.

72. *În anul 1818 am scris eu Popovici Ar[zen] în prințipie fiind la școala învățând, 1818.*

Ibidem, dos. 844 (Oradea-Velența, născuți), coperta II.

73. *Însemnarea celor botezați la besereca de V. Velențe a hramului Mai Marilor Voevozi Mihail și Gavril, ano 1805 maiu 11 zile venirea me la Varad Velenți.*

Ibidem, f. 13.

74. *1805 eu preotul Simeoan Popovici am venit aici în parohia de Varad-Velențe la luna lui maiu la 11 iulie, joi dimineața la opt ceasuri am intrat aicea la sfântul părintele nostru Epifanie, anul 1805, să se știe, trimis fiind de preînalt preosfinția sa Domnul Pavel Avacumovici prav[oslavnic] episcop Aradului și părților închizășate cătră acesta.*

Casa parohului de Varad-Velențe

- 1) nașterea Vasilie, s-au născut în luna februarie în 11 zile în an 1795 să să știe
- 2) nașterea Nicolae, s-au născut în luna noemvrie 9 ian. 1797 să să știe
- 3) nașterea Acxentie, s-au născut în luna iunie an 1802
- 4) nașterea Pavel, s-au născut în luna lui aprilie 29 zile [1808]; ca să să știe am scos afară din protocolul botezului și am însemnat aici pentru nezeuutare.

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), coperta II.

75. *Petru Porumb, tocma în mijlocul lupilor sunt eu aice.*

Ibidem, dos. 1116 (Sănnicolau Român, decedați), f. 94.

76. *Petru Porumb parohu biseareci de la orașul Cefa, 1826 februarie 9 zile.*

Ibidem, dos. 1114 (Sănnicolau Român, căsătoriți), coperta II.

77. *[1825] Petru Porumb administratorul parohiilor acestora.*

Ibidem, f. 29v.

78. *[1826] Petru Porumb administratorul din porunca Cînsistoriu Consistoriu Episcopesc.*

Ibidem, f. 31.

79. *În anul 1783 au ieșit poruncă de la împăratul Romii, anume Iosif al doile, fiul Marii Therezii, cum că ori cine ar vrea se se întoarcă de la unație sau de la rumlani, acela să fie slobod, numai să aibă catihizie în 6 săptămâni. Așa dară, în zioa de astăzi, cu acea rânduială, au ieșit de la unație anume Vida Samoil și Popovici Pavel lăcuitoriu în Oradea Mare și au adus cătră noi de la unieți [in]stanție de slobozenie și așa i-am împreunat în oile n[foas]tre în Varad Velențe, 9 ianuarie 1784, Ioan Clintoc.*

Ibidem, dos. 669 (Oradea, născuți), f. 4v-6.

80. 1785 ian. 4 [...] tatăl pruncului Rucăș Ieremie cari au fost la catihizație și așe s-au născut gemine, un prunc și o fată, și fata oau botezat uniți că muma ei încă n-au fost plinit catehiza, iară pruncul l-am botezat în capela ce neunită și aceasta-i minunea minunilor, 2 gemeni, 2 bisearici a se boteza.

Ibidem, f. 12.

81. În anul 1840 aprilie în 11 fiind Joia Mare, Episcopul Aradului, Gherasim Raț, au spălat picioarele preoților în Oradea Mare, Pavel Fășie capelan protoprezviteresc.

Ibidem, dos. 672a (Oradea Mare, născuți), f. 71v.

82. Prin mine mai jos scrisul acești însămnăți s-au ipov. în s-tul și marele Post al Paștilor D. Hristos și cu s. taină s-au cuminecat. În Oradea Mare 1 zi aprilie 1820, Melentie Stancovici paroh Orăzii Mari și asesor consistorialnic.

Ibidem, dos. 677 (Oradea Mare, născuți), f. 7v.

83. Din porunca preacinstiului Domnului Arhimandrit am ispoveduit pă robii de la cinstita varmegie, adică pă 29, în 8 zile aprilie anul sus numit (1821) și dintră aceștia pă cei vreanici în 9 zile i-am cuminecat și sfințirea apoi le-am sfârșit și în zioa prăznuirii Învierii paști le-am dus și învățătură le-am spus, a căroră le sunt numele aceastea, adică: carii au fost vreadnici a să priaștui: [sunt enumerate 14 persoane]; carii n-au fost vreadnici a să priceștui: [o sumă de 15 persoane]. Prin mine Georgie Cojocnean, capelan neunit al Orăzii Mari.

Ibidem, f. 11v.

84. 1783 august 16 au purces [răitari] din Oradea Mare cătră Banat la războiul turcilor Ioan Clintoc.

Ibidem, dos. 680 (Oradea Mare, decedați), f. 7.

85. În anul 1784, 31 august au venit la Oradea Mare a fi episcop Petru Petrovici de la Carlo[...], mărturisesc în Varad Velențe, Ioan Clintoc paroh Orăzii Mari.

Ibidem, f. 12.

86. În anul 1840, aprilie în 11 zile, fiind Joia Mare, episcopul Aradului, Gherasim Raț, au spălat picioarele preoților în Oradea Mare, Pavel Fășie capelan protoprezviteresc.

Ibidem, dos. 680a (Oradea Mare, decedați), f. 101v.

87. Preotul Theodor, paroh în Tășad, am botezat tocma din luna lui iulie mai întâiu 1815.

Ibidem, dos. 1251 (Tășad, născuți), f. 50.

88. *Anul 1829 au fost anul acel așteptat întru care Neamul Rumânesc, după multă trudă, după multă cheltuială, goană de la neamul sârbesc, ură, pizmă, zavistie, după văduvire de patrusprăzece ani ai Eparhiei Aradului fu ales, din sânge Rumânesc Episcop Nestor Ioanovici, din mila împăratului cătră supușii săi prin recomandăția Mitropolitului, cu voie de frică. Aceasta bucurie a Neamului Rumânesc nu fu îndelungată, cu începutul anului 1830 februarie în 9 zile, iarăși bucurie întru scârbă, zilele cele seninoasă întru nor greu s-au întors. Răpousând în Domnul mai sus pomenitul Episcop. Acum altă nedejde am numai să rugăm pre Atotputernicul Dumnezeu ca să sloboadă mila sa preste noi și prin Part[...] [...]tor vrednici să dobândim de la voitoriul de fericire și a Nației alt Episcop din sângele și Neamul Rumânesc, prin care tinerime Rumânească din întuericul neștiinței la lumina adevărului a ajunge, cu tot deadânsul s-ar sili întru acest veac preluminat.*

Anul 1835 în luna februarie fu ales de preînălțatul împăratul nostru Franțisc I-iul Episcop Aradului Gherasim Raț, născut în satul Roit, de neam Rumân.

Ibidem, dos. 1252 (Tășad, născuți), f. 1.

89. *Eu Toma Herman am venit din Fonău în Jepiu iunie 29, 1817.*

Ibidem, dos. 459 (Gepiu, decedați), f. 57.

90. *Eu Porumb Ioan m-am făcut diacon în anul 1807 în luna lui iunie 4 zile, zioa sâmbătă.*

Ibidem, dos. 1335 (Tulca, născuți), f. 22v.

91. *Catalogul spre însemnare și primirea acelor oameni catolici, cari din satul..... cu doao atestaturi s-or arătat că voesc a trece la a noastră lege, pe 1846 făcut (cu formularul specimen).*

Ibidem, dos. 1345 (Tulca, căsătoriți), f. 34v-35.

92. *În anul 1817 am venit în parohie în Toboliu în luna mai în 10 zile, eu preotul Gavril Popovici.*

Ibidem, dos. 1326 (Toboliu, căsătoriți), f. 22v.

93. *Alexie Popovici paroh în Cehei.*

Pavel Popovici învățător școalelor naționale de lege grecească neunită cari se află în Cehei.

Ibidem, dos. 284 (Ceheiu, născuți, decedați), f. 126.

94. *Pruncul mieu, adică Gavrilaș Pavel, carele iaste din Sinteia din Comitatul Aradului, la întâia căsătorie au pășit în 29-a aprilie, fiind atunci Dumineca Mironosițelor, 1845, cu soția sa Tamaș Ana, fata preotului Tamaș Georgie din Chiș Ineu, care să află în*

Comitatul Aradului, deci s-au cununat prin Preacinsitul Domn Protoprezviter Iosif Popovici, protoprezviterul Peșteșului, [1843] s-or cunoscut, Gavrilaş Ioan paroh în Husasău și Namesnic.

Ibidem, dos. 535 (Husasău de Criș, căsătoriți), f. 1.

95. Fiul meu Aron s-a născut în anul 1840 decembrie 28, adică lui Gergie Popovici paroh în Marțihaz.

Ibidem, dos. 614 (Marțihaz, născuți, căsătoriți), f. 2v.

96. În anul 1831 luna ianuarie în 17 zile în satul Nimăești au prins cătane și pre satul acesta Nimăești au fost porunca trei cătane să deae, scris-am în luna februarie în 4 zile și anul mai sus scris, Popa Lupp, paroh Nimăești.

Ibidem, dos. 644 (Nimăiești, născuți), f. 89.

97. Acesta Sfânt Apostol este a besereci dă Josani, acăr ce popă deacu ar sluji la beserecă, februarie 16 zile 1823.

Ibidem, dos. 650 (Nimăiești, decedați), f. 2.

98. Această sfântă și dumnezeiască carte cu numele Apostol este a sfintei bisereci în satul Josani, 16 mai 1833, Ioan Popovici învățătoriu Căbeștilor și diacon Sohodolului.

Ibidem, f. 2.

99. Supt nr. 179 a protocolului răposaților să să caute aceste mai jos scrisă cuvintai: Să să știe când au răpousat taică meu Popa Ioan parohului satului Nimăești în Postul lui Sânt Petru, duminică noapte spre luni, doao săptămâni până la Sânt Petru și au zăcut în boala sa tocma din zioa de Paști l-au băgat boala jos și zece săptămâni au bolit și s-au îngropat lângă oltariu biseareci de-a dreapta și la îngropăciune sa au fost 11 preoți și mulțime de norod fără de număr. Scris-am în luna iunie în 16 anul 1835 Popa Lupp preot în Nimăești.

Ibidem, f. 3.

100. 1 martie adică în zioa de Evdochia. (1836)

Ibidem, f. 34v.

Sfințiri de biserici și cimitire

101. Întru aceasta zi 27 august s-au sfințit besereca de Șteai prin Domnul Arhimandrit Maksim Manuilovici, protoprezviterul Balint, parohul Beiușului, a Seliștei, a Băiței și diacon de Peterd au slujit întâiu.

Ibidem, dos. 79 (Băița, născuți), f. 30.

102. În 10 zile noemvrie 1835 s-au sfințit bisearica Ruzbane, puind patron Pogorârea Duhului Sfânt, slujind Domnul protoprezviter Theodor Balint, Ioan Coroiu, paroh în Bărăști și Nicolae Cojogneanu, parohul Rezbaniei, Ioan Creț, diacon și învățător în [...] s. liturghie mai întâiu. Iar Domni au fost Ludvig Feer bergmaister, Ștefan [...], [...] Antoni [Braun], paroh Romano Rezbani.

Ibidem, f. 100v-101.

103. În 23 de zile oct. la anul 1838 S-ta Biserică de Parhidă s-au sfințit prin săborniceasca adunare! 1) Domnul administratorul Luncii, Georgie Haios, în orașul Diosig paroh; 2) D. Constantin Bălaț, la greci în Diosig paroh; 3) D. Ioan Drimbo consistorialnic asesor și în Brusturi de L.G.N.U. paroh. Deci la numita mai sus sfințire hramul Sfinților Mai Mari Voivozi, paroh Dimitrie Tonț, cântăreț [Forcași] Gavril, curatori Fineș Gaboru, Nagy Todier, [...] Demeter. Craiu Ferdinandu V, cu binecuvântătoriu arhieru Gherasim Raț, prezeș cinstitului Consistorium Athanasie Boțco.

Ibidem, dos. 879 (Parhida, născuți, căsătoriți, decedați), f. 1v.

104. 1827, martie în 12 zile, în sâmbătă, la S. Theofan, s-au sfințit temeteul cel nou, adică locul mormintelor, prin preacinstitul Domnul Arhimandrit al Oppovi și Protoprezviterul Orăzii Mari și Cinstitului Consistorium de Varad Velențe Prezeș, Maxim Manuilovici, dinpreună fiind preoți Georgie Vasilievici, capelanul Orăzii Mari și Nicolae Popovici, administratorul parohiei de Varad Velențe; însămnatu-s-au ca să știe, prin mine preotul Nicolae Popovici.

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), f. 44v.

105. Fiind că în Oradea Mare n-au fost biserică neunită până la anul 1784 [dară pune] eșind înălțată poruncă de slobozenie de la Marele Iosif împărat, s-au început în 20 oct. 1784 a se [sluji] liturghie aice [indes] pentru acea am și însemnat ca se știe în ce vreme au fost.

Ibidem, dos. 669 (Oradea, născuți), f. 10v.

Purtare nedemnă

106. *Preacinstite Domnule Directoriu*

Multe arătări s-au făcut D. Tale despre învățătoriu Ioan P[opovici], din Cherestsig, care lucrurile mai adevărate și mai drepte încă și Domnul Iosif Popovici protoprezviterul Peștesului, în anul trecut bine le-au descoperit Domniei Tale la care v-ați fâgăduit că cu adevărat veți trimite un învățătoriu harnic și cu altă purtatre mai bună, care noi am așteptat și nu s-au împlinit, destul că îndată după mutarea [D.] Iosif din Cherestseg îndată iar au început a face lucruri rele ceale în el obicinuite a sudui pre Dumnezeu, a umbla [...] din uliță în uliță la minciuni, care [...] cu mare scădere [șie] au văzut; văzind clerul nostru că mulți din ei ar avea dragoste să învețe și să șadă în școală, care și de

multe ori [s-au] strâns prunci în școală și el nici odată a-i învăța nu vrea, nu-ș aduce aminte de pedeapsa de la [Dumnezeu] că-l va cuprinde pentru ce [mâncă] pă nedrept plata cerând [după ea], ba că [...] mult că în Postul Nașterii lui Hristos i-am spus să strângă pruncii în școală și să-i învețe să [...] el a început a zice că să nu-i purănesc și așa din mai multe vorbe l-am lăsat, a doară iar au început a striga în s. bisearică, au început a zice să nu-i poruncesc, a mă striga pre uliță: tu, nu mă tem se tine, și mai multe, și așa l-am lăsat, toate [...] au fost reale și [batșegără ?] sătenilor grăitoriu la nunți îmbăgă palincă în urechi, ci ochi și urechi au văzut și-auzit așa mascără s-au făcut și toate le-au suferit; în Postul Mare nici o grijă de prunci n-au avut [...] am poruncit [barem ?] carele să strângă pruncii, i-am strâns însă în zădar că îndată ce-or venit prunci la școală îndată își face drum a merge precum mai sus am zis, tot ca un nebun. Examen n-au făcut, relații domnului [...] și așa dară văzindule aceste toate cu adevărat mare scădere face noaă tuturor, acuma în 6 zile maiu [...] și așa tot suduind au mers acasă, la toate lucrurile aceste sunt adevărați omeni cari au auzit. Toate până aici le-am răbdat, care văd mergerea și sporiu lui, însă toată fapta lui îl face și-l arată ce om fără omenie și rușine, el zice că nu i frică de nimene, că Domnul [...], Directorul, îi mâna de ajutoriu și cu puțin să poate împăca, că numai ceva de-i va duce, nici să uită ce scrie popa și Domnul Iosif [...] că nici în scrisorile, că el nu-ș bănuie macar ce baiu face că el nu a învăța prunci numai când a vrea că lui să nu-i poruncească niminea numai Directoriu, toate aceste îl arată pre el a fi om fără cunoștință sufletească, așa au făcut supt ocârmuirea lui Piușpochi Directoriu până ce l-au gonit din Toboliu afară cu mare rușine, au bătut pre un om de i-au spart capul și așa au făcut aicea pre Dumnezeu au suduit, pre un [comădan] în drum prinzindu-l l-au zugrumat, l-au bătut, i-au luat [laucele] și mai multe câte am arătat Preacinstitea Domniei Tale, în toamna trecută și în iarna trecută ce au perit din ocolu meu toate prin a lui voire s-au dat, că-i foarte mare preten cu alți tâlhari. Acum dară Preacinstite Dommule Directore aceste toate cum le-am arătat D-tale și acum le arat, așa și Mării Sale D. Inspectorului le voi arăta, ba încă și mai multe ar fi de arătat de un făcătoriu de rău ca el, numai mă rog ca cât mai curând să scrii Domnul Iosif din Mezo Telegd cum vei voi D. Ta a face pentru el, că spun din tot sufletu că-l voi arăta Măriei Sale.

(o ciornă, anii extremi 1800-1843)

Ibidem, dos. 263 (Cheresig, căsătorii), f. 58-58v.

107. Cucernicilor preoți din protoprezviteratul Beiușului noao iubiți

Protoprezviterul Theodor Balint pentru purtarea lui ce scandaloasă, umblarea la birturi și beție lui, pentru Relațiile lui cele neadevărate, care în deschilinite întâmplări au fost dat noao, pentru că au făcut trăsurile de la cucerniciile voastre sub osebite titulașuri, pentru că au cutezat așa slobozenie de căsătorie pruncilor așa de 11 ani și ologi, și apoi că au cutezat rândueleur noastre celor arhieresti a să împotrivi, apoi căci n-au voit de aceste a să dăzvinovăți, prin sentenția consistoriului nostru diețezalnic, astăzi sub nr. 341 aduse, de la Epitrahir, diregătoria protoprezviterească și toate veniturile s-au oprit. Bineincuviințatul Domn Pavel Novac, protoprezviterul Meziadului s-au încredințat tot protoprezviteratul acela spre vremelnică administrație. Această întâmplare pentru aceia să face c[ucerniciilor] v[oastre] cunoscută, ca de la primirea acestui țirculariu carele

veți avea în protocolul Țircularelor a-l descria și poporului în bisearică a-l vesti, în toate trebile celea protoprezviteresti nu la Theodor Balint ci la Pavel Novac să vă întoarceți, până ce nu veți căpăta de la noi în treaba aceasta altă rânduială. Sidoxie și Convenție de aici înainte să o dați protoprezviterului Pavel Novac, după Țiduli de cunună și altele asemenea poporul la acesta să-i îndreptați că care să va cuteza la Theodor Balint ceva asemenea a căuta va fi ca un nesupus și cervicos asemenea și el pedepsit, întru altele cu arhipăstoreasca binecuvântare suntem de bine voitor Gherasim Raț Episcop. Dat din sesia consistorialnică în 1/13 noiembrie 1847, în Arad ținută.

Ibidem, dos. 1410 (Vașcău, căsătoriți, decedați), f. 39v.

Probleme matrimoniale

108. O cerere a parohului, [...] Popovici, datată 26 mai 1792, în Fonău, adresată protopopului Theodor Arsici, în care se solicită permisiunea de-ai cununa pe doi tineri din localități diferite, Fonău, respectiv Oșand, căci s-au făcut cele trei vestiri și „nu s-au aflat între ei nici o zmiteală împotrivoare leji și poruncilor împărătești, nici să aibă oarecareva față undeva altă soță vie [...] înțeles, așa nici despre rudenie...”.

Ibidem, dos. 126 (Bicaciu, căsătoriți), f. 1.

109. 1820, aprilie în 28 s-au împăcat înaintea mea Iarnău Gavril pentru hibece ce au făcut între sine cu muerea lui Theodora și pentru gura mueri s-au oprit de sfadă, bărbatu să nu o bată cu băta ce mare; și de aici nainte să fie pace și să nu Țipe în ochi unu altuia și trag aice cu mâna lor Iarnău Gavril X, muerea lui Theodora X.

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), f. 51v.

110. În anul 1841 în luna aprilie zioa 20 fiind învrăjbiți și sfădiți laolaltă Onu [Toadi] cu muerea sa i-am împăcat în zioa și luna ce e din sus pusă în anul 1841, prin mine preotul Theodor Boiț paroh în Tulca.

Ibidem, dos. 1339 (Tulca, născuți), f. 1.

111. Lele Ioan, feciorul lui Lele Giorgie, au venit înainte săborului cu femeia sa, Ana, și cu [maștihăsa] și s-au aflat la fiește care cătră 12 [macao], fiind că s-au împăcat și s-au făgăduit că vor avea pace de aici înainte, că de nu vor avea va fi vinovat toată [vinta] și ș-aceasta și care să va afla va dobândi.

Zaharie Ana X

Lele Ioan X

Jepian Ana X

Ibidem, dos. 1323 (Toboliu, născuți, decedați), f. 67.

112. Olariu Nicolae cu soția sa Tinco Todosie au venit înaintea preotului și biraelor pentru că nu pot petrece laolaltă și s-au împăcat de odată, a 2-lea sau a 3-lea de vor veni la ponoslu să capete [în ... iată] câte 12 macao, care va fi de vină.

Dimitrie Popovici paroh, în 12 dec. 1841

Olariu Nicolae X

Olariu Todesie X

Ibidem, f. 67.

113. *Durgheu Simion dă la soțul său că nu-i trebuie în veața sa și soțul sau ce au dus cu ia sau ce va altă, Durgheu Nicolae X.*

Ibidem, f. 67.

114. *Ciucle Marie s-au dus de la soțul său ea și țăpa că nu trebuiește bărbatului său, nu va căuta rămășiță sau ceva după moarte lui X.*

Ibidem, f. 67.

115. *[Abumen] Ștefan cu soță său s-au împăcat, în 1835 octombrie X X.*

Ibidem, f. 67v.

116. *Lazaru Nastasie cu fiica sa, Floarea, muerea lui Ciucle Ioan s-au aflat de vintă 12 corbancuri pentru vina sa.*

Ciucle Ioan X

Lazar Nastasie X

Lazar Florea X

Să fâgăduiesc că vor fi de cinste.

Ibidem, f. 67v.

117. *Ciucle, Lele, Thoma au venit înaintea cinstitului [tălmaciu] și s-au împăcat și să află de vintă pentru ceva pricină și s-au împăcat fără de vintă până [...].*

Lele Thoma X

Chiș Ana X

Lele Theodora X

Ibidem, f. 67v.

118. *Mârza Thomă mi-au adus țidulă de căsătorie [...].*

Ibidem, dos. 1229 (Tămașda, căsătoriți, decedați), f. 8.

Probleme economico-financiare

119. *La cari am dat grâu (6 persoane, cantitatea); la cari am dat untu pe [tarsu] (3 persoane, cantitatea); la cari am sămănat cănepă (5 persoane, cantitatea).*

Ibidem, dos. 128 (Bicaciu, decedați), f. 1v.

120. *Negruți Ioan din Borșe au dat 40 de zloți la muere frate său, anume Meșter Marie, parte din casă și a pruncului parte rămâne la ei Negru Thomă și Negru Ioan. Jurați: 1) Vălcan Vasalie, 2) Meșter Flore, 3) Negruț Crăciun, 4) [...], eu Meșter Marie dau X, eu Ilie Meșter, paroh în Borșa, 1841 aprilie 13 zile.*

Ibidem, dos. 166 (Borșa, decedați), f. 77v.

121. *De aici înainte voi avea a însămna venitul din cununie pe anul 1838 ca din destul să pot face D[omnului] P[rotoprezviter].*

Ibidem, dos. 263 (Cheresig, căsătoriți), f. 47.

122. [datornicii parohului]

[...] 20 Rf. la [Tărt Șiri] au trecut 1811;
la Sabău 315 f. și camata n-au dat nimica;
Ardelean Vasii și Mihai fecior 100 fl. 1811 în [postul] Crăciunului au trecut vremea camătă să-m aducă trii cocii de lemne și de la Pustă 3 cocii de pae, nimica;
n-au dat Vintilă Vasilie 100 și cameta n-au dat nimica;
Vintilă Costan f. 130 la Sf. Petru viitoru an săi dea musai;
Rotar Pașc 22Rf., nimic n-au dat după ei, 1811 iunie 13;
La Ilica Petru 6 Rf. nimica camătă n-au dat;
O clisă întreagă la Nada Mitru;
La Vintilă Thoader de la 1810 până la 1812 să-m deae un porc de 2 ani și unu de un an, fac adică 2 porci.

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), f. 1.

123. *Elena așa întărește cum că în bani gata au dat la jinere la Onacă Zaharie 500 fl. Din bunul tati feati, căutat și o vacă și o scroafă cu prelejul acesta că de va muri Ileana, fata ei, și de nu vor rămânea prunci de ea aceia bani până într-on grițar să se ia din mâna lui Onacă Zaharie și să fie a s. Biseareci. (1840)*

Ibidem, dos. 1116 (Sânnicolau Român, decedați), f. 132v.

124. *În anul 1837 mai 4/16 au fost un chebel de grâu 35 de zloți, cucuruzu 25 fl. și-l purtau din Ardeal.*

Ibidem, dos. 672a (Oradea Mare, născuți), f. 103.

125. *Oradea Mare 14/26 mai 1847 au fost prețul [...] cu 35 de florinți învăluit, iar cucuruzul cu 25 fl. în valută, iar orzul cu 10 fl.*

Oradea Mare 14 mai au fost grâu frumos în 35 fl., cucuruzul cu 25 fl.

Ibidem, f. 107.

126. *Acest protocol s-au legat a celor ce să botează în preoția a lui Theodor Popovici paroh în Tășad s-au legat cu un zlot și zece groșiță, în luna a lui iunie în 20 de zile, an 1817.*

Ibidem, dos. 1251 (Tășad, născuți), coperta II.

127. *Acest protocol al răpăosașilor s-au legat întru preoția a lui Theodor Popovici, paroh în Tășad, s-au legat cu bani cu un zlot și zece groșiță, în luna a lui iulie în 20 de zile an 1817.*

Ibidem, dos. 1256 (Tășad, decedați), coperta II.

128. *Acest protocol a cununașilor s-au legat întru preoția lui Theodor Popovici paroh în Tășad, s-au legat cu un zlot și zece groșiță, în luna a lui iulie în 20 de zile an 1817.*

Ibidem, dos. 1254 (Tășad, căsătoriți), coperta II.

129. *Protocolul botezașilor, cumpărat de ctitorul Trifa Flore, lăcuitoriu în Păușa, cu un florint, anul 1832, prin mine Isaia Lăpoșan, paroh în Păușa de l.g.n. unită*

Ibidem, dos. 884a (Păușa, născuți), coperta II.

130. *Și au rămas datoriu cu un florint, precum am dat feti lui Hiadău Vasalie, numele Marie, carte dă botez fiind fată de 15 ani am dat afară scrisoare în luna iunie 2 zile 1829, prin mine Theodor Boiț paroh în Tulca.*

Ibidem, dos. 1335 (Tulca, născuți), f. 101.

131. *Arătăm legea noastră, preot Theodor Boiț și titorul Sabou și Crăciun Petru jurat, între feciorul mueri lui Chirla Vasalie și între fata lui, anume duce o junincă dă on an mere pe doi, dacor mânca toate alelor să poată mânca și acee, dă sărăcie, dacor rămâne a lor tot să fie, scrisă în septembrie 3 zile 1834 Theodor Boiț paroh în Tulca.*

Ibidem, f. 101.

132. *Claca de pe anul 1841, care au lucrat*

- 1) *Bogoleanu*
 - 2) *Pușco Pătru*
 - 3) *Motoșan Pătru*
 - 4) *Miclăuș Mihaiu*
 - 5) *Crâste Georgie*
 - 6) *Crâste Theodor*
 - 7) *Blagu*
- [...]

(un total de 20 de persoane)

Ibidem, dos. 593 (Lugașul de Sus, decedați), coperta II.

133. Pentru protocoale ungurești am dat la Domnu Protoprezviter 6 fl.

Ibidem, f. 7v.

134. Socotă

Precum a veniturilor așa și a cheltuielilor s. beseareci din F. Lugaș care au purtat prin ctitorul Șandor Ioan până în 15 septembrie 1844

Pentru trei au venit..... 57 fl.

Pentru treii cară de fân..... 15 fl.

Suma..... 72 fl.

Și s-au cheltuit din suma aceasta..... 18 fl.

Mai rămân..... 53 fl. 58 hr.

Vin la oameni iaste 62 ciu[bere] mici

Cucuruz..... 15 că[bele] 3 vici

Arătare

Cum că această socoată înaintea noastră s-au făcut și se vede a avea beseareca bunul său după modrul din sus însemnat, adică 53 fl. 58 hr., vin iarăși 62 de ciubere [mici] și cucuruz 15 K 3 vici. Dat în F. Lugaș

Coram nobis Iosif Popovici proto. Peșteșului

[...] fiobiro Gavrilaş Ioan Namesnic

Sandor Petru fiocurator Alb Theodor preot

Gui Thodor 2-biro

Ibidem, f. 9.

Starea parohiei

135. [Starea parohiei]

- 1) Paroh Dimitrie din Mociar, nu sunt theolog, paroh sănt [de] 15 încoce mă aflu
- 2) Plată am pe an 300, de la Măria Sa [...], iară alt fel de venit n-am
- 3) Casă parohialnică n-am
- 4) Eu nu mărgu în laturi
- 5) Protocol am a botezaților, a cununaților, a îngropaților și în care să se scrie poruncile cele împărătești
- 6) S[i]criu sau almarium nu am în care supt închisoare protocumurile să să fie nici de cât
- 7) Biserica n-are cărți numai Mineiu, Strajnic, altele nu sunt
- 8) Iar grijă de cu[co]ni cei mici ai învăța în cât poci am
- 9) [...] catihizație n-am cui face că [...], sărbătorile le spun și posturile [...]
- 10) La beteji mă duc și destul fac [...] meale doar când
- 11) Mă port în haine în cât și [...]
- 12) Vecernie înainte de liturghie tot [...] și haine preoțești am
- 13) Viață încât și puțința curată [...]
- 14) Inventarium la parohia mea nu am [...]
- 15) Biserica-i de lemn făcută [...]

- 16) Biserica cărți n-are, ântie Triod, Pinticostariu, Apostol acestea sunt de lipsă
 17) Icoane în biserică deplin nu sunt
 [...]

20) Biserica summa de bani nu are nimic, cei în stare săracă
 21) Biserica sămădaș nu are nici venit
 22) Cele de lipsă la botez toate sunt
 23) Cumetrii și nănașii sunt creștini buni
 24) Moașe este știe forma botezului
 25) pruncul să botează când și-l aduc
 [26] [...] botez prunci îndată-i scriu
 [...] s-au obicinuit a să ispovedi în postul [...]

[...] cununie vestiri am făcut și fac [...]

32) Mai nainte de ce să fac acele [3] vestiri, să face întrebări ca să fie de-o vârstă
 33) În casă nu cunun pe nimeni
 34) S.L. fac când sunt prescuri
 35) Țintirumul nu-i îngrădit
 36) Pe morți nu-i îngrop până în 24 de ceasuri și pentru îngropăciune nimic nu iau
 37) Numele morților le scriu în protocol
 38) Școală nu iaste
 39) La oameni s-au dat poruncă că cine are prunci să-i de-a la școală, iar biraiiele să-i pedepsească
 40) La școală nu merg că nu am unde
 41) Aici loc de școală iaste
 42) Ca să poată trăi săraci [...]

(nu este datată; undeva între 1790-1820)

Ibidem, dos. 404 (Dumbrava, născuți), f. 19v-20v.

Probleme sanitare

136. Până aici s-au dat la oculația vărsatului. (1821, iunie 12)

Ibidem, dos. 79 (Băița, născuți), f. 24.

137. Până aici s-au dat la oculație.

Ibidem, f. 28.

138. Până aici s-au dat la oculație.

Ibidem, f. 33v.

139. Până la aceasta s-au dat la oculație.

Ibidem, f. 34v.

140. *Până aici s-au dat la oculație, însă nu s-au prins.* (28 sept. 1824)

Ibidem, f. 41.

141.

Până aici s-au dat la oculație. (24 mai 1825)

Ibidem, f. 44.

142. *Până aici s-au dat la oculație.* (1 apr. 1826)

Ibidem, f. 49v.

143. *Până aici s-au dat la oculație, în 12 martie 1827.*

Ibidem, f. 56v.

144. *Până aici s-au dat la oculație.* (19 mai 1831)

Ibidem, f. 76.

145. *Până aici s-au pus vărsat pre prunci în luna iunie zioa 29 anul 1839.*

Ibidem, dos. 210 (Calea Mare, născuți), f. 24v.

146. *De aice s-au alcătui vărsatu în 1 zi iunie.* (1840)

Ibidem, f. 28.

147. În anul 1823, din 22 februarie, până în 22 iunie, sunt înregistrate 30 de decese cauzate „de vărsat”. În totalitatea lor cei morți au fost copii: „fiu a lui...”, „fiică a lui...” sau simplu „a lui...”. Frecvența deceselor pe luni este următoarea: în februarie unul singur, în ziua de 22; în martie sunt înregistrate 3 (în 1, 13, 23); aprilie însumează 15 (în 4, 8, 10, trei cazuri în 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, două în 26, 27); un total de 9 persoane au fost îngropate în luna mai (în 1, 3, 5, 8, 9, 13, 21, 23, 28); în luna iunie un singur decedat.

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velența, născuți, căsătoriți, decedați), f. 34-36v.

148. *Până la acest prunc s-au ultuit vărsatul, aprilie [1844].*

Ibidem, dos. 884a (Păușa, născuți), f. 18v.

149. *Acesta n-au fost la vărsat.* (Bordaș Moise, născut în 4 mai [1828])

Ibidem, dos. 1323 (Toboliu, născuți, decedați), f. 16.

150. *Acesta n-au fost la oltuirea vărsatului.* (Durgeiu Giorgie, născut în 19 apr. 1838)

Ibidem, f. 21.

151. *Acesta n-au fostu la oltuirea vărsatului.* (Ujvat Ioana, născută în 4 sept. 1839)

Ibidem, f. 25.

152. *Acesta n-au fostu la oltuirea vărsatului.* (Hegheduș Ștefan, născut în 12 aug. 1840)

Ibidem, f. 28.

153. *Acesta nu a fost la oltuirea vărsatului.* (Morar Petru, nr. 565)

Ibidem, f. 33v.

154. *Acesta nu a fost la oltuirea vărsatului.* (Crăstă Raveica, 28 iul. 1843, nr. 591)

Ibidem, 34v.

155. *Acesta nu a fost la oltuirea vărsatului.* (Giorgie Gâte, 6 apr. 1844, nr. 630)

Ibidem, f. 36.

156. *Acesta n-a fost la oltuirea vărsatului.* (Theodor Albuț, născut 5 aug. 1847, nr. 151)

Ibidem, dos. 1324 (Toboliu, născuți, căsătoriți, decedați), f. 7.

157. *Până aici s-au scris pruncii la vărsat.* (16 mai 1842, nr. 412)

Ibidem, dos. 75 (Batăr, născuți), f. 63.

158. *Acești prunci toți au murit de vărsat, din luna aprilie în 12 zile, până la martie în 4, 1824.*

Ibidem, dos. 1229 (Tămașda, căsătoriți, decedați), f. 76.

Circulare

159. *De vreme ce din rândul preluminatului și încununatului împăratului nostru Leopold al doile [...] Episcopul și stăpânitoriului nostru Pavel Avacumovici prin slăvita Ilirico Cancelaria noastră din Beciu supt datumul zili 24 iunie anului curgătoriu 1791 numerul 643 a porunci bine au voit ca toată fața preoțească din clerul nostru cel neunit protocol nou și curat să-l aibă întru care toate poruncile de la rădicare Caștelarii noastre vinite și cele viitoare lumnat scrisă să le aibă, care poruncă de la Ci. Protopopul Orăzii Mari Theodor Arsici s-au și dat precum urmează:*

Cucernicilor preoți din protoprezviteratul Orăzii Mari

A sa Cesaro Crăiască Ilirică Caștelaria supt datumul zili 12 aprilie anului curgătoriu, nr. 260, poruncește ca tot preotul de sama câte case și suflete are în parohia sa și câte

mile este depărtare satul de Arad, așa și satele filialnice, câte case și suflete are și câtă depărtare de beserica unde umblă, un ceas sau mai puțin și un biserică noao s-au făcut și cu a cui slobozenie, a varmegii au ba, toate să însemnați. Dat în Arad aprilie 13 zile 1791, Pavel Avacumovici episcop.

Cucernici preoți

A sa Cesaro Crăiască Ilirică Cancelarie supt datumul zile 19 aprilie, nr. 305, poruncește ca unde [sunt] feciori învățați și în limbi străine [...] luminați nu numai cațelist, ce încă și conțepistă în Cancelaria Iliricească să va primi și aceasta a Craiului nostru să-i vestească norodului, ca unde să va găsi cineva de acea treabă învățat poate merge la numita Cațelarie în Beci și acolo să va primi. Dat în Arad aprilie 28 zile 1791, Pavel Avacumovici episcop.

Cucernici preoți

A sa Cesaro Crăiască Ilirică Cancelarie supt datumul zile 26 aprilie anului curgătoriu, nr. 311, din Beciu, a trimite preoților Pravile de învățatură bine au voit a da înștiințare tuturor ca până ce să va rădica siminariumul neunit, unde preoți, diaconi și cei ce vor cujeta a păși la treapta preoției să vor învăța, până atunci preotul după rânduiala și consistorialnica poruncă să aibă a învăța norodul din Biblia și alte cărți dumnezeiești, în treaba credinței, adică a cunoaște pre Dumnezeu și a iubi pe aproapele său și a fi cu credință Craiului Nostru, în dumineci și în sărbători adeseori a propovedui și credința dreaptă după cum învață Catihizisul a o păzi din Evanghelie și Apostol luminat și înțeles a tâlcui și preotul cu purtare sa o bună pildă la toți să fie, îmbrăcăminte preoțească după purtare portu leji noastre să aibă, de lucrurile care aduc necinste legi să să ferească, adică de cocișig, de mânare marhălor în târg, de umblare la birt, de o țineare băutură la casa lui, unde și oameni răi pot să vină acolo să be, de acele să se ferească, și acei feciori cari vreu a păși starea preoții de acum trebuie să știe a scrie bine și a să pricepe în sămădaș, să știe a ceti să se îndrepteze în docmele credinței, a vechiului și a noului testament și a săboarelor sfinților părinți de unde poate îndrepta lezne la adevăr pe norodul său. Dat în Arad maiu 1, 1791, Pavel Avacumovici.

Binecucernicilor preoți din protopopiatul Orășii Mari, mie iubiților

De vreme ce samadașurile beserecești, precum și până acum au fost în trecut încoce să trimateau și de acum înainte și pe anul aceta trecut lontru să le trimită.

Ibidem, dos. 404 (Dumbrava, născuți), f. 2-3.

160. *Însemnare*

De la Preainălțata rezoluție Cesaro Crăești și Apostolicești Măriri în anul 1786 după ținutul Sinod în Carloveț vârtos puselor și datelor sărbători la Greceasca Neunita Biserica a Răsăritului, în toate Cesaro Crăiasca moștenire în vremea viitoare care vor avea a să ținea praznice, precum urmează:

(în continuare sunt enumerate cele 29 de sărbători aprobate)

Iară încă odată cu aceasta mijlocire în urmarea țircularnici orândueli supt dat 7 zile luni august anul 1787 să preporuncește că precum au fost mai de mult în obicei de s-au fost ținută mai multe sărbători decât acestea ce s-au scos acum și s-au vestit; acelea se lasă și numai acestea cari sunt aici însemnate și întărite din Cathedra în toate

duminicile să se vestească, iar norodul datorită să păzească venirea la s. biserică cu mici cu mari și fără lucru toată ziua aceia a praznicului să să odihnească.

Așijderea de acum înainte tot norodul rumânesc în întreagă puterea sa cu aceia socoteală cum că cu aceiaș mijlocire a tuturor Diregătorilor să poruncească ca supt gre pedeapsă după normă sus stătătoare nici unuia domn pământesc să nu fie slobod pre ai săi greco-neuniți supuși, sau iobagi, în praznicele celea vestite să lucreze pe seama lor, nici altora. În Buda 8 zile lunii lui ianuarie anul 1788, grof Carol Zici m.p., Franțiscus [...] Medianiți m.p., Pavel Avacumovici episcop, în Arad 9 zile martie 1788. S-au scris prin ostâneala mea, Popa Simion paroh de V. Velența, fev. 8 zile 1788

Ibidem, dos. 844 (Oradea-Velența, născuți), f. 1.

161. Circulara episcopului Gherasim Raț, din 9/21 nov. 1845, Arad, care anunță decesul episcopului Vasile Moga. Data consistoriului din Velența: 18/30 dec. 1845, Athanasie Boțco.

Ibidem, dos. 1345 (Tulca, căsătoriți), f. 26.

162. Circulara episcopului Gherasim Raț, din 11/23 martie 1846, Arad, referitoare la căsătoriile mixte și trecerile de la catolicism, practic articolul III al Dietei din 1842-44, rezoluția din 21 feb. 1846, nr. 12955, Viena.

Ibidem, f. 26v.

Probleme privind scrierea protocoalelor, conscrieri și extrase

163. *Am cercat acest protocol al botezaților în 30 zile iunie 1815, [Popovici ...].*

Ibidem, dos. 60 (Apateu, născuți, căsătoriți, decedați), f. 2.

164. *Am cercat acest protocol al îngropaților în 30 zile iunie 1815, Popovici [...].*

Ibidem, f. 13v.

165. *Reviz[ăluț] în 4 februarie 1830, Athanasie Boțco, protoprezviterul O[radiei] Mari.*

Ibidem, f. 73v.

166. *[Revizuit] 8 martie 1802, Theodor Arsici, Prota V.V..*

Ibidem, dos. 122 (Bicaciu, născuți), f. 11v.

167. *Vidit Arszics, dei 24 [iunie] 1804.*

Ibidem, f. 22v.

168. *S-au cercat acest protocol a botezaților și îndreptându-să s-a dat rânduială ca cu deplină să scrie și tipărit protocol să se înseamne, în 21 zile ianuarie 1827, M Manuilovici Arhimandrit.*

Ibidem, dos. 123 (Bicaciu, născuți), f. 6.

169. *Revizuit în Varad Velențe, în 13 ianuarie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 12v.

170. *Revizuit în 17 februarie 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 14v.

171. *Până aici s-au scris conscripțiile botezaților pe anul 1841.*

Ibidem, f. 38.

172. *Revizuit, mai 18, 1845, Boțco Athanasie protoprezviterul Oradiei Mari. (lb. mag.)*

Ibidem, dos. 124 (Bicaciu, născuți, căsătoriți, decedați), f. 2.

173. *Revizuit, mai 18, 1845, Boțco Athanasie protoprezviterul Oradiei Mari. (lb. mag.)*

Ibidem, f. 16.

174. *De aici înainte au umblat neamțu. (1784, 21 aprilie; se referă la conscriere)*

Ibidem, dos. 126 (Bicaciu, căsătoriți), f. 4.

175. *Până aici s-au scris de neamțu.*

Ibidem, f. 7.

176. *S-au cercat acest protocol la 8 martie 1802, Theodor Arsici protopopul Oradiei Mari.*

Ibidem, f. 17v.

177. *Vidit Arszics, die 26 [iunie] 1804.*

Ibidem, f. 21.

178. *S-au cercat acest protocol a cununaților și s-au îndreptat în 21 zile ianuarie 1827, prin M. Manuilovici Arhimandrit.*

Ibidem, f. 35v.

179. *Revizuit 17 februarie 1831, Athanasie Boșco, protoprezviterul Oradiei Mari.*

Ibidem, f. 38.

180. *Am văzut acest protocol în 1802, martie 8, Arsici Theodor protopopul Oradiei Mari. (lb. mag.)*

Ibidem, dos. 127 (Bicaciu, decedați), f. 42v.

181. *Vidit Arszics, die 26 [iunie] 1804.*

Ibidem, f. 57.

182. *S-au cercat și îndreptându-să acest protocol s-au dat rânduială preotului ca curat și cu deplin să să poarte și scrie și să însămneze protocolu tipărit, în 21 zile ianuar 1827, prin M. Manuilovici Arhimandrit.*

Ibidem, dos. 128 (Bicaciu, decedați), f. 2v.

183. *Revizuit în Varad Velențe, în 13 ianuarie 1830, Athanasie Boșco protoprezviterul Oradie Mari.*

Ibidem, f. 7.

184. *Revizuit în 17 februarie 1831, Athanasie Boșco protoprezviterul Oradiei Mari.*

Ibidem, f. 9.

185. *Până aici s-au scris conscripțiile celor morți pe anul 1841.*

Ibidem, f. 21v.

186. *S-au cercat în 1814, martie 10 zile, [Si]mon Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului.*

Ibidem, dos. 164 (Borșa, născuți), f. 26.

187. *Ano 1824, aprilie 23 de zile, s-au cercat protocoalele în satul Borșe, Ioan Popovici, namesnic.*

Ibidem, f. 35.

188. *S-au cercat și îndreptat prin mine Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului, în Orade Mare, martie 16 zile 1827.*

Ibidem, f. 42.

189. *S-au cercat și îndreptat, noemvrie 3 zile 1830, Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului.*

Ibidem, f. 48.

190. *S-au cercat 10 septembrie 1839, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 65.

191. *S-au cercat septembrie 17 zile 1840, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 68.

192. *În anul 1842 octombrie 21 zile s-au cercat, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 73v.

193. *Aicea am cercat și l-am îndreptat ca în bun rând să să țină și scrie, 1816 noemvrie 19 zile, Simeon Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului.*

Ibidem, dos. 166 (Borșa, decedați), f. 21.

194. *S-au cercat și îndreptat prin mine Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului, în Oradea Mare, martie 16 zile 1827.*

Ibidem, f. 29.

195. *S-au cercat și îndreptat în 3 zile 1830, Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului.*

Ibidem, f. 32v.

196. *Am cercat 10 zile septembrie 1839, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 44.

197. *Am văzut septembrie 17, 1840, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 46v.

198. *S-au cercat 1842, octombrie 21 zile, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 50.

199. *S-au vizităluit, aprilie 14 zile 1821, prin mine Theodor Balint, administratorul Beiușului, Meziad.*

Ibidem, dos. 79 (Băița, născuți), f. 22v.

200. *S-au vizitãluit, martie 4 zile 1824, Theodor Balint protoprezviterul Beiușului.*
Ibidem, f. 37v.
201. *Pânã la aceasta s-au conscribãluit de nou. (10 iul. 1824)*
Ibidem, f. 39v.
202. *S-au vizitãluit în 23 aprilie 1825, prin mine Theodor Balint protoprezviterul Beiușului.*
Ibidem, f. 44.
203. *Pânã aici am așezat în conscripție. (7 iun. 1825)*
Ibidem, f. 45.
204. *Pânã aici s-au pus în conscripție. (3 mai 1826)*
Ibidem, f. 50v.
205. *Pânã aici s-au pus în conscripție. (28 iul. 1826)*
S-au vizitãluit august 19 zile 1826, prin mine Theodor Balint protoprezviterul Beiușului.
Ibidem, f. 52.
206. *Pânã aici s-au dat la conscripție. (1 sept. 1827)*
Ibidem, f. 58.
207. *S-au vizitãluit, februarie 3 1828, prin mine Theodor Balint protoprezviterul Beiușului.*
Ibidem, f. 60.
208. *Pânã aici s-au făcut conscripția de nou și s-au adunat suflete 767, parte bărbătească 388 și femeiască 379 și părechi 167.*
Ibidem, f. 68.
209. *Am văzut în Rezbănia în 15 zile iulie 1829, Athanasie Boțco.*
Ibidem, f. 68v.
210. *Pânã aici s-au dat la [...]. (4/16 nov. 1829) (conscriere)*
Ibidem, f. 69v.

211. *Până la aceasta am scris în conscripție. (21 iun. 1831)*

Ibidem, f. 77v.

212. *Până aici s-au dat la conscripție. (19 sept. 1832)*

Ibidem, f. 84.

213. *Până aici s-au dat la conscripție și matricula. (sept. 1834)*

Ibidem, f. 95.

214. *Până aici s-au dat copia matriculelor de botezați. (14 ian. 1836)*

Ibidem, f. 101v.

215. *Până aici s-au dat la conscripție. (18 oct. 1836)*

Ibidem, f. 107.

216. *În anul 1836 s-au născut 39, dintră care parte bărbătească 31 și femeiască 8.*

Ibidem, f. 107v.

217. *În anul 1828 februarie 2 zile am cercat aceste protocoale și n-am aflat smintele, Pavel Popovici administrator protoprezviteratului Meziad.*

Ibidem, dos. 184 (Budureasa, decedați), f. 1v-2.

218. *Am văzut în Beiuș în 17 zile iulie 1829, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 5.

219. *S-au vizităluit în 1830 februarie 9 zile și s-au poruncit ca protocoalele să să fie în beserecă, Pavel Popovici [administratorul protoprezviteratului Meziad].*

Ibidem, f. 5v.

220. *S-au vizităluit prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad, în 1834 decembrie 24 zile.*

Ibidem, f. 14.

221. *S-au vizităluit în 1836 decembrie în 26 prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.*

Ibidem, f. 20.

222. *Pe 1800 și 1801 s-au cercat, 27 februarie [1802], Theodor Arsici [protoprezviterul Oradiei Mari].*
- Ibidem*, dos. 262 (Cheresig, născuți), f. 19v.
223. *Vidit Arszics, 6 iulie 1804.*
- Ibidem*, f. 22.
224. *S-au cercat acest protocol în Cherestseg în 29 de zile iulie 1822, M. Manuilovici [Arhimandrit].*
- Ibidem*, f. 77.
225. *1800 și 1801 s-au cercat la 27 februarie 1802, Theodor Arsici [protoprezviterul Oradiei Mari].*
- Ibidem*, dos. 263 (Cheresig, căsătoriți), f. 2v.
226. *Vidit Arszics, dei 3 [aug] 1804.*
- Ibidem*, f. 5.
227. *S-au cercat acest protocol în Cherestseg în 29 zile iulie 1822, M. Manuilovici arhimandrit [Oppovei].*
- Ibidem*, f. 23v.
228. *S-au cercat acest protocol a cununaților și s-au îndreptat în V.Velențe în 26 martie prin M. Manuilovici arhimandrit [Oppovei].*
- Ibidem*, f. 26.
229. *Revizuit în 25 noemvrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviter O. Mari.*
- Ibidem*, f. 52v.
230. *Revizuit în 17 februarie 1843, Athanasie Boțco protoprezviter O. Mari.*
- Ibidem*, f. 54v.
231. *Această matricolă (a născuților) a fost verificată de către mine, anul curent 9 iunie 1835, în Parhida, Haios Gheorghe, administratorul protoprezviteratului Luncii. (lb. mag.)*
- Ibidem*, dos. 879 (Parhida, născuți, căsătoriți, decedați), f. 6.

232. *Această matricolă (a decedaților) a fost verificată de către mine, anul curent 9 iunie 1835, în Parhida, Haiș Gheorghe, administratorul protoprezviteratului Luncii.*

Ibidem, f. 7.

233. *S-au cercat în V. Velențe în 20 de zile decem., în V. Velențe M. Manuilovici (1821)*

Ibidem, dos. 578 (Lazuri-Calea Mare, născuți, cununăți, decedați), f. 14.

234. *Până aici nu are rânduiale, s-au scris că nice anu n-are, nice luna, nice zioa, preotu n-au pus pentru care [...], dat în V. Velențe, 19 martie Theodor Arsici. (înainte de 1798)*

Ibidem, f. 35v-36.

235. *S-au cercat, 23 fev. 1798, Theodor Arsici.*

Ibidem, f. 36v.

236. *Până aici cerchendu-se mai cu bune rânduiale s-au afle, dechet până aici, dat în Velența 19 [...] 1802, Theodor Arsici.*

Ibidem, f. 37v-38.

237. *Vidit Arszics [1804 sau 1805].*

Ibidem, f. 40.

238. *Reviz. în V.V., în 4 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 55.

239. *Reviz. în V.V. în 9 ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 55v.

240. *Reviz. în 31 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 62.

241. *S-au cercat în 20 de zile decm. 1820 în V. Velențe, M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 96v.

242. *S-au cercat de Theodor Arsici protoprezviter Orăzi Mari, anul 1802.*

Ibidem, dos. 577 (Lazuri-Calea Mare, născuți căsătoriți, decedați), f. 80.

243. *Până aici cu mari hibe s-au scris acest protocol ce nice anu, nice zioa, luna n-au însemnat, nice alte ce să cuvin, dat în V. Velențe 19 martie 1802 Theodor Arsici protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 80v.

244. *S-au cercat 23 decemv. 1798 Theodor Arsici protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 81v.

245. *De la supscriere și cercare mai de nainte până aici cu mai bune renduiale s-au scris, aici dare s-au cercat 19 zile [martie] 1802 Theodor Arsici protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 84.

246. *Vidit die 20 [ian.] 1804 Arszics.*

Ibidem, f. 85.

247. *S-au cercat acest protocol a celor ce să botează în luna oct. 13 zile 18[14] în Calea Mare și s-au îndreptat hibă care s-au aflat, prin mine M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 101.

248. *S-au cercat în V. Velențe în 16 decemb. 1820, M. Manuilovici arhimandrit.*

Ibidem, f. 117v.

249. *Reviz. în Varad Velențe în 4 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 125.

250. *Reviz. în Varad Velențe în 9 zile ian. 1831.*

Ibidem, f. 126.

251. *Reviz. în Varad Velențe în 9 zile ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 126v.

252. *Reviz. în 31 oct. 1841 Athanasie Boțco proprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 141v.

253. *[Conscriptia sufletelor] 1821 octombrie zile 15, suma 234.*

Ibidem, dos. 404 (Dumbrava, născuți), f. 27.

254. *Reviz. în Varad Velențe în 4 zile ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 210 (Calea Mare, născuți), f. 7v.

255. *Reviz. în Varad Velențe în 9 ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 10.

256. *Reviz. în Diosig, în 27 mai 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 384 (Diosig, născuți, decedați), f. 5.

257. *În 21 octombrie 1837 carte de botez am dat lui Petre Ioan din anul 1799 14 fev. s-au botezat în 19 fev. nr. 155, nașe Crișan [On] Flore.*

Ibidem, dos. 385 (Diosig, născuți, decedați), f. 2.

258. *Revizăluit-am acest protocol în Gurbediu în 18 zile iulie 1832, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 498 (Gurbediu, născuți), f. 11.

259. *Aceste protocoale au venit în mâna mea, preotului Constantin, parohialnic a sfintei biseareci care să află în Gurbediu, protocolul de botezați și de cununați. (1815)*

Ibidem, dos. 499 (Gurbediu, născuți, căsătoriți), f. 17v.

260. *S-au cercat protocolul acesta în luna august 1818 în Gurbediu, M. Manuilovici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 28v.

261. *S-au cercat protocolul botezaților de mine I. Popovici namesnic [...]. (1818)*

Ibidem, f. 29.

262. *Cercat acest protocol în V. Velența în 15 zile decembrie 1820, M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 39v.

263. *Boton Georgie fiind smintit prenumele Theodor și prin îndreptare maică-sa răzându-l am însămnat pre numele său, dându-i și extract în mână.* (1822, mai 3, nr. 265)

Ibidem, f. 45v.

264. *S-au cercat în Tulca în 24 zile iulie 1822 acest protocolație, M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 46.

265. *Am văzut acest protocol, T. Arsici, 22 decembrie 1798.*

Ibidem, f. 100v.

266. *S-au cercat 18 ian. 1800 Theodor Arsici protopezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 114v.

267. *S-au cercat cununații de pe anul 1801, martie 6 1802, Theodor Arsici protopezviterul Orăzii Mari 1802.*

Ibidem, f. 118v.

268. *Vidit Arsizcs 3 iul. 1804.*

Ibidem, f. 120v.

269. *Prin M. Manuilovici am cercat și am dat îndreptare, protopezviterul Orăzii Mari. (1818)*

Ibidem, f. 133.

270. *S-au cercat în V. Velențe în 15 zile decembrie 1820 M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 136.

271. *S-au cercat în Tulca acest protocol a cununaților în 24 zile [decembrie] 1822 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 137v.

272. *Revizăluitu-s-au în Gurbediu în 18 zile iulie 1832, Athanasie Boțco protopezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 153.

273. *S-au cercat 1800 ienuar 1800 Theodor Arsici protopezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 502 (Gurbediu, decedați), f. 18.

274. *S-au cercat acest protocol a îngropașilor [1802].*

Ibidem, f. 27.

275. *Vidit Arszics die iuly 1804.*

Ibidem, f. 36v.

276. *S-au cercat protocolul răpoșăilor luna mai 20 de zile 181[4].*

Ibidem, f. 39.

277. *S-au cercat protocolul răpoșăilor de mine preotul Ioan Popovici cu aceasta mărturie în Gurbediu [fev.] 18, 1816, I. Popovici protoprezviteresc namesnic.*

Ibidem, f. 51.

278. *S-au cercat protocolul răpoșăilor în luna octombrie 13, 1816.*

Ibidem, f. 56v.

279. *S-au cercat acest protocol a răpoșăilor în Gurbediu în 24 zile anu 1818, M. Manuilovici protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 67v.

280. *S-au cercat în V. Velențe în 15 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 72.

281. *S-au cercat acest protocol a răpăoșăilor în Tulca în 24 de zile iulie 1822 și cu hibe fiind s-au îndreptat prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f 74v.

282. *Revizăluit-am în Gurbediu în 18 iulie 1832, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 124v.

283. *S-au cercat acest protocol prin Domnul prezeș, Athanasie Boțco, protoprezviterul [Orășii Mari], au venit prin sat pre la noi în anul 1832, aceasta mărturisesc, Ioan Iliș, paroh Gurbediu.*

Ibidem, f. 130v-131.

284. *Până aici sânt cercate, martie 14, 1802, Theodor Arsici, protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 1064 (Săldăbagiu Mic, născuți), f. 31v.
285. *S-au cercat și a doară la decembrie 28, 1802, Theodor Arsici, prota Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 33.
286. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 29 decem. 1820, M. Manuilovici, arhimandrit Oppovi.*
Ibidem, f. 49v.
287. *S-au cercat acest protocol în 26 zile ianuar 1827 și de hibe s-au îndreptat, prin M. Manuilovici, arhimandrit Oppovi.*
Ibidem, f. 58v.
288. *Până aici s-au dat la cinstita varmege. (1836)*
Ibidem, f. 82.
289. *Reviz. în 10 decembrie 1841, Athanasie Boțco, protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 95v.
290. *Bine treabă luat seama ca acela să se pue în protocol de cumătru care ține lumina, iar nu părinții aceluia și anume treabă pus a cui prunc, fată sau muiere. (1844)*
Ibidem, dos. 1065 (Săldăbagiu Mic, născuți), f. 1v.
291. *Văzut Theodor Arsici, 14 martie 1802.*
Ibidem, dos. 1067 (Săldăbagiu Mic, căsătoriți), f. 8v.
292. *S-au cercat 28 decembrie 1802, Theodor Arsici, protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 9v.
293. *S-au cercat în V. Velențe în 29 de zile decembrie 1820, M. Manuilovici, arhimandrit Oppovi.*
Ibidem, f. 16.
294. *S-au cercat acest protocol și de hibe s-au îndreptat în 26 zile ianuar 1827, prin M. Manuilovici, arhimandrit Oppovi.*
Ibidem, f. 19.

295. *Reviz. în 10 decembrie 1841, Athanasie Boțco, protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 25v.

296. *Între mărturii să se pună nașul și grăitoru, iar nu muerea nașului, fără numai când se întâmplă de țâne asta luminile și atunci încă lângă el să pune grăitorii de mărturie. (1844)*

Ibidem, dos. 1068 (Săldăbagiu Mic, căsătoriți), f. 1.

297. *Până aici s-au cercat [...] 14 martie 1802, Theodor Arsici.*

Ibidem, dos. 1070 (Săldăbagiu Mic, decedați), f. 12v.

298. *S-au cercat decembrie 28, 1802, Theodor Arsici protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 14.

299. *S-au cercat acest protocol și de hibe s-au îndreptat în 26 ian. 1827, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 28v.

300. *Reviz. în 10 decembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 47v.

301. *Ano 1808 aprilie 15 zile s-ao făcut și s-ao adus înlontru [în] Catona Varoși acest protocol să să știe.*

Ibidem, dos. 844 (Oradea-Velența, născuți), coperta II.

302. *1820 august 30 s-ao dat carte pentru moartea lui Gomboș Simeon din Săcădat, adică Simion, prin preot Theodor Popovici de Săcădat.*

1820, septembrie 5, s-au dat carte pentru moartea lui Chiș On din Săcădat mueri sale Morar Oană prin preotul Theodor de Săcădat și oau luat Pop Ana a lui [Marcovici] din Surduc afară.

Ibidem, f. 12v.

303. *Însemnarea celor botezați la besereca de V. Velențe a hramului Mai Marilor Voevozi Mihail și Gavril, ano 1805 maiu 11 zile venirea me la Varad Velenți.*

Ibidem, f. 13.

304. *A doaoară dat afară, în 15 februarie anul 1841 s-au dat extractul acesta afară. (pentru un individ născut în anul 1823)*

Ibidem, f. 36.

305. *Arătătoriu cărți aceștia, anume Anghelache Nicolae cel tânăr, viind cătră mine, cel mai jos numit, au cerut carte de botez; care eu cercând matriculele bisearici noastre, așa schimocite le-am aflat cât cerere mai sus numitului n-am putut plini; pentru doară mutarea a multor parohialnici preoți ce au fost înaintea mea; de vreme ce eu numai vreo câțiva ani sânt aici. Drept aceia eu cercând oameni ca aceia care au cunoscut pe [jupânul prăpădit] Anghelachi Miclăuș și pre soața dumisale, aceasta am iscusit cum că Anghelachi Miclăuș au fost lăcuitoiu mai nainte în Sechel-hid, unde căsătorindu-să au luat șieș soață pre sora a Domnului [protoprezviter] Georgie Farcaș și să află că Anghelachi Miclăuș au fost de leage grecească neunită, iar soața sa de leage grecească unită și născându-li-să lor fii și fete, acesta, adică arătătoriu aceștia, anume Anghelachi Nicolae cel tânăr este născut la ani Domnului 1794 în luna maiu 25 de zile și botezat în besereca grecească neunită prin preotul paroh de atunci și naș au fost lui Angheli Demeter lăcuitor în Diosig; și după datorință silindu-mă a face destul pre cât am putut afla lucrul mai drept aceasta scrisoare de la mâna mea am dat afară.*

Ibidem, dos. 845 (Oradea-Velenta, născuți, căsătoriți, decedați), f. 52v.

306. *suma din anul 1812: 24.*

Ibidem, dos. 1116 (Sânnicolau Român, decedați), f. 4v.

307. *suma 18 [1813].*

Am cercat acest protocol al răpăusașilor și foarte bine s-au găsit, în 27 zile maiu 1815 [Iosif] Popovici [...].

Ibidem, f. 8.

308. *suma 5, 1814.*

Ibidem, f. 8v.

309. *suma 18, 1815.*

Ibidem, f. 11v.

310. *suma 26, 1816.*

Ibidem, f. 16.

311. *suma 61, 1817.*

Ibidem, f. 26.

312. *suma 24, 1818.*

Ibidem, f. 30.

313. *suma 9, 1819.*

Ibidem, f. 31v.

314. *S-au cercat acest protocol și s-au îndreptat în O. SentMicloș, în 12 iunie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 32v.

315. *suma 13, 1820.*

Ibidem, f. 34.

316. *suma 41, 1821.*

Ibidem, f. 40v.

317. *S-au cercat acest protocol în O. SentMicloș și s-au îndreptat în 29 zile iulie 1822, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 42.

318. *suma 15, 1822.*

Ibidem, f. 43.

319. *suma [în] 1823: 28.*

Ibidem, f. 48.

320. *suma din anul 1824: 17.*

Ibidem, f. 50v.

321. *S-au cercat acest protocol și de zmintele s-au îndreptat, în 14 ianuar 1827, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 59v.

322. *Reviz. în 9 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 82.

323. *Reviz. în O. S.Micloș, în 7 zile sept. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 92v.

324. *S-au cercat acest protocol în O. SentMicloș în 12 zile iunie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, dos. 1114 (Sănnicolau Român, căsătoriți), f. 17.

325. *S-au cercat acest protocol în O. SentMicloș în 29 zile iulie 1822, M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 22v.

326. *S-au cercat acest protocol și de hibe s-au îndreptat, în 14 ianuarie 1827, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 33.

327. *Reviz. în V.V. în 9 zile ianuarie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 39v.

328. *Am cercat aceste protocoale, Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad, 1825 nov. 18.*

Ibidem, dos. 1176 (Sebiș, născuți, căsătoriți, decedați), f. 17v.

329. *S-au cercat aceste protocoale prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad în 20 ianuarie 1827.*

Ibidem, f. 26v-27.

330. *S-au revizăluit în luna martie 3 zile 1834, Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.*

Ibidem, f. 48v.

331. *S-au cercat în anul 1833 nov. 17, Pavel Popovici administrator.*

Ibidem, f. 52.

332. *S-au viziteluit în 1830, luna ienuar 23 și s-au poruncit ca protocoalele să să ție în beserecă, Pavel Popovici administratorul [protoprezviteratului Meziad].*

Ibidem, f. 124v.

333. *De la anul 1774 până la anul 1783 de ani din nebăgare de seamă au perit pacinele protocolului. Pentru aceia numele botezaților care au fost în pierdutele pacine, din însămnările părinților lor și din adevăritele stări împrejur în urma protocolului la numărul 325 începând s-au însemnat.*

Ibidem, dos. 669 (Oradea, născuți), coperta II.

334. *Jupănul Antonie Seneteșt, neguțătoriu de la Seek, viind aici în Oradea Mare, au cercat carte de botez a tatălui său Emanuil Seneteșt nemeș, cari după cum arată însămnările lui au fost aici născut în anul 1742 martie 13 zile, ci nefiind protocele din vreme aceia am cercat lucrul după stările împrejur și mai multe mărturii le-am jurat și le-am aflat că este adevărat însemnarea lui. Tatăl lui au fost [Badul] Stasee Seneteșt și muma lui Maria Balianul, popa prin care s-au botezat au fost Pop Dimitrie și nașul lui au fost Nir Andrei în Oradea Mare mărturisesc, Theodor Arsici prezeș Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 670 (Oradea Mare, născuți, căsătoriți, decedați), f. 5.

335. *S-au cercat și dupe cum se arată am aflat a fi pe amăruntul scris, care și mărturisesc în V. Velențe, 13 decembrie 1798, Theodor Arsici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 5.

336. *S-au cercat și după arătare aici scrisă am aflat a fi scris pe amăruntul care și mărturisesc în V. Velențe, 18 decembrie 1798, Theodor Arsici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 16v.

337. *Am cercat și am aflat a fi scris pe amăruntul, drept în Curte Episcopescă de Varad Velențe, 18 decembrie 1798, Theodor Arsici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 27v.

338. *Nefiind protocolul la mine ca să scriu, pă rând am pus după a), b)....*

Ibidem, dos. 671 (Oradea Mare, decedați), f. 142.

339. *S-au văzut acest protocol a acelor îngropați în 21 decembrie 1826 și s-au dat îndreptare pentru îndeplinită purtare și scriere întrănsul prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 186.

340. *S-au cercat acest protocol a botezaților în 21 dec. 1826 prin mine M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, dos. 672 (Oradea Mare, născuți), f. 166.

341. *Reviz. în 10 noemv. 1844 și se poruncește ca după rânduiala episcopoească să se pună numerile de aici înainte așa precum se află în sinaxare, Athanasie Boțco protoprezviter.*

Ibidem, dos. 673 (Oradea Mare, născuți), f. 2v.

342. *În 21 dec. 1826 s-au revizealuit acest protocol a cununaților și s-au dat îndreptare întru îndeplinită însămnare în trânsul a celor ce să cunună prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, dos. 675 (Oradea Mare, căsătoriți), f. 40.

343. *Neaflându-să în protocol s-au îndreptat cu mărturii. (1827)*

Ibidem, f. 42v.

344. *Capăt și lui Dumnezeu laudă. Altă matriculă va începe tipărită nu așa cu mâna însemnată, Pavel Fași.*

Ibidem, dos. 677 (Oradea Mare, născuți), f. 19v.

345. *Acest protocol s-au cumpărat prin buna orânduire a jupânului întâiu ctitor Pudera Ioan, iulie 17 zile 1833, Iosif Popovici paroh și asesor cînstitolui consistorium, precum și administratorul protoprezviteratului Peștesului.*

Ibidem, dos. 680a (Oradea Mare, decedați), f. 1.

346. *S-au revizăluit prin mine în 19 martie 1802, [Theodor Arsici].*

Ibidem, dos. 1251 (Tășad, născuți), f. 27.

347. *Preotul Theodor, paroh în Tășad, am botezat tocma din luna lui iulie mai întâiu 1815.*

Ibidem, f. 50.

348. *S-au cercat în V. Velențe în 14 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit.*

Ibidem, f. 65v.

349. *S-au revizăluit prin mine în 19 martie 1802 [Moise ?] Arsici consist. [...].*

Ibidem, dos. 1256 (Tășad, decedați), f. 13.

350. *Reviz. în V. V. în 14 ian. 1830 Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 49v.

351. *S-au revizăluit prin mine în 19 martie 1802 [Moise Arsici].*

Ibidem, 1254 (Tășad, căsătoriți), f. 11.

352. *S-au cercat în V. Velențe în 14 decembrie 1820 M. Manuilovici arhimandrit.*

Ibidem, f. 23.

353. *Văzut, august 28, 1847, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 681 (Oradea Mare, decedați), f. 10.

354. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe, în 11 zile decembrie 1820, M. Manuilovici.*

Ibidem, dos. 884 (Păușa, născuți, căsătoriți, decedați), f. 15v.

355. *Cercându-să de domnul Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 27v.

356. *Reviz. în 21 zi noembrie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 47v.

357. *S-au cercat în V. Velențe în 11 zile decembrie 1820, M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 54v.

358. *Reviz. în Păușa, în 24-a zi noembrie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 59v.

359. *S-au cercat în 11 zile decembrie 1820 în V. Velențe prin mine M. Manuilovici arhimadrit Oppovei.*

Ibidem, f. 74.

360. *Reviz. în 27 zile noiembrie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 82v.

361. *Reviz. în 15 octomb. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 94v.

362. *Reviz. în 15 octombrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 884a (Păușa, născuți), f. 14v.
363. *Până aici s-au dat protocolul înlontru despre botezați. (26 ian. 1836)*
Ibidem, f. 7.
364. *Până aici la acest botezat s-au sat matriculele înlontru, noiembrie în 20 1842.*
Ibidem, f. 16v.
365. *Am botezat în anu acesta parte bărbătească [...], femeiască [...].*
Ibidem, dos. 938 (Răbăgani, născuți), f. 14v-15.
366. *Întru acesta anu 1808 s-au născutu parte bărbătească [5].*
Ibidem, f. 16.
367. *[...] Ianoș cerând carte de botez și neaflându-să scris, [nașea] lui, Henț Flore, născută din Răbăgani de 98 de ani, dă adevericione cum că ea l-a ținut în brață la sfântul botez și l-au botezat prin preoții mai sus, numărul să dă 252, anul 1829 Henț Flore X.*
Ibidem, f. 32v.
368. *În anul 1835 am botezat prunci [12].*
Ibidem, f. 43.
369. *S-au cercat și îndreptat, martie 25 1827, în Oradea Mare, prin mine Iosif Popovici administrator.*
Ibidem, dos. 434 (Fâșca, născuți), f. 1.
370. *S-au cercat și îndreptat martie 25, 1827, în Oradea Mare, prin mine Iosif Popovici administrator.*
Ibidem, dos. 436 (Fâșca, decedați), f. 2.
371. *S-au văzut în A. Lugaș, septembrie 5 zile 1831, Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteș.*
Ibidem, f. 5v.
372. *S-au cercat în 8 zile decembrie 1798, Theodor Arsici protopopul Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 452 (Gepiu, năcuți), f. 13.

373. *S-au revizăluit în Curte Episcopescă în 6 martie 1802, Theodor Arsici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 27v.

374. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 8 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, dos. 453 (Gepiu, născuți), f. 1v.

375. *Reviz. în 18 ianuarie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 454 (Gepiu, născuți), f. 19v.

376. *Reviz. 12 noiembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 76v.

377. *Am cercat 8 zile decembrie 1798, Th. Arsici.*

Ibidem, dos. 458 (Gepiu, căsătoriți), f. 6.

378. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 8 zile decembrie 1820, M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 24.

379. *S-au cercat acest protocol și s-au îndreptat în 19 zile ianuarie 1827, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 35v.

380. *Reviz. în 12 noiembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 50v.

381. *Până aici am dat în scrisoare. (nr. 132, aprilie 1787)*

Ibidem, dos. 459 (Gepiu, decedați), f. 22v.

382. *Până aici au scris scribalăi. (nr. 135, aprilie 1787)*

Ibidem, f. 23.

383. *Am cercat 8 zile decembrie 1798, Th. Arsici protopopol Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 23v.

384. *S-au revizăluit în Curte în 6 martie 1802, Th. Arsici.*

Ibidem, f. 27.

385. *S-au cercat acest protocol al răpăusaților în 29 zile iunie 1815, [Iosif] Popovici.*

Ibidem, f. 51.

386. *S-au cercat acest protocol în Jepiu în 25 zile iunie 1818 și s-au îndreptat prin mine M. Manuilovici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 59v.

387. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 8 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 64.

388. *Reviz. în 18 ianuarie 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 460 (Gepiu, decedați), f. 12v.

389. *Reviz. în 12 noiembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 52.

390. *Am cercat acest protocol a botezaților. (28 nov. 1811)*

Ibidem, dos. 1335 (Tulca, născuți), f. 26.

391. *Extractul s-au dat, 1 zi decembrie 18[1]8. (lui Pane Petru, născut 5 mai 1812)*

Ibidem, f. 30.

392. *Din anul 1808 s-au botezat, până în anul [...].*

Ibidem, f. 32.

393. *S-au cercat acest protocol al botezaților și foarte bine s-au găsit, dat în Tulca în 13 zile ianuarie 1813, [I] Popovici.*

Ibidem, f. 34.

394. *S-au revizăluit în Tulca în 11 zile sept. 1813, M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 37.

395. *Extractul s-au dat, 18[4]8, 29 noiembrie.*

Ibidem, f. 76v.

396. *S-au cercat în V. Velențe în 15 zile decembrie 1820 M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 78v.

397. *S-au cercat acest protocol în Tulca în 24 zile iulie 1822 prin M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 94.

398. *Aceștiua i-am dat extractu afară 1848. (Cioară Flore, născut în 12 iun. 1824)*

Ibidem, dos. 1336 (Tulca, născuți), f. 9.

399. *S-au cercat acest protocol al botezaților și îndreptându-să s-au dat rânduială la preoți ca curat să poarte și să scrie protocolurile și tipărit protocol să sârzuiască, după cum iaste poruncă și rânduială preainălțată, în 19 zile ianuarie 1827, M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 31v.

400. *Extract i s-au dat în anul 1848 sept. 7 zile. (Cioară Gavril, născut în 29 aug. 1829)*

Ibidem, f. 58.

401. *Aceștia s-au transpus în cele ungurești din porunca solgabirăului Ambruș.*

Ibidem, dos. 1339 (Tulca, născuți), f. 33v.

402. *Am cercat acest protocol al cununaților în luna noiembrie în 8 zile 1811 [...].*

Ibidem, dos. 1344 (Tulca, căsătoriți), f. 15.

403. *S-au cercat acest protocol al cununaților și foarte bine s-au găsit, dat în Tulca în 13 zile ianuarie 1813 [I] Popovici.*

Ibidem, f. 19.

404. *S-au revizealuit în 11 zile sept. 1813, M. Manuilovici [...].*

Ibidem, f. 22.

405. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 15 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 42.

406. *S-au cercat în Tulca acest protocol în 24 zile iulie 1822, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 49.

407. *S-au cercat și s-au îndreptat protocolul acesta în 19 zile ianuarie 1827, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 66v.

408. *Reviz. în 19 noiembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 1345 (Tulca, căsătoriți), f. 21.

409. *Reviz. în 23 noiembrie 1844 și se poruncește ca numerele să se pună precum în sinaxare să află, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 1346 (Tulca, căsătoriți), f. 2.

410. *Acest protocol am cercat în luna lui noiembrie în 8 zile 1811, [...] Popovici .*

Ibidem, dos. 1348 (Tulca, decedați), f. 19.

411. *S-au cercat acest protocol al răpăusașilor și foarte bun s-au găsit, dat în Tulca în 13 zile ianuarie 1813, I. Popovici [namesnic] protopopesc.*

Ibidem, f. 25.

412. *S-au revizăluit în Tulca în 11 sept. 1813, M. Manuilovici [...].*

Ibidem, f. 27v.

413. *S-au cercat în 15 zile decembrie 1820 în V. Velețe, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 85.

414. *S-au cercat acest protocol în Tulca în 24 zile iulie 1822 prin M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 89v.

415. *S-au cercat acest protocol al răpăusașilor și s-au îndreptat în 19 zile ianuarie 1827 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, dos. 1349 (Tulca, decedați), f. 5v.

416. *Reviz. în 19 noiembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 1351 (Tulca, decedați), f. 37v.

417. *De aici sunt însămațați în matricula ungurească. (ian. 1845)*

Ibidem, f. 45.

418. *S-au revizăluit în 4 fev. 1820, Simeon Popovici [administratorul protoprezviteratului Peșteș].*

Ibidem, dos. 1304 (născuți, căsătoriți, decedați), f. 38v.

419. *S-au cercat și îndreptat și pentru mai bună purtare s-au pus în datorință preotului celui tânăr, Pavel Popovici, fără zmintele să se poarte, în Oradea Mare, aprilie 20, 1827, Iosif Popovici administrator.*

Ibidem, f. 46v.

420. *Precum acesta așa și a cununaților și a îngropaților mai cu bun rând să se poarte, în Aleșd, sept. 11 zile 1830, Iosif Popovici administrator.*

Ibidem, f. 53v.

421. *S-au văzut 5 zile septembrie 1831 în Tinod. Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteș.*

Ibidem, f. 57v.

422. *S-au cercat Iosif Popovici. (1833)*

Ibidem, f. 60.

423. *S-au revizăluit în 4 fev. 1820, Simeon Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteș.*

Ibidem, f. 88.

424. *S-au căutat și îndreptat și pentru mai bună a lui purtare s-au încredințat preotului Pavel Popovici, în Oradea Mare [apr.] 20 1827, Iosif Popovici administrator.*

Ibidem, f. 90v.

425. *S-au revizăluit în 4 feb. 1820, Simeon Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului.*

Ibidem, f. 195v.

426. *S-au cercat și multe zmintे fiind, nescriindu-să în mai mulți ani întrânsul nimic s-au dat preotului Pavel Popovici ca cu toată îndeplinirea să-l scrie, în Oradea Mare, aprilie 20 1827 Iosif Popovici.*

Ibidem, f. 197v.

427. *S-au văzut în Tinod 5 zile [sept. 1831] Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteș.*

Ibidem, f. 206v.

428. *Am cercat acest protocol al botezațiilor în 19 zile dec. 1812 [I] Popovici namesnic [...].*

Ibidem, dos. 962 (Roit, născuți), f. 7.

429. *S-au cercat și s-au îndreptat acest protocol în V. Velențe în 1-a zi decembrie 1820 M. Manuilovici arhimandrit Oppovei.*

Ibidem, f. 28.

430. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 9 zile august, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 31v.

431. *S-au cercat acest protocol și de hibe multe s-au îndreptat în 14 ianuarie 1827, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 45.

432. *Reviz. în 11 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 58v.

433. *Reviz. în V.V. în 14 ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 62v.

434. *Am cercat acest protocol al răpăușăților 19 zile decembrie 1812, I. Popovici nameznic protoprezviteresc.*

Ibidem, f. 99v.

435. *În Velența în 1 zi decembrie 1820 s-au cercat protocolul acesta și cu hibe aflându-să s-au dat îndreptare prin mine M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 124v.

436. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 9 zile august 1822, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 126.

437. *S-au cercat acest protocol și cu multe hibe fiind s-au îndreptat dăndusă poruncă ca cu bună luare de seamă și rânduială să poarte în V. Velențe în 14 zile ianuarie 1827, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 132.

438. *Reviz. în 11 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, 145v.

439. *Reviz. în V.V. în 14 ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 148.

440. *Reviz. în 16 martie 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 165.

441. *S-au cercat acest protocol al cununaților, 19 zile decembrie 1812, I. Popovici [namesnic].*

Ibidem, f. 190.

442. *În V. Velențe în 1-a zi decembrie 1820 s-au cercat și s-au îndreptat acest protocol prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 198v.

443. *S-au cercat protocolul a cununaților în 9 zile aug. 1822 în V.Velențe M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, 199v.

444. *S-au cercat acest protocol și s-au îndreptat în 14 ianuarie 1827 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 203.

445. *Reviz. în 11 zile ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 205v.

446. *Reviz. în 16 martie 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 218v.

447. *Văzut [oct.] 26 1844, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, dos. 963 (Roit, născuți, decedați), f. 1.

448. *Am cercat acest protocol al botezațiilor în 30 de zile nov. I. Popovici [namesnic].*
Ibidem, dos. 1322 (Toboliu, născuți), f. 2v.
449. *În luna septembrie în 1 zi anului 1820 am dat seama sufletelor la scribalăi.*
Ibidem, f. 6v.
450. *S-au cercat acest protocol în luna iulie 29 anul 1822 în Toboliu, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*
Ibidem, f. 16v.
451. *Acest prunc mic nu este scris la cerchetu varmechii. (Pușcaș Nicolae, născut 16 oct. 1826, nr. 222)*
Ibidem, f. 37.
452. *S-au cercat și de hibe s-au îndreptat acest protocol în 30 zile decembrie 1826 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*
Ibidem, f. 37v.
453. *Reviz. în 29 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 1323 (Toboliu, născuți, decedați), f. 31.
454. *Până aici s-au scris la varmege. (11 nov. 1841)*
Ibidem, f. 31.
455. *Reviz. în 29 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 59v.
456. *Rând greșit 19 [oct.] 1798 [...].*
Ibidem, dos. 1326 (Toboliu, căsătoriți), f. 7v.
457. *Am cercat și am aflat cu multă neabgare de seamă, neîmplinit acest protocol pentru care lucru [...]. (anii 1808-1809)*
Ibidem, f. 16v-17.
458. *Am cercat acest protocol al cununațiilor [...].*
Ibidem, f. 19.

459. *S-au cercat acest protocol în 29 zile iulie 1822 în Toboliu, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 27v.

460. *S-au cercat și s-au îndreptat de hibe în 30 dec. 1826 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 31v.

461. *Reviz. în 29 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviter Orăzii Mari.*

Ibidem, 56v.

462. *S-au cercat acest protocol a răpăusașilor în 29 zile mai 1815 și foarte bine s-au găsit I. Popovici nameasnic prot. Oradea [...].*

Ibidem, dos. 309 (Ciumeghiu, decedați), f. 4.

463. *S-au cercat acest protocol a răpăusașilor în V. Velențe în 14 zile decembrie 1820 M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 16.

464. *1822, 10 august, au venit solgabirăul Lacatișu, de la Cherestru, de au scribălit sufletele câte au născut și câte au murit în Postul Sântămărie au scribăluit.*

Ibidem, f. 18v.

465. *Măcar că s-au pus în datorință parohului locului ca în protocol începând de la anul 1827 toate însămănrile ce are pentru cei botezați să se pună în protocol, totuși anul 1828 și 1829 nu s-au împotocolat ci au sărit la anul 1830, aceasta lucrare foarte împotrivoare fiind orânduielelor celor înalte, foarte aspru și sub cea mai mare greotate a răspunsului să îndatorește preotul locului, ca scădere ce să află în protocol să o îndeplinească, că de să va afla în anul următoriu al vizitației neîmplinită, atunci aceasta rânduială se va arăta Cinstitului Consistorium. Dat în Beznea sept. 7 zile 1831, Iosif Popovici administratorul protoprezviteratului Peșteșului.*

Ibidem, dos. 376 (Delureni/Beznea, născuți, căsătoriți, decedați), f. 3.

466. *Pre anul 1836 până acum nu s-au scris, de voi afla așa scădere sub greotatea răspunsului va fi preotul cel tânăr, în Oradea Mare, mai 6 zile 1836, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, f. 20v.

467. *Revidi die 2 martie 18[42] Iosephus Popovici protopezviter Pestesiensis.*

Ibidem, f. 32v.

468. *S-au zmintit numărul.*

Ibidem, f. 51v.

469. *S-au cercat acest protocol în V. Velențe în 9 zile decembrie 1820 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, dos. 284 (Ciheiu, născuți, decedați), f. 12v.

470. *S-au cercat acest protocol și s-au îndreptat în V. Velențe în 3 ianuarie 1827 prin mine M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 48v.

471. *Până aici s-au făcut conșcripția. (30 nov. 1830, nr. 372)*

Ibidem, f. 62v.

472. *S-au cercat în V. Velențe în 9 zile decembrie 1820 M. Manuilovici arhimandrit.*

Ibidem, f. 75.

473. *S-au cercat acest protocol și dându-să preotului parohialnic îndreptare s-au rânduit ca acest protocol a răpăosaților de chilin să să lege și ție, în V. Velențe în 3 zile ianuarie 1827 M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 96.

474. *În 15 zile ianuarie s-au născut a lui Lazar Petru, Ioan, muma Floare din [P. H.] Marton, naș Theodora lui Moțu Ioan, muere din Cehei, și s-au luat Extractul afară nr. 236.*

Ibidem, f. 111.

475. *S-au făcut conșcripție sufletelor în aprilie în 25 zile. (1825, nr. 68)*

Ibidem, dos. 285 (Ciheiu, născuți), f. 12.

476. *Reviz. în 28 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 36v.

477. *Văzut V. Velențe, august 16, 1847, Athanasie Boțco.*

Ibidem, dos. 286 (Ciheiu, născuți), f. 5.

478. *Am cercat, decembrie 7, 1798, Theodor Arsici.*

Ibidem, dos. 289 (Ciheiu, căsătoriți), f. 9v.

479. *Până aici s-au cercat 5 martie 1802, Theodor Arsici protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 14v.

480. *Vidi Arsziacs. (1804)*

Ibidem, f. 18v.

481. *Până în 7 zile fev. 1810 cercat acest protocol și scriere numelor s-au aflat hibă. Dat în V. Velențe în 1 zi decembrie [1810].*

Ibidem, f. 28v.

482. *S-au cercat în V. Velențe în 9 zile decembrie M. Manuilovici [...].*

Ibidem, f. 35.

483. *S-au cercat și s-au îndretat în V. Velențe în 3 zile ianuarie 1827 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 39v.

484. *Reviz. dec. 4 1844, Athanasie Boțco.*

Ibidem, dos. 290 (Ciheiu, căsătoriți), f. 1.

485. *Văzut aug. 16 1847, Athanasie Boțco.*

Ibidem, f. 2.

486. *Reviz. în 28 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 293 (Ciheiu, decedați), f. 28v.

487. *Văzut 1847 aug. 16 Boțco Athanasie.*

Ibidem, dos. 294 (Ciheiu, decedați), f. 4.

488. *Văzut în Câmpani 13 [sept.] 1827 [...].*

Ibidem, dos. 430 (Fânața, născuți), f. 5.

489. *Scris-am eu Lup Popovici din Câmpani de Jos în luna lui august 15 zile 18[29]. (din această dată Lup Popovici scrie registrul)*

Ibidem, f. 16.

490. *S-au vizitat în luna lui iunie 1842, prin mine Theodor Balint protoprezviterul Beiușului.*

Ibidem, f. 66.

491. *Reviz. în 8 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, dos. 478 (Girișul de Criș, decedați), f. 8.

492. *Văzut oct. 3 1847 Athanasie Boțco.*

Ibidem, f. 13v.

493. *Văzut Iosif Popovici 3 oct. 1846.*

Ibidem, dos. 489 (Groși, născuți), f. 1v.

494. *Am văzut septembrie 6 zile 1840, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, dos. 534 (Husasău de Criș, născuți), f. 6v.

495. *Am văzut oct. 18 zile 1839, Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, dos. 591 (Lugașul de Sus, născuți, căsătoriți), f. 7v.

496. *Am cercat oct. 18 zile 1839 Iosif Popovici protoprezviterul Peșteșului.*

Ibidem, dos. 593 (Lugașul de Sus, decedați), f. 4.

497. *[Văzut în 1802].*

Ibidem, dos. 614 (Marțihaz, născuți, căsătoriți), f. 18.

498. *S-au cercat protocolul a botezaților în V. Velențe în 1-a zi decembrie [1820].*

Ibidem, f. 40v.

499. *S-au cercat și s-au îndreptat în V. Velențe în 12 zile ian. 1827 M. Manuilovici.*

Ibidem, f. 52.

500. *S-au cercat în Varad Velențe în 27 ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 64.

501. *S-au cercat în 1-a zi decembrie 1820 în V. Velențe [...].*

Ibidem, f. 104.

502. 1824 să află în Mărțihaz cumunați suma 5.

Ibidem, f. 105v.

503. S-au cercat și s-au îndreptat în 12 ian. 1827 prin M. Manuilovici [...].

Ibidem, f. 106v.

504. S-au revizăluit în Varad Velențe în 27 ian. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.

Ibidem, f. 109v.

505. Reviz. în 2 martie 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.

Ibidem, f. 114v.

506. Reviz. în 28 sept. 1841 când și biserica noo în Marțihaz s-au blagoslovit-o Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.

Ibidem, f. 116v.

507. S-au cercat acest protocol a botezațiilor în 21 zile mai 1827 și s-au îndreptat prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.

Ibidem, dos. 619 (Mădăras, născuți, căsătoriți), f. 11v.

508. S-au cercat acest protocol, s-au cercat și îndreptându-să s-au dat preotului rânduială și poruncă ca protocoalele tipărite după înțelesul atot preainălțatelor orândueli să însămneaze, în 25 zile fev. 1827 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.

Ibidem, f. 24.

509. S-au făcut zmințeală de s-au scris de doo ori acesta. (27 iul 1832, nr. 518)

Ibidem, f. 59.

510. S-au cercat acest protocol a cumunațiilor în 21 zile mai 1824 și s-au îndreptat prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.

Ibidem, dos. 622 (Mădăras, căsătoriți), f. 28v.

511. S-au cerca acest protocol și de hibe s-au îndreptat în 25 zile fev. 1827 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.

Ibidem, f. 35.

512. *Am văzut în Mizeș în 17 zile iulie Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 639 (Mizieș, născuți), f. 38.
513. *De la anul 1841 septembrie 26 am început a boteza ca paroh și am primit protocoalele aceste în 16 noemvrie a.c. Mihail Pap paroh în Mizieș.*
Ibidem, f. 85.
514. *[Văzu]t în 8 zile mai 1831, Athanasie Boțco protoprezviter Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 661 (Nojorid, căsătoriți), f. 1.
515. *Reviz. în 23 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviter Orăzii Mari.*
Ibidem, dos. 1193 (Șumuiug, născuți, căsătoriți, decedați), f. 32.
516. *Reviz. în 23 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 63.
517. *Reviz. în 12 noembrie 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 69.
518. *Reviz. în 11 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 81a,
519. *Reviz. în 23 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 88.
520. *Vidit Arszics 29 iuny 1804.*
Ibidem, dos. 1225 (Tămașda, născuți), f. 12.
521. *Am cercat acest în 28 zile maiu 1815, I. Popovici.*
Ibidem, f. 27.
522. *1816 conșcripția s-au dat în luna iunie 4, Silaghi Ianoș.*
Ibidem, f. 29.
523. *S-au luat conșcripția din [...] anu 1819, august 27 de zile, Biber.*
Ibidem, f. 37.
524. *Conșcripția până aici s-au făcut, Domnul Biber, 1820 iulie 25 de zile.*

Ibidem, f. 42.

525. *Conșcripția [...] s-au luat, 1822 în august.*

Ibidem, f. 47.

526. *S-au revidealuit acest protocol a botezaților și cu multe hibe aflându-se s-au dat îndreptare preotului cum să aibă a duce s-au a purta protocolul acesta și să să silească coli tipărite a agonisi. În 15 zile feb. 1827, prin M. Manuilovici arhimandrit.*

Ibidem, f. 60.

527. *Reviz. în 23 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 67v.

528. *Reviz. în 15 feb. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 71.

529. *Reviz. în V.V. în 19 ian. 1833, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 77v.

530. *Reviz. în 23 ian. 1834, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 84v.

531. *Am văzut în V. V. în 29 ian. 1837, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 94v.

532. *Reviz. în 27 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 98v.

533. *Reviz. în 31 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 116v.

534. *Am cercat acest protocol în [2]8 zile [...]. (1815)*

Ibidem, dos. 1229 (Tămașda, căsătoriți, decedați), f. 7v.

535. *Reviz. în 23 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezvietrul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 18.

536. *Reviz. în Varad Velențe în 15 feb. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 19.
537. *Reviz. în V. V. în 19 ian 1833, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 22v.
538. *Reviz. în 23 ian. 1834 Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 24.
539. *Reviz. în 27 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 29a.
540. *Reviz. în 31 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 31v.
541. *Suma 275, necununați 1827.*
Ibidem, f. 60v.
542. *Am cercat acest în 28 zile maiu 18[...] I. Popovici [namesnic].*
Ibidem, f. 62.
543. *1816, luna iunie 4 zile, conscripție au fost.*
Ibidem, f. 64.
544. *Conscripție s-au făcut 1820 iulie în 15 zile, Domnul Biber.*
Ibidem, f. 71v.
545. *Reviz. în V. V. în 23 ian. 1830, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 86.
546. *Reviz. în V. V. 15 feb. 1831, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 90v.
547. *Reviz. în 19 ian. 1833, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*
Ibidem, f. 99.

548. *Reviz. în 27 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 114v.

549. *Reviz. în 31 oct. 1841, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.*

Ibidem, f. 129.

550. *S-au cercat acest protocol și s-au îndreptat în V. Velențe în 7 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, dos. 1249 (Tărian, născuți, decedați), f. 12v.

551. *S-au cercat protocolul acesta a botezaților și s-au îndreptat de hibece ce s-au aflat întrânsul, în V. Velențe în 5 zile martie 1824, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 22.

552. *S-au cercat acest protocol al botezaților și îndreptându-să s-au dat rânduială ca tipărit protocol să să însămneze, cum iaste înălțată poruncă, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi, în 28 decembrie 1826.*

Ibidem, f. 30.

553. *S-au cercat acest protocol a răpăosaților și s-au îndreptat în V. Velențe în 8 zile decembrie 1820, M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 41.

554. *S-au cercat acest protocol în Tărian, în 30 iulie 1822 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 42.

555. *S-au revidealuit protocolul acesta a răpăosaților și despre hibece ce s-au aflat întrânsul s-au îndreptat, în V. Velențe, în 5 zile martie 1824 prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 43.

556. *S-au cercat acest protocol al răpăosaților în 28 dec. 1826 și îndreptându-să s-au poruncit ca protocol tipărit după preainălțata poruncă să să însămneze de chilin, nu laolaltă să fie cu cel despre botezați, prin M. Manuilovici arhimandrit Oppovi.*

Ibidem, f. 99v.

557. *Reviz. în 24 feb. 1838, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 123.

558. *De anul acesta s-au dat înlontru. (1838)*

Ibidem, f. 125v.

559. *După înalta orânduială împărătească s-au dat în lontru la solgabirău, 1839.*

Ibidem, f. 128v.

560. *Am văzut în Vașcoh în 16 zile iulie 1829, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 1406 (Vașcău-Bărăști, născuți, căsătoriți, decedați), f. 17.

561. *Văzut în Bărești în 29 august 1841, Ioan Illiș parohul Gurbediului și consistorialnic asesor și Dimitrie Antonovici consistorialnic notar de deputați consistoriului de l. g. n. u. al Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 44.

562. *Am văzut în Vașcoh în 16 zile iulie 1829, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mari.*

Ibidem, dos. 1410 (Vașcău, căsătoriți, decedați), f. 4v.

563. *Văzut în Bărăști în 29 august 1841 de Ioan Illiș, paroh în Gurbediu și consistorialnic asesor și Dimitrie Antonovici consistorialnic notar de deputați consistoriali de l. g. n. u. al Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 12v.

564. *Am văzut în Vașcoh în 16 zile iulie, Athanasie Boțco protoprezviterul Orăzii Mar.i*

Ibidem, f. 22.

565. *Văzut în Bărăști în 29 august 1841 de Ioan Illiș paroh Gurbești și consistorialnic asesor și Dimitrie Antonovici consistorialnic notar de deputați consistoriali de l. g. n. u. al Orăzii Mari.*

Ibidem, f. 37v.

566. *S-au vizităluit acest protocol prim mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad, 1827 ianuarie 5 zile în Beiuș.*

Ibidem, dos. 644 (Nimăiești, născuți), f. 11v-12.

567. În anul 1828, în ianuarie 15 zile, s-au cercat aceste protocoale prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.

Ibidem, f. 16v-17.

568. Reviz. în Beiuș în 14 iulie 1829, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.

Ibidem, f. 22v.

569. În anul acesta 1830 ienuarie în 4 zile s-ai vizit. aceste protocoale prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.

Ibidem, f. 25v-26.

570. Până aici s-au dat în seamă. (3 oct. 1834, nr. 290)

Ibidem, f. 57.

571. Până aicea s-au dat în seamă, în anul 1836, la mărita varmegie. (29 nov. 1836, nr. 355)

Ibidem, f. 68.

572. Până aicea s-au dat în seamă. (18 ian. 1838, nr. 381)

Ibidem, f. 72.

573. Până aicea s-au dat în seamă la slăvita varmegie. (17 dec. 1838, nr. 416)

Ibidem, f. 78.

574. S-au cercat aceste protocoale prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad și ceva sminteală nu s-au aflat întrânsăle, în Beiuș 5 zile ienuar 1827.

Ibidem, dos. 650 (Nimăiești, decedați), f. 8v.

575. S-au reviz. în Beiuș în 14 iulie 1829, Athanasie Boțco protoprezviterul Orășii Mari.

Ibidem, f. 13.

576. S-au revizeluit în anul 1831 luna aprilie zioa 18 prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.

Ibidem, f. 14v.

577. *S-au revizeluit aceste protocoale în 1832, luna ienuar 23 zile, prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.*

Ibidem, f. 20v.

578. *S-au revizeluit în anul 1833 ienuar 27 zile prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.*

Ibidem, f. 24v.

579. *Până aicea s-au dat în seamă. (25 sept. 1833, nr. 147)*

Ibidem, f. 27.

580. *S-au revizeluit prin mine preotul Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad 1834 nov. 26.*

Ibidem, f. 30.

581. *S-au viziteluit în anul 1835 noemvrie în 27 de zile prin mine Pavel Popovici administratorul protoprezviteratului Meziad.*

Ibidem, f. 32v.

582. *Până aici s-au dat în seamă la slăvita varmegie. (24 dec. 1838, nr. 232)*

Ibidem, f. 41v.

CARACTERISTICI ALE SISTEMULUI OCUPAȚIONAL LA NIVELUL MUNȚILOR APUSENI (sec. XVIII, XIX, prima jumătate a sec. XX)

1. DEFINIREA METODOLOGICĂ ȘI TERMINOLOGICĂ

Studierea liniilor generale ale evoluției societății țărănești de la nivelul Munților Apuseni pe parcursul ultimelor secole relevă trăsăturile care o definesc și care astăzi și-au pierdut o parte din semnificații, căci înainte de toate „civilizația rurală este produsul unei istorii... . Această istorie este stratigrafică: aportul specific pe care-l primește de la fiecare secol sau grupă de secole nu este anulat, dar este acoperit, sau chiar erodat și modificat, de către aportul perioadelor ulterioare”²³. Acoperit, erodat nu semnifică însă dispărut ori anulat.

Studiul nostru are în vedere două secole și jumătate de istorie, pentru că dincolo de conjuncturi, transformările structurale ale societăților țărănești sunt fenomene ale duratei lungi, „durata multiseculară oferind cea mai bună dintre perspective, singura care este valabilă pentru un bilanț constructiv al istoriei”²⁴. Din această perspectivă analiza este avantajată, în condițiile în care avem șansa de a putea observa „in situ” supraviețuiri ale acestei lumi aflată într-un proces de dezintegrare.

Raportarea la o perioadă istorică îndelungată dar contingentă prezentului, avantajează două perspective metodologice. Prima constă în abordarea trecutului dinspre prezent, urcând pe contrapanta istoriei și urmărind de preferință semnele progresului care prepară în avans transformările săvârșite sub ochii noștri. A doua modalitate cercetează societatea țărănească dinspre secolele anterioare, scoțând în evidență asemănările între ieri și azi. Soluția „dilemei” ne este oferită de către Fernand Braudel, cel care îndemna „să-i urmărim și pe unii și pe alții, gândind, acceptând că trecutul se prelungește, și că în același timp un oarecare viitor se anunță”²⁵.

²³ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire de l'historien*, I, Paris, 1973 (în continuare: Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire...*), p. 142.

²⁴ Fernand Braudel, *L'Identité de la France*, Paris, 1986 (în continuare: Fernand Braudel, *L'identite...*), p. 545.

²⁵ *Ibidem*, p. 793.

Sistemul ocupațional de la nivelul Apusenilor se caracterizează printr-o mare stabilitate în timp, prin tehnici, practici și mijloace de exprimare rutinare, greu de deconspirat și de aici apelul imperios la modalități diferite de cunoaștere. Demersul nostru se dorește a fi unul interdisciplinar, în condițiile în care „problemele puse de către o societate tradițională în creștere, de către limitele pe care această creștere le întâlnește în mod inevitabil, necesită o abordare multiplă, un apel la documente și serii foarte diverse”²⁶. Ne vom situa, în funcție de cerințe, pe tărâmul geografului, al istoricului sau etnologului.

În prezent, noi stimuli în studiul istoriei agrare vin din partea ecologiei, cercetările scoțând la iveală efectele negative pe care le are asupra mediului o agricultură intensivă, de unde și necesitatea ca aceasta să fie adaptată cerințelor mediului. În aceste condiții, agricultura montană, prin prisma caracteristicilor sale, poate primi cu ușurință apelativul de „ecologică”, ea fiind indispensabilă pentru conservarea peisajului și a resurselor naturale²⁷.

Definirea terminologică trebuie să înceapă de la clarificarea termenului de **agricultură de munte** sau **agricultură montană**. O definiție, care are însă în vedere doar criteriul geografic, înțelege prin această noțiune „cultivarea plantelor de câmp (cereale, plante de nutreț, textile, legume), a arborilor și arbuștilor fructiferi în condițiile fizico-geografice și pedologice ale acestei unități de relief, principalele condiții ale mediului ambiental fiind: altitudinea ridicată până la 1100-1200 m; fragmentare puternică a reliefului; clima rece; soluri podzolice de mică profunzime”²⁸.

Satele din Munții Apuseni au avut economie mixtă, simbioza dintre cultura plantelor și creșterea animalelor fiind evidentă. La nivelul zonei nu avem de a face cu o singură ocupație, care să constituie componenta principală a sistemului ocupațional, ci toate formează un mănunchi de activități economice, din care nici una nu este determinantă, dar nici nu poate lipsi. Agricultură, creșterea animalelor, lemnărit se împletesc pentru pentru că doar astfel acest univers țăranesc cu localizare montană putea să-și asigure un minim existențial.

2. DELIMITAREA GEOGRAFICĂ

Delimitarea geografică precum și încadrarea spațiului supus cercetării ridică unele dintre cele mai dificile probleme, întrucât ele sunt

²⁶ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Les paysans de Languedoc*, I, Paris, 1966, p. 10.

²⁷ Barbu Ștefănescu, *Implicațiile ecologice ale agriculturii tradiționale de munte*, în *Crisia*, XV, Oradea, 1985, p. 367-373.

²⁸ Idem, *Importanța metodologică a studierii agriculturii de munte în condițiile cercetării etnografice actuale*, în *Crisia*, XIV, Oradea, 1984, p. 377.

„primele ce se ridică, le implică pe toate celelalte, căci a delimita înseamnă a defini, a analiza și, după împrejurare, a alege sau a adopta o filozofie a istoriei”²⁹. În aceste condiții, relația dintre mediul geografic și sistemul ocupațional este una extrem de importantă, în condițiile în care spațiului este cel care „pune în discuție simultan toate realitățile istoriei, orice parte primitoare de întindere: statele, societățile, culturile, economiile”³⁰.

A defini muntele din punct de vedere geografic nu este o sarcină prea dificilă. Credem însă că se impune întregirea limitelor geografice cu limitele umane, cele mai nesigure și mai greu de transpus pe o hartă, rezultând de aici și dificultatea „promovării” unei delimitări clare a zonei Munților Apuseni, în condițiile în care „tentația de a stabili clasificări arbitrare și de a declara că există regiuni uniforme din punct de vedere al geografiei fizice și umane”³¹ și în interiorul cărora toate aspectele îmbracă un aspect identic, este mare.

În partea de **nord**, spațiul supus analizei este delimitat de valea Crișului Repede, de la Aleșd până la localitatea Izvoru Crișului, de unde se continuă spre est cu valea Căpușului până la Florești. Tot zonei noastre de interes am inclus și depresiunea Vad – Borod, de la Lugașu de Sus spre Peștiș, mai departe spre Lunceșoara și Cornișel. La **vest**, limita pornește de la Aleșd, se continuă printr-o linie sinuoasă care leagă Aleșdul de localitatea Copăcel, mai departe până la Drăgești, spre Sâmbăta, Șoimi, spre Hășmaș (pe versantul vestic al Munților Codru Moma), până la Pleșcuța, apoi mărginește bordura nordică a Munților Zarandului, spre lacul Tăuți, până la valea Almașului continuată cu valea opusă a Milovei. Limita **sudică** este dată de culoarul Mureșului, respectiv bordura sudică a Munților Zarandului și Munților Metaliferi, până la Geoagiu. La **est**, această delimitare pornește de la Geoagiu spre Galda de Jos, mai departe spre nord până la Moldovenești, iar mai apoi pe valea Hășdatelor spre Florești.

3. COMPLEMENTARITATEA OCUPAȚIONALĂ

Orice analiză care aduce în discuție ocupațiile trebuie să plece de la relevarea factorilor care influențează și determină orientarea diverselor componente ale sistemului ocupațional. Trăsătură caracteristică a economiei țărănești de-a lungul celor două secole și jumătate, complementaritatea era condiționată de o serie de aspecte particulare, mai importante fiind:

²⁹ Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediteraneană în timpul lui Filip al II*, I, București, 1986 (în continuare: Fernand Braudel, *Mediterana...*), I, p. 37.

³⁰ Idem, *Timpul lumii*, I, II, București, 1989 (în continuare: Fernand Braudel, *Timpul...*), I, p. 13.

³¹ Lucien Febvre, Lionel Batalion, *La Terre et l'évolution humaine. Introduction géographique a l'histoire*, Paris, 1922, p. 205.

trăsăturile geografice, caracterul de subzistență al acestei economii, randamentele scăzute (în special cele cerealiere) și posibilitatea adresării către zonele adiacente în vederea asigurării, respectiv completării necesarilor³².

4. COMPONENTELE SISTEMULUI OCUPAȚIONAL

Economia țărănească de la nivelul Munților Apuseni s-a axat în evoluția sa pe trei coordonate ale sistemului ocupațional: cultura plantelor, creșterea animalelor și ocupațiile meșteșugărești. Aceste componente nu și-au dus existența, nu au evoluat în paralel una față de celelalte. Tocmai această intercondiționare și conviețuire (fără încercări de excludere reciprocă) a celor trei linii directoare definește în cea mai mare măsură sistemul ocupațional montan.

Evoluțiile care apar la nivelul spațiului transilvănean se vor manifesta și la scara Apusenilor. Dezvoltarea meșteșugurilor, deplasarea la muncile sezoniere din câmpie, dezvoltarea unei rețele de drumuri mai bune, deschiderea spre piață a gospodăriei țărănești, toate acestea produc modificări, determină o serie de mutații, apariția unor noutăți în compartimentele universului țărănesc. Însă la nivel structural, liniile generale își mențin valabilitatea de-a lungul celor 250 de ani, coordonatele care definesc acest sector al economiei țărănești evoluând lent și sinuos, dincolo de conjunctură și eveniment.

Abordarea componentelor sistemului ocupațional trebuie să înceapă prin cercetarea omului în raport cu lumea vegetală și animală, aflate mai mult sau mai puțin la dispoziția sa, doar astfel se pot aduce în discuție o serie de imagini sugestive, cum ar fi „raporturile de forță, de luptă sau de înțelegere stabilite între aceste variabile; timpul, locul și modul în care omul și-a asociat aceste vieți paralele cu a sa; felul în care și-a promovat omul acești asociați, pentru că spre deosebire de asocierile naturale (datorate unui dinamism progresiv), acești «parteneri» ai omului l-au forțat pe acesta să le cucerească spațiu”³³.

a. Cultura plantelor

Din punct de vedere al culturii plantelor, spațiul montan al Apusenilor se încadrează într-o măsură destul de mare tiparul general valabil pentru întreg spațiul transilvan. Deosebirile care există în ceea ce

³² Pentru mai multe detalii asupra problematicii complementarității sistemului ocupațional a se vedea Cristian Cabău, *Complementaritatea, marcă a sistemului ocupațional montan*, în *Munții Apuseni*, 2006 (în curs de apariție).

³³ Fernand Braudel, *Ecrits sur l'histoire*, I, Paris, 1969, p. 161.

privește numărul, extinderea, productivitatea diferitelor plante cultivate țin în principal de factorii geografici.

Regiunea Apusenilor cunoaște același personaj nu numai important, dar și complicat, numit grâu. Plantă sensibilă și pretențioasă, grâul reclama o gunoie îngrijită, de care nu beneficia niciodată ovăzul sau altă cereală tradițională. Cu toate că „își hrănește destul de prost oamenii care îl cultivă”³⁴, este sensibil, ușor de atacat și de distrus de o serie de dăunători, pretențios în ceea ce privește solul și clima, având nevoie de o largă rotație și cu un randament modest raportat la unitatea de suprafață cultivată; el rămâne hrana etalon, cea permanent râvnită de țaran, eforturile sale pentru asigurarea sa fiind cele mai importante, fie că este vorba de cultura propriilor pământuri, fie de agricultura practică la distanță³⁵. Cu toate că terenurile arabile ale Apusenilor erau prea puțin indicate culturii sale, în ciuda productivității reduse și chiar dacă eforturile depuse pentru cultivarea sa erau însemnate, grâul va fi planta care a beneficiat de cea mai mare atenție în cadrul agriculturii montane.

Dintre celelalte cereale asociate grâului, la nivelul Apusenilor s-au cultivat **secara**, adaos al grâului în culturile amestecate, importantă pentru paiele ei lungi ce puteau fi folosite la construirea acoperișului casei. Alături de seară se găsea **orzul**, care a servit hranei cailor, porcilor, păsărilor în vremurile obișnuite, dar și aliment destinat oamenilor în situații limită. Dar dintre toți „însoțitorii” grâului, de cea mai mare apreciere s-a bucurat **ovăzul**, cereală puțin pretențioasă la gunoie și căreia până astăzi i s-au rezervat cele mai sărace terenuri în cadrul economiei țărănești tradiționale, pentru că ea se poate semăna pe orice sol. În consecință, ovăzul este o cultură obișnuită în cadrul agriculturii montane practicate la nivelul Munților Apuseni, regăsindu-se în special pe terenurile mai greu sau imposibil de cultivat, ponderea relativ mare a acestei cereale fiind legată și de creșterea numărului de cai în cadrul gospodăriilor țărănești.

„Însoțitorii” tradiționali ai grâului, orzul, ovăzul, seara, vor pierde teren la nivelul gospodăriei țărănești de-a lungul secolului al XVIII-lea. Ei se vor menține însă în amestecurile cerealiere, atât cele de folosință animalieră cât și cele de folosință umană, intrând în componența pâinii, pentru că, după cum spunea Fernand Braudel, în situațiile de cumpănă „...regula pentru cei săraci este destul de limpede: ei sunt siliți să se întoarcă din nou la cerealele

³⁴ Idem, *Structurile cotidianului*, I, București, 1994 (în continuare: Fernand Braudel, *Structurile...*), p. 150.

³⁵ Barbu Ștefănescu, Edith Bodo, *Ruperea tăcerii*, Oradea, 1998, p. 115.

secundare, la produsele mai ieftine, care furnizează totuși un număr suficient de calorii”³⁶.

Porumbul s-a impus repede în economia țărănească datorită unor avantaje de care beneficia în comparație cu cartoful. În primul rând, porumbul este o cereală care se propune unei lumi preponderent cerealiere³⁷, argumentul său principal fiind randamentul superior oricărei alte cereale. Intrând pe „ușa din dos” într-o Europă obsedată de grâu, porumbul a reușit să intre într-o serie de combinații alimentare, iar însoțirea sa de alte plante ca fasolea, dovleacul au determinat relativa rapiditate cu care a fost pus în cultură. Pătrunderea porumbului în economia țărănească nu a afectat celălalt sector de bază a agriculturii, creșterea animalelor. S-a subliniat adesea relația dintre cultura plantelor și creșterea animalelor, întrepătrunderea dintre cele două subramuri ale economiei agricole. Cultivarea porumbului nu va intra în opoziție cu creșterea animalelor, dimpotrivă, o va consolida mai mult decât făcuseră celelalte cereale, astfel explicându-se preferința multor sate românești pentru cultivarea sa. La nivelul Apusenilor, condițiile geografice erau prea puțin favorabile culturii porumbului, însă și în acest caz, necesitatea deținerii unui minim de recoltă a făcut ca această plantă să fie cultivată, în ciuda tuturor obstacolelor.

Cartoful a avut un destin asemănător cu al porumbului, însă nu identic din punct de vedere temporal, existând un decalaj de aproximativ un secol între perioadele în care aceste două culturi reușesc să se impună la nivelul Apusenilor. Cel mai de seamă aliat al autorităților, în încercarea lor de impunere a cartofului, va fi foametea, între care cea dintre 1813-1817 va avea efecte dezastruoase. În aceste condiții, în 1820, într-o pastorală adresată credincioșilor săi, episcopul Samuil Vulcan îndemna la cultivarea lor „deoarece crompele și pohanca (hrișca) în orice pământ se fac și rodesc, pentru aceia de cumva ar începe românii aceste cu deadinsul a le prăși și să cultiva, n-ar avea lipsă și scădere întru cele ce sânt spre hrana vieții lor...”³⁸.

O relație de cauzalitate succesivă se impune la nivelul spațiului românesc în ceea ce privește cultura cartofului. Răspândirea culturii cartofului a determinat rezolvarea în cea mai mare parte a problemelor legate de subzistență și a sprijinit creșterea demografică. Trei cauze majore au făcut posibilă această evoluție: eficacitatea noii culturi, capabilă de a hrăni, la aceeași suprafață, un număr de 5 ori mai mare de oameni decât ar

³⁶ Fernand Braudel, *Structurile...*, I, p. 151.

³⁷ Barbu Ștefănescu, *Tehnică agricolă și ritm de muncă în gospodăria agricolă din Crișana (sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea)*, I, Oradea, 1995, p. 219.

³⁸ Virgil Maxim, Gheorghe Mudura, *Valorificări etnografice din fondurile arhivistice, în Biharea*, II, Oradea, 1974, p. 55.

fi făcut-o grâul, „seducția” exercitată în consecință asupra păturilor sărace ale populației și întinderea destul de mare a terenurilor agricole care i-au fost rezervate³⁹. Dacă în alte zone geografice europene și transilvănene, poate că ar fi existat alte soluții alimentare care să facă față numărului în creștere al locuitorilor, la nivelul Munților Apuseni, cartoful a rămas una dintre cele mai la îndemână opțiuni, chiar cu dezavantajul calității sale inferioare.

Palierul culturilor alimentare mai cuprindea în mod indiscutabil un număr de legume, precum și plantele oleaginoase. Grădinile de legume erau o realitate și la nivelul Munților Apuseni. Pe același nivel de importanță se înscriu plantele tehnice, precum inul și cânepa, alături de preocupările în domeniul pomicol.

Pentru a avea o imagine de ansamblu asupra suprafețelor și extinderii diferitelor culturi către mijlocul secolului XX, am inserat în tabelul de mai jos datele pentru anul 1933. Din suprafața totală de 1 325 466 iugăre cadastrale a regiunii Apusenilor, semănăturile ocupau în anul amintit 137 660 iugăre, adică 10.39% din totalul suprafeței, procentaj destul de mare dacă avem în vedere cadrul natural al zonei⁴⁰.

CULTURI	SUPRAFAȚA OCUPATĂ DE CULTURI ÎN JUDEȚUL						TOTAL	%
	ALBA	ARAD	BIHOR	CLUJ	HUNE-DOARA	TURDA		
Grâu	13423	1614	9633	7304	13751	15355	61080	44.3
Orz	805	9	171	855	463	2056	4359	3.1
Ovăz	3127	246	875	2111	3889	1794	12042	8.7
Porumb	5721	1451	10144	1686	12730	5844	37576	27.2
Nutreț artificial	125	122	1350	613	2421	684	5315	3.8
Secară	141	95	2349	951	-	5365	8901	6.4
Cartofi	356	27	1018	287	195	742	2625	1.9
Câneapă	60	11	237	25	5	72	410	0.2
In	15	-	-	-	-	-	15	-
Legume	784	282	1157	545	982	447	4197	3
Altele	-	13	98	597	432	-	1140	0.8

După cum se poate observa, grâul ocupa aproape jumătate din totalul suprafeței semănate (200-400 kg. la iugăr), și se aprecia că 75-80% era grâu de primăvară și abia 20-25% grâu de toamnă. Urmează apoi porumbul (500-600 kg. la iugăr), ocupând locurile mai joase, cu orientare favorabilă și

³⁹ Michael Morineau, *La pomme de terre au XVIIIe siècle*, în *Annales, Économies, Sociétés, Civilisations*, nr. 6/1970, p. 1767-1783.

⁴⁰ Ion Luca Ciomac, Valeriu Popa-Necșa, *Munții Apuseni. Cercetări asupra stării economice*, București, 1936, p. 60.

care se pot cultiva mai ușor. Ovăzul, mai puțin pretențios și folosind pământurile sărace și costoase, ocupa al treilea loc. Secara beneficia de o producție medie de 500-600 kg. la iugăr, urmată fiind de orz, cu 400-500 kg. la iugăr. Legumele se cultivau în special pe lângă casele țăranilor, iar cartoful, având nevoie de un teren relativ bun și necesitând o gunoie corespunzătoare, deține un procentaj redus din totalul suprafețelor cultivate, compensând însă prin producția sa mare, 6000-8000 kg. la iugăr. Inul și cânepa ocupau suprafețe extrem de reduse. La nivelul Apusenilor, nutrețurile artificiale (trifoi, lucernă și porumbul de nutreț) ocupau terenuri puține, dacă avem în vedere posibilitățile zonei.⁴¹

Cultura plantelor a avut de-a lungul celor două secole și jumătate un pronunțat caracter cerealier. Grâu, porumb, secară, orz, ovăz, mei, fiecare cu proporții și importanță deosebită, îi asigurau acest caracter, în ciuda slabei productivități a terenurilor și a randamentelor scăzute. Singur cartoful, începe odată cu secolul XIX să se insinueze în acest tablou cerealier, câștigând încetul cu încetul o însemnătate sporită, avantajat în efortul său de faptul că găsea la nivelul zonei terenuri mai favorabile cultivării sale (în comparație cu cerealele), și în al doilea rând, printr-un efect de cauzalitate, de productivitatea sa mai mare, într-un univers țăranesc aflat între doi poli, necesități în creștere – resurse relativ constante, mereu dispus a-și întregi suma resurselor aflate la dispoziție.

b. Creșterea animalelor

Premisa fundamentală de la care trebuie să plecăm atunci când încercăm a privi tabloul de ansamblu al creșterii animalelor este cea a strânsei legături între cultura plantelor și creșterea animalelor, aceasta în condițiile în care, potrivit unei legități formulate de Lucien Febvre, numărul animalelor într-o regiune este determinat nu de către cantitatea maximă de hrană pe care resursele zonei o pot oferi, ci din contră, de recolta (resursele disponibile) din cei mai slabi ani.⁴²

În cadrul Munților Apuseni, creșterea animalelor a fost percepută adesea ca și o ramură complementară culturii plantelor, fiind practică în special pentru asigurarea cantității de îngrășămintă animaliere fără de care existența agriculturii de munte este imposibilă. Animalele prezentau o importanță fundamentală pentru gospodăria țăărănească, avantajele deținerii unui număr mai mare de animale derivând în principal din posibilitatea diversificării alimentației, a creeri unui surplus care putea fi comercializat și șansa efectuării mai rapide a sarcinilor feudale, rapiditate care făcea apoi

⁴¹ *Ibidem*, p. 61-66.

⁴² Lucien Febvre, Lionel Batalion, *op. cit.*, p.172.

posibilă orientarea spre propria gospodărie, toate acestea în condițiile aglomerării calendarului în timpul destinat muncilor agricole de importanță capitală (arat, semănat, recoltat).

Un alt aspect care caracterizează această latură a economiei țărănești este cel care ține de aspectele pur economice ale problemei. În condițiile în care gospodăria țărănească era prea puțin legată de fluxul economic al pieții, pentru țărani nu era rentabilă creșterea unui număr mai mare de animale.

Pentru a ne face o idee asupra situației apelăm la datele conscrierii generale din anul 1778 și care consemnează pentru cele 12 sate componente ale domeniului minier Zlatna următoarea situație: 7 041 boi și cai, 4 587 vaci, 1 517 junci și juninci, 23 692 oi, 5 104, porci, 1 618 stupi⁴³. Comparând aceste cifre cu situația din 1775, se observă o reducere cu 7.2% a numărului boilor, de asemenea o scădere cu 18% a efectivului de vaci, o creștere cu 18.2% a numărului oilor, mai observându-se creșteri în ceea ce privește numărul porcilor (17.9%) și al stupilor (17.6%). Sunt relevate astfel oscilațiile sectorului animalier, în condițiile în care creșterea demografică era una constantă. Aceleași probleme deci care veneau să greveze negativ asupra economiei țărănești.

Datorită tocmai numărului redus în care se găseau, animalele s-au încadrat cercului vicios al agriculturilor de Vechi Regim, fiind una dintre componentele care juca un rol important în această ecuație, căci „randamentele slabe ale grâului determinau semănarea unor suprafețe prea vaste, cu o reducere corespunzătoare a pășunilor, cu o consecință imediată în lipsa sau numărul redus al animalelor, ceea ce dădea naștere lipsei de îngrășăminte, cercul încheindu-se cu reîntoarcerea la randamentele slabe ale grâului⁴⁴.”

Un aspect definitoriu al agriculturii montane este cel care interconectează cultura plantelor cu creșterea animalelor. Această intercondiționare constituie o marcă definitorie a civilizației europene, însă parcă nicăieri legătura nu a fost mai strânsă ca și în spațiul montan. Economia țărănească de la nivelul Munților Apuseni se organizează pe parcursul celor 250 de ani în jurul unui trinom: cultura plantelor-creșterea animalelor-meșteșuguri. Însă primele două aspecte au fost adevăratele constante ale existenței acestor comunități umane, purtând nu o luptă pentru întâietate, ci unindu-și eforturile pentru asigurarea minimumului existențial. Desigur, raporturile dintre ele, proporția deținută de una sau de alta, au variat

⁴³ David Prodan, *Problema iobăgiei în Transilvania 1700-1848*, București, 1989, p. 136.

⁴⁴ Emmanuel Le Roy Ladurie, *Le territoire...*, p.164.

în timp și de la un areal la altul, fără însă a modifica edificiul de ansamblu al acestui univers economic țărănesc.

În condițiile în care resursele zonei erau reduse, caracterizate printr-o stare de insuficiență (am putea să o numim chiar cronică), și trebuiau să satisfacă atât cererile venite dinspre cultura plantelor cât și cele dinspre creșterea animalelor, trecerea spre o etapă intensivă în aceste sectoare ale sistemului ocupațional era imposibilă. Existau anumite areale unde preocupările populației favorizau unul sau altul dintre sectoare, dar pe ansamblul zonei Munților Apuseni, relația cultura plantelor – creșterea animalelor își păstrează valabilitatea și constanța pe parcursul celor 250 de ani.

c. Utilizarea resurselor pădurii

În condițiile geografice speciale ale zonei montane a Apusenilor, aplecarea unora dintre locuitori spre meșteșuguri era un fapt normal. Vorbind despre depresiunea Beiușului, un cunoscător al realităților zonei nota la început de secol XIX: „ocupația de căpetenie a Crișenilor de aici e lucrarea pământului și creșterea vitelor... . Însă unde pământ de lucrat este puțin, pe la munți, sau unde nu-i priincios semănăturilor, oamenii din vremuri vechi s-au dedat la industrie”⁴⁵.

S-a afirmat adesea că secolul al XVIII-lea „explodează cantitativ” nu numai prin numărul oamenilor ci și prin spațiu⁴⁶. Creșterea populației necesita căutarea unor noi soluții pentru sporirea alimentației. În aceste condiții, raporturile dintre colectivitățile umane și pădure, percepută drept spațiul prin excelență care putea asigura noi terenuri agriculturii montane, au evoluat, în sensul asigurării de adăpost și a posibilității desfășurării unor activități agricole și forestiere. La nivelul Apusenilor au apărut o serie de determinări în ceea ce privește relația defrișare-sistem ocupațional-forme de habitat.

Locurile curățate puteau fi folosite uneori numai câțiva ani, după care erau părăsite total sau parțial, refăcându-se pe cale naturală. Fiind efectuate de țărani, în mod individual, defrișările aveau un caracter neuniform, neregulat, cu repercursiuni asupra habitatului: îndepărtarea pământurilor de importanță economică de vatra satului va conduce în mod inevitabil la dispersarea gospodăriilor pe mari întinderi. Surplusul de populație a migrat mereu spre poieni de defrișare aflate la altitudini din ce în ce mai mari; familiile s-au așezat mai întâi temporar în “mutături”, care cu timpul s-au constituit în crânguri de locuire permanentă. Agricultura a

⁴⁵ Viorel Faur, *Din istoricul preocupărilor etnografice și folcloristice referitoare la așezările din depresiunea Beiușului (1816-1918)*, în *Biharea*, II, Oradea, 1974, p. 111.

⁴⁶ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, I, București, p. 272.

urcat pe înălțimi pe măsura creșterii populației și în condițiile în care sporului demografic i se oferea doar alternativa unei agriculturi extensive⁴⁷. Acesta este fenomenul care a dat naștere formele de habitat risipite sau împrăștiate specifice zonei Apusenilor.

Pădurile au constituit și o importantă sursă de materii prime pentru ocupațiile meșteșugărești. În cadrul meșteșugurilor specializate în prelucrarea lemnului se pot distinge ramuri comune și ramuri specializate. Dintre ramurile comune, mai importante erau dulgheritul, tâmplăritul, lemnăritul (în cadrul său intrau meșterii țărani care făceau diferite unelte), rotăritul, vășăritul, butnăritul, cărbunăritul. Pe lângă aceste ramuri comune au existat și unele locale, care satisfăceau cerințe pentru un anumit tip funcțional de produse, cum au fost bozăritul, spătăritul, construirea diferitelor instrumente muzicale, etc.

d.Utilizarea resurselor subsolului

Alături de resursele oferite de către pădure, exploatarea bogățiilor subsolului a constituit o altă fațetă a ocupaționalului montan din Apuseni, materializată în pietrărit, vărărit, fierărit și minerit țărănesc.

Pietrăritul are tradiții vechi, deoarece s-a dezvoltat în strânsă legătură cu principalele cerințe ale vieții, construirea locuințelor și măcinatul cerealelor pentru hrana zilnică. În casele țărănești pietrării au construit vetrele de foc, cuptoarele pentru copt pâinea, caminețele pentru încălzit. Cu timpul ei au început să înalțe construcțiile de pe sol pe temelii de piatră, nu numai pentru protejarea tălpilor de apele de scurgere, ci și pentru amenajarea unui spațiu de depozitare mai răcoros, necesar păstrării unor rezerve de hrană, produselor pomicole, viticole, etc.

Vărăritul a fost o altă ocupație care a avut o largă extensiune la nivelul zonei. Cuptoarele de var sau varnițele au păstrat cele două forme tradiționale, dreptunghiulare și circulare. Satele specializate au fost mai numeroase în partea centrală a Munților Apuseni: la După Piatră 90-100 cuptoare, la Ciuruleasa 30, la Buceș 15, la Vidra – Poieni 30 cuptoare⁴⁸. Alte zone în care acest meșteșug al arderii varului s-a dezvoltat au fost Zarandul (Blăjeni, Buceș, După Piatră, Mihăileni, Vața), Țara Bihariei (în jurul Vașcăului la Cărpinet, iar spre nord la Meziad și Sohodol), în depresiunea Vadului (Vad, Măgești, Butani, Aleșd, Aștileu, Chistag), pe valea Aiudului (Poiana și Cacova).

⁴⁷ Valeriu Butură, *Adăposturile pastorale din Țara Moșilor*, în *Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1962-1964*, Cluj-Napoca, 1964, p. 345.

⁴⁸ Ovidiu Maier, *Vărăritul - o străveche ocupație a locuitorilor din Munții Apuseni*, în *Apulum*, VI, Alba Iulia, 1967, p. 482.

Fierăritul din Munți Apuseni s-a bazat, ca și cel din Pădurenii Hunedoarei, pe aportul masiv al populației românești, după cum reiese din documentele de la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Instalațiile pentru reducerea minereurilor extrase din „câmpurile” munților Codru Moma erau la Boi, contopit cu satul Craiova din apropiere, numit mai târziu Vașcău. Brațele de muncă pentru topitoriile de fier și aramă ale domeniului Beișului, după cum reiese dintr-un urbariu din 1600, le asigurau satele românești, în număr de 11. Populația românească din alte 6 sate era repartizată topitoriei de aramă din Poiana, unde se prelucrau minereurile extrase în împrejurimile Băiței⁴⁹.

Pe la începutul secolului XX existau la Vărzarii de Mijloc, Vărzarii de Sus și Cărpinet peste 30 de făurării, în care se făceau sape, diferite securi, coase, seceri, unelte casnice, meșteșugărești. Fierarii își desfășeau produsele prin târguri ori le vindeau ei locuitorilor din Fânațe, care se duceau cu ele și cu alte negoțuri prin locuri mai îndepărtate. Meșterii țărani din alte sate specializate, văsari, dulgheri, rotari, cizmari se duceau la Vărzarii pentru a-și procura sau comanda diferite unelte⁵⁰.

Foarte activ a fost la nivelul Munților Apuseni mineritul țărănesc. Minereurile extrase se duceau și se prelucrau la șteampurile din lungul văilor, numeroase mai ales în Țara Abrudului. În anul 1793 existau aici 1204 șteampuri. Numărul lor a fost mare în comparație cu alte ținuturi miniere, nu numai de la noi, ci și din alte țări, datorită rețelei filoniene și localizării ei în apropierea de suprafață⁵¹. Exploatarea țărănești s-au menținut și în capitalism, alături de marile exploatarea. După datele Inspectoratului minier din Abrud, în anul 1947 funcționau în Țara Abrudului 571 șteampuri.

Găsindu-ne într-o regiune cu caracter montan ne-am fi așteptat să întâlnim aici ca ocupație principală creșterea animalelor. Cerințele complexe ale traiului au determinat însă nu numai profilul mixt al culturii plantelor și creșterii animalelor ci și întregirea lor cu ramuri specializate, în unele părți, pomicultura, în altele meșteșugurile țărănești. Nu este vorba despre o ocupație principală, alături de care să se regăsească o serie de preocupări secundare, ci avem de a face cu un mănunchi de activități economice. Este evident faptul că pe parcursul celor 250 de ani, locul ocupat

⁴⁹ David Prodan, *Domeniul Domeniul Beișului la 1600*, în *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj*, V, Cluj-Napoca, 1962, p. 35-110.

²⁰ Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978, p. 413.

⁵¹ Tóth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni până la 1848*, București, 1955, p. 135.

de aceste componente a variat, s-a modificat în funcție de diverși factori, dar s-a păstrat caracterul de bază al sistemului: pluralitatea ocupațiilor.

CONCLUZII

Sistemul ocupațional de la nivelul Munților Apuseni se caracterizează printr-o mare stabilitate în timp, prin tehnici, practici și mijloace de exprimare rutinare, greu de deconspirat și de aici apelul imperios la mai multe modalități de cunoaștere, interdisciplinaritatea fiind în măsură să furnizeze imagini cât mai fidele ale realității istorice derulate de-a lungul celor două secole și jumătate.

Pericolul care ne paște în cadrul demersului nostru este cel al menținerii discursului doar pe frecvența seculară a structurilor, cu pierderea din vedere a conjuncturilor sau a simplelor evenimente cotidiene. Imaginea de ansamblu pe care am dorit să o ilustrăm nu este una imobilă, folosirea unor sintagme precum „istorie aproape imobilă” (Fernand Braudel), „istorie imobilă” (Emmanuel Le Roy Ladurie) fiind periculoasă atunci când vorbim despre societăți țărănești, în condițiile în care „l’histoire bouge”⁵². Era și imposibil să fie astfel. Introducerea în cultură a porumbului și cartofului, inovațiile de ordin tehnic (chiar dacă au fost destul de puțin numeroase), dezvoltarea meșteșugurilor, apelul la resursele câmpiei și o serie de alte fapte ne demonstrează că dincolo de structuri, această lume evoluează, chiar dacă ritmul a fost unul lent, mai puțin accelerat. În aceste condiții, sistemul ocupațional rămâne în mare măsură unul tradițional până la mijloc de secol XX.

Zona Munților Apuseni a cunoscut, pe parcursul celor 250 de ani analizați, un individualism accentuat al sistemului ocupațional, dictat de o serie de factori limitativi care i-au condiționat evoluția. Alături de cei geografici, factorii demografici au jucat un rol esențial. Problema este de a determina măsura în care creșterea populației a fost însoțită sau precedată de o ridicare corepunzătoare a nivelului economiei țărănești în aspectele sale fundamentale (cultura plantelor, creșterea animalelor și meșteșugurile țărănești), în condițiile în care este recunoscută „fragilitatea sistemului economic cu bază

rurală. Orice regiune cu producție rurală și artizanală dominantă se găsește, odată depășită o anumită densitate a populației, în imposibilitatea de a-și hrăni oamenii”⁵³.

⁵² Jacques Le Goff, *L’histoire nouvelle*, în *La nouvelle histoire* (sous la direction de Jacques Le Goff), Bruxelles, 1988, p. 55.

⁵³ Fernand Braudel, *L’Identité...*, p. 774.

Pentru a putea fi acompaniată de o dezvoltare sincronă, resursele puse la dispoziția acestei economii țărănești trebuiau să fie disponibile unei dezvoltări și mărimi susținute. Creșterea demografică a ținut însă în prea mică măsură cont de posibilitățile de extensiune ale spațiului cultivat, de dezvoltarea sectorului animalier ori de celelalte resurse ce se puneau la dispoziția acestei lumi rurale augmentate. În aceste condiții, este evident faptul că sistemul ocupațional nu a putut evolua, păstrându-și caracterul de complexitate și strânsă interdependență între componentele sale până la mijloc de secol XX.

Secretul perceperii aspectelor ce țin de complementaritatea existentă între elementele sistemului ocupațional montan stă în înțelegerea motivelor și modului în care acesta nu s-a transformat într-unul „specializat”, axat pe o singură direcție. Condiții pentru o asemenea evoluție au existat. A existat o presiune demografică constantă, care alăturată inelasticității producției agricole ar fi putut duce la introducerea în circuitul agricol a tuturor terenurilor pretabile unei asemenea utilizări. Chiar dacă nu excelau prin calitate și întindere, pășunile și fânațele zonei Munților Apuseni ar fi putut oferi condițiile propice unei intensificări a creșterii animalelor, cu reducerea corespunzătoare sau chiar abandonarea culturii plantelor. Comunitățile umane de la nivelul Apusenilor au plătit deseori cu neîndestularea această complementaritate ocupațională, rezultând un sistem suplu și elastic care s-a perpetuat până la mijloc de secol XX. Desigur, crizele locale dar și generale au fost numeroase. Dar ceea ce contează cu adevărat este imaginea de ansamblu, iar aceasta scoate în evidență avantajele pe termen lung (în durată), dincolo de conjuncturi și evenimente.

RÉSUMÉ

Caractéristiques du système occupationnel au niveau des montagnes Apuseni (XVIII, XIXe siècles et la première moitié du XXe siècle)

Cet article veut contribuer à la connaissance, à la révélation des principales caractéristiques du système occupationnel traditionnel des montagnes Apuseni au cours des XVIII, XIXe siècles et la première moitié du XXe siècle.

Dans ce sens, nous avons adopté une approche multidisciplinaire de notre problématique en se situant à la fois historiquement, ethnologiquement et géographiquement et en essayant de rendre compte le mieux possible des caractéristiques agricoles au niveau des montagnes étudiées. Etant donné que ce système se caractérise par une importante stabilité dans le temps, par des

techniques et moyens d'expression routinières, difficilement relevables, plusieurs voies (pistes) de recherche ont été mobilisées.

La délimitation géographique de l'espace des montagnes Apuseni n'est pas facile car nous avons inclus dans cet espace aussi les dépressions marginales à cet espace montagnarde (proprement dit).

La complémentarité, comme caractéristique du système occupationnel, a été conditionnée en particulier par: des facteurs géographiques, l'économie de subsistance spécifique à la zone étudiée, les faibles rendements des cultures agricoles ou par les possibilités de contact avec les zones agricoles avoisinantes.

Le IV chapitre analyse en détail les composantes du système occupationnel en essayant de déceler les grands axes de son évolution. La culture des plantes, l'élevage des animaux, la valorisation des ressources naturelles (offertes par la forêt) ainsi que les activités artisanales ont constitué les fondements du système occupationnel étudiée.

En conclusion, les système occupationnel des montagnes Apuseni a été au cours des deux siècles et demi très fortement ancré dans la tradition. Il a évolué à l'instar d'une structure braudeliène, peu disposée aux changements mais qui a tout même connu certaines innovations et changements de ces composantes.

DOCUMENTE INEDITE DESPRE CINSTIREA EROILOR MARTIRI DE LA SÂNLAZĂR (BIHOR) ȘI LAZURI (SATU-MARE)

La 24 octombrie 1935, primpretorul Plasei Marghita înainta episcopilor Roman Ciorogariu și Andrei Crișanul invitația de a participa la dezvelirea monumentului martirilor din acea plasă, uciși mișelește în timpul revoluției din 1919. Monumentul (foto) s-a dezvelit în amintirea martirilor: preot Dănilă din Dijir, învățător Filip din Bogeiu și a plugarilor Popovici din Sânlazăr, Cheregi și Fărcaș din Satul Barbă.

Fiind situate într-o zonă minoritară, actul se impunea cu necesitate a fi realizat cu mult fast. Într-o asemenea împrejurare se solicita și prezența înaltelor fețe bisericești la sărbătoarea comunității de la granița de vest a țării. Adresa confidențială ruga *“a ne onora cu prezența Sfinției Voastre și a admite ca cucernicii preoți din comunele Plășii noastre să fie scutiți a oficia liturghia mare pentru a lua parte și Domniile lor în fruntea populației la aceste serbări”*⁵⁴. În rezoluție pe raport, arhiereu vicar Andrei Crișanul dispunea ca preotul Mihai Giurău din protopopiatul Chișlaca să reprezinte biserica, fiindcă *“Noi [suntem] împiedicați a lua parte la dezvelirea monumentului, te delegăm pe D-ta ca împreună cu soborul preoților noștri din împrejurimi să săvârșești actul religios (sfințirea apei și stropirea monumentului cu cetirea rugăciunii din cartea de Tedeum) și să rostești câteva cuvinte în numele Bisericii noastre”*⁵⁵.

Pentru bună rânduială la invitație s-a anexat și programul conceput de localnici pentru marea sărbătoare și cinstire care au rezervat-o martirilor locului pentru duminica din 3 noiembrie 1935. Acesta prevedea ca la ora 8.30 coloana oficială, compusă din pichetul de pompieri, jandarmi, elevii școlii de stat, îmbrăcați în costume naționale, tinerii premilitari și funcționarii din localitate și alaiul de invitați să plece de la Primăria Marghita spre moara *Alexandru*. În fruntea tuturor s-a așezat **steagul Plășii**, purtat de numiții funcționari Ialbaş Ajaki și Chevari. În acel punct aveau să fie primiți, în jurul orei 9.30, oaspeții care soseau cu mașinile de la Oradea. Toastul de bun venit a fost rostit, din partea autorităților locale din Marghita, de Dr. Ioan Dumbrăvian, pentru ca apoi, după un sfert de oră,

⁵⁴ Ahivele Episcopiei Ortodoxe a Oradiei, Bihorului și Sălajului, *fond Documente/1935*, Act nr. 2690

⁵⁵ Idem, Act nr. 2961/ 29 octombrie 1935

întregul alai să pornească spre „parcul martirilor pentru a primi defilarea tuturor unităților comunelor din plasă”⁵⁶.

Programul zilei continua la 10.50 cu sfințirea steagului plășii și a monumentului. La ora 11.00, Dr. Traian Drugărin a prezentat oficialităților prezente și a invitat pe rând delegații și oaspeții să adreseze mesaje în următoarea ordine: Casa Națională Bihor, delegatul ofițerilor de rezervă Dr. Al. Roti, învățătorul Grigore Nicoară, un reprezentant al premilitarilor. În finalul acestui ceremonial, monumentul a fost predat și preluat de către consilierul primăriei Marghita, Dr. Ioan Dumrăviceanu. Programul a continuat cu masa comună și s-a încheiat cu petrecerea de seara, de la orele 21, dată la restaurantul hotelului Marghita, Sala Coorporației Industriale și Hala Cismarilor.

Cu siguranță că asemenea evenimente au fost multe în această parte de țară, impuse de realitatea timpului. Despre unele dintre acestea, din păcate, nu avem prea multe informații. Altele sunt completate doar cu însemne sau mărturii fotografice, cum este cazul și a celor alăturate, din care aflăm doar că a avut loc evenimentul – respectiv sfințirea unei Troițe în colonia Lazuri la comemorarea a 150 de ani de la martiriului lui Horea, Cloșca și Crișan. Preotul Ioan Rușdea, cu nr.69/2. 06 1935, înainta un raport către episcopul Roman Ciorogariu prin care-l înștiința despre solemnitatea sfințirii troiței din colonia Lazuri. În acel raport amintea că inițiativa aparținea locuitorilor care, prin contribuții voluntare, au ținut să ridice acel „monument la acest hotar, și mai ales lângă biserica adusă din Munții Apuseni, ca, una să fie spre întărirea sufletelor, și înălțarea lor la Dumnezeu, iar cealaltă să fie locul unde să se adune, generație de generație, fii de coloniști pentru lecții de patriotism, cu ocazia sărbătorilor naționale. Și prin ambele să se întărească credința strămoșească și împământenească limba românească”⁵⁷.

Troița ridicată în colonia Lazuri cu ocazia împlinirii a 150 de ani de la moartea lui Horea, Cloșca și Crișan. Ridicată de pr. I. Rușdea și ing. Spârcher Zeno, din Satu Mare la 26 mai 1935.

⁵⁶ *Ibidem*, Anexa nr.1

⁵⁷ Idem, Act nr. 1609/ 13 iunie 1935, p. 1

În raportul său, plin de mândrie pentru frumoasa „operă și grandioasa manifestare românească”⁵⁸, preotul sublinia faptul că, la eveniment, au luat parte sătenii coloniei și numeroși credincioși din satele din jur, chiar și de alte confesiuni, fiind amintiți credincioșii greco-

Locuitorii din colonia Lazuri la sfințirea Troiței - 26 mai 1935 - în amintirea eroilor martiri Horea, Cloșca și Crișan

catolici, rutenii și romano-catolicii, care nu aveau biserică și nici capelă. La manifestare au luat parte autoritățile sătmărene în frunte fiind menționat comandantul Garnizoanei Satu-Mare și garda de ofițeri, prefectul, subprefectul, reprezentanții Asociației culturale *Astra*, și personal al corpul didactic. Biserica satului a fost neîncăpătoare astfel că „mulți au fost nevoiți să asculte Sf. liturghie de afară”⁵⁹. Răspunsurile la Sf. liturghie au fost date de corul din Satu-Mare.

Cu prilejul sfințirii troiței s-a ridicat și un parastas de pomenire a eroilor. Din cuprinsul raportului rezultă și justificarea motivației și semnificației – pe care ei o dăduseră –monumentului ridicat în colonia Lazuri, prin care voiau „a arăta tuturor că în ele [biserică și troiță] și prin ele se formează sufletele oțelite, în credința străbună, păstrată cu sfințenie de înaintașii noștri, dar și de noi ceia ce păzim astăzi această graniță, precum și cei care vor urma”⁶⁰. Acesta reprezenta un modest omagiu pe care ei au înțeles să-l aducă acelor care s-au jertfit pentru țară și totodată să dea o pildă generațiilor viitoare.

Între coloniștii din Lazuri și cei trei martiri de la 1784 exista o legătură puternică, căci ei au fost colonizați din zona Apusenilor pe meleaguri sătmărene. Dar ori de unde ar fi fost, tot ar fi aflat de pilda lor, căci la epoca respectivă ecoul răscoalei românilor s-a răspândit în întreaga

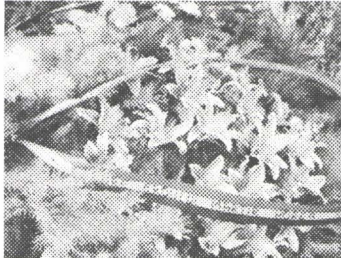
⁵⁸ *Ibidem*

⁵⁹ *Ibidem*, p.2

⁶⁰ *Ibidem*

Troița de la Izvorul lui Horea

Coroană de flori depusă la Troiță
pe 7 august 2005 de CRIM –
Filiala Bihor

Europă. Așa se explică, de altfel, și numărul mare de gravuri, realizate de artiști de renume, care au eternizat chipurile celor trei martiri. În majoritatea lor, aceste lucrări reprezintă chipul celor trei conducători, care completează astfel descrierea precisă făcute în cronică. Imaginea lor a devenit simbolică și datorită descrierilor amănunțite din *Foia oficială* de urmărire. La împlinirea a 150 de ani de la moartea acestora în întreaga țară s-au organizat acțiuni comemorative dintre cele mai diverse, prilej pentru Octavian Beu, ca sub egida Academiei Române, să organizeze o expoziție comemorativă cu *Documente Horiane*. Expoziția a reunit documente imprimate, literatură istorică și manuscrise literare scrise în limbile română, maghiară, germană, franceză, precum și tablouri în ulei, originale, înfățișând scene din timpul răscoalei: pasteluri, gravuri, acuarele și litografiile cu aspectele de după prinderea, întemnițarea și

moartea lui Crișan. O serie de medalii, busturi, obiecte militare (arme de foc și albe) din epocă, precum și fotografiile după asemenea obiecte. În centrul expoziției – cap de afiș –, evident, era roata de tortură. Într-un articol din *Cele trei Crișuri*⁶¹, organizatorul expoziției publice și rezultatul cercetării sale privitoare la iconografia răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan. Aceasta se compunea din peste 100 de gravuri în lemn, aramă și oțel, medalii de argint și bronz. Dintre obiectele semnalate într-un anume fel numai cele trei statui menționate într-o carte de Gustave Brabée nu au fost identificate. Expoziția mai cuprindea mari opere istorice, precum *Istoria Universală* scrisă de Abatele Milot, însemnări ale timpului, ziare, foi volante care se vindeau în târguri și care circulau din mână în mână, materiale care au contribuit la trezirea unui puternic ecou al răscoalei. Octavian Beu menționa o „grandioasă gravură”⁶², făcută de Johan Will, gravor din Augsburg, care a pus în gura lui Horea și celebrele cuvintele, considerate a fi foarte îndrăznețe: „*Ich sterbe vor die Natioan*” (*Mor pentru națiune*)⁶³. După

⁶¹ *Cele trei Crișuri*, 1935, nr.10, p.179

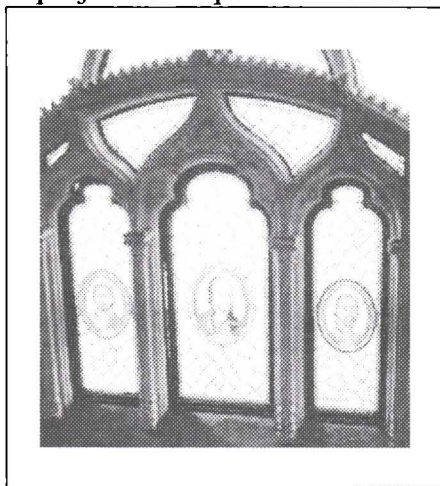
⁶² *Ibidem*

⁶³ *Ibidem*

aprecierea lui Octavian Beu, cel mai reușit și apropiat de adevăr portret aparține lui Johan Martin Storck, pe atunci profesor de desen în Sibiu, care, din ordinul baronului Samuel Bruckenthal, i-a pictat pe cei trei în închisoarea de la Alba-Iulia.

Într-o depresiune frumoasă, la poalele Bihariei, în drumul său spre Viena, spune legenda, Horea s-a oprit să-și ostuiască setea la un izvor care-i poartă în mod simbolic numele. Horea a intrat în legendele locului ca un personaj exemplar, care a reprezentat durerile țăranilor români, iobagi de pe întregul cuprins al Ardealului. Se povestește și pe la Bulz, pe valea Iadului, că ar fi poposit Horea și că s-ar fi odihnit în podul bisericii din Hotar, după cum și la Tilecuș sunt semne ale trecerii sale prin Bihor. De la Horea a rămas construită biserica de lemn din Albac, căci el a evoluat de la starea de iobăgie la aceea de meșter popular și apoi, simbolic, la recunoașterea sa populară de „Rex Daciae”.

Astfel se răspândeau ideile naționale și ajungeau în cele mai îndepărtate locuri. Probabil, într-o astfel de împrejurare chipul lui Horea a ajuns să fie pictat pe bolta bisericii catedrale ortodoxe (cu lună) din Oradea. De altfel, trebuie spus că această biserică s-a construit tocmai ca urmare a drepturilor și libertăților obținute de români după răscoală. Chipul de erou legendar - acela al lui **Horea** - este păstrat cu grijă în Biserica Catedrală cu Lună⁶⁴ din Oradea. Demn de reținut, ca un caz singular în pictura bisericească românească, că la cheia de boltă a arcadei de deasupra iconostasului, care separă altarul de naos, într-un medalion, cu ancadrament din stâlpi aurii stilizate, se află chipul lui Horea, capul răscoalei de la 1784 – an care corespunde cu acela al punerii pietrei de fundație a catedralei. Acest fapt istoric echivalează cu o manifestare populară față de eroul și față de ecourile răscoalei și pe plaiuri bihorene. O urmă pozitivă a răscoalei conduse de Horea este catedrala cu Lună. Chipul lor poate fi văzut și într-un vitraliu de la Episcopia Ortodoxă a Oradiei Bihorului și Sălajului (foto – C.M.)

⁶⁴ Prin proporțiile ei – 38 m lungime, 19 m lățime și 55 m înălțimea turlei cu cruce aurită, cu un plan bizantin, pronaos, naos, cu abside laterale și o armonie echilibrată a arcașelor, Catedrala cu Lună, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, este un sugestiv monument de arhitectură și artă românească. Catedrala adăpostește multe icoane bisericești prețioase, de aur și argint aurit, care au fost primite în dar de la bisericile surori din Grecia.

O AUTOBIOGRAFIE A CĂPITANULUI ȘTEFAN POPESCU – LIDERUL GRUPULUI DE REZISTENȚĂ ANTICOMUNISTĂ DIN SUDUL BIHORULUI

Despre primul deceniu postbelic (1945-1955) din istoria noastră, a cărui examinare atentă constituie unul dintre dezideratele istoriografiei contemporane, au început să apară numeroase lucrări și articole, texte memorialistice și studii monografice, fiind recuperate adevăruri de maximă însemnătate pentru o corectă reactualizare a ceea ce s-a întâmplat în România, împinsă de sovietici în plasa unei guvernări așa-zis „democrat-populare”, care a adoptat măsuri represive împotriva oponentilor unui regim de inspirație moscovită. Poporul român a ajuns, datorită sovietizării, într-o capcană comunistă, din care n-a reușit să scape decât în decembrie 1989, prin revolta victorioasă a locuitorilor din marile orașe (Timișoara, București, Cluj-Napoca, Sibiu etc), care a măturat de la putere clanul Ceaușescu și acoliții săi.

S-a creat ca o consecință, pozitivă a acestui fapt istoric, posibilitatea de a pătrunde în arhivele fostei securități, unde se află mărturiile celei mai tragice experiențe trăite de poporul român în timp de pace..

Într-unul din miile de dosare transferate la C.N.S.A.S. (P 651, vol. 2, f. 239-257) se găsește *Autobiografia* căpitanului Ștefan Popescu, liderul grupului de rezistență anticomunistă din sudul Bihorului (vezi despre activitatea acestuia studiul nostru, publicat în *Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”* din Cluj-Napoca, 2004, p. 651-657). Ea a fost scrisă în perioada imediat următoare arestării (în 29 iunie 1950), la ordinul „organelor de cercetare ale securității” și a fost rezultatul de *moment* al presiunilor care s-au făcut asupra sa. Ca atare, este vorba de un document personal elaborat sub amenințare, redactat cu o grijă evidentă pentru a nu destăinui fapte care l-ar putea incrimina. Majoritatea datelor pe care aceasta le conține sunt exacte, astfel că pot fi folosite pentru reconstituirea biografiei sale și a istoricului mișcării de rezistență anticomunistă din depresiunea Beiușului.

Conform unei practici larg acceptate, *Autobiografia* lui Ștefan Popescu începe cu date despre locul și ziua nașterii sale (5 februarie 1912, în comuna Drăgușeni, județul Baia), mediul de familie, anii copilăriei, dificultățile întâmpinate după moartea tatălui său în 1921 (fiind întreținut de mama sa Eufrosina Popescu), etapele școlarizării (de la anii de școală primară și până la cei de la liceul militar din Târgu Mureș), cu accent pe

eforturile financiare făcute de mama și fratele său (ajuns învățător) pentru a-i asigura continuarea studiilor. A continuat activitatea de specializare urmând cursurile Școlii pregătitoare de ofițeri de administrație din București, pe care le-a absolvit în anul 1935, după care a fost repartizat la Regimentul 34 Artilerie din Oradea, ca ajutor de casier la popota ofițerilor.

Sunt menționate alte momente ale biografiei, unele incomode, evocate cu patetism, fiind reținut faptul că în timpul celui de-al doilea război mondial (din 1 martie 1939 și până în luna martie 1944) el s-a aflat în cadrul Școlii de subofițeri din Tg. Ocna, având în subordine atelierul de croitorie. Aici nu uită să consemneze niște lucruri care l-ar fi putut avantaja, precum întâmplarea că „nu ... a fost deloc”, nici măcar în delegații pe frontul antisovietic (rezulta că nu era cazul să i se impute prezența pe frontul de est și, în consecință, vreun comportament antisovietic, cum s-a întâmplat cu mulți ofițeri români închiși în anii stalinismului). În aceeași ordine de idei, consemnează faptul că a ajutat trei tineri evrei concentrați „pentru reparatul efectelor” la atelierul de croitorie al școlii din Târgu Ocna), pe care i-a lăsat să plece, în fiecare sâmbătă acasă, fără „știrea comandatului”. N-a avut, deci, o atitudine antisemită. Făcând o asemenea mărturie, el îi avea în vedere pe anchetatori care, în majoritate, erau evrei orădeni (scăpați din lagărele morții), cărora căuta să le capteze bunăvoința.

Într-o altă parte a *Autobiografiei* sunt relatate împrejurările în care a fost „deblocat” din armată la 10 aprilie 1945 și încercările de a-și găsi un serviciu, fiindcă a primit o pensie foarte mică, încât nu-și poate întreține familia (soția, doi copii și soacra, deoarece se stabilise în Vașcău). De aici începe un alt capitol al vieții sale, lipsit de liniște și marcat de amenințări, mai ales din partea organizației plasei Vașcău a Partidului Comunist, ai cărei conducători (învățătorul Nicolae Mușet, Ambrozie Tampa și Luca Stâncel, cu care era certat „dintr-o chestiune familială”) i-au devenit ostili. Aceștia i-au dar referințe negative, astfel că n-a mai putut să se angajeze nicăieri în zonă.

De la 1 ianuarie 1946, căpitanul „deblocat” Ștefan Popescu nu a făcut nici o politică (după cum el însuși declară). Din această dată, văzând cum este tratat de „organele” noii puteri, el a căutat o soluție, îndreptându-și atenția spre organizație locală a P.N.Ț. Maniu, „crezând că așa voi putea recăpăta drepturile” și va obține „un mijloc de trai potrivit aptitudinilor sale”. S-a ocupat de tineretul țărănist în timpul campaniei electorale din vara anului 1946 de împărțirea unor carnete de membru și difuzarea de „manifeste”. A ținut și o „vorbire oficială” în fața publicului din Vașcău, apoi locuitorilor din satele Câmp și Șuștiu. A fost prezent și la două adunări din Oradea, organizate de președintele pe județ al P.N.Ț. Maniu, avocatul Teodor Roxin.

Deci, recunoaște că s-a implicat în campania electorală din plasa Vașcău fiind numit „bărbat de încredere” la secția de vot din Vașcău. Alegerile din plasă s-au desfășurat fără incidente, cu toate că adversarii lui politici s-au străduit să-i găsească abateri de la lege. Mai mult, chiar înainte de ziua alegerilor, organizația locală a P.C.R., prin secretarul ei Ambrozie Tamba, a dat ordin să fie arestat. A reușit să scape, fiind adăpostit de Nicolae Faur, locuitor al satului Seghiște, care a fost, la rândul său, numit „bărbat de încredere” la secția de votare din Hotărel. În timpul campaniei de alegeri, Nicolae Mușet a ținut un discurs în Băița, în care a afirmat că va veni vremea „când căpitanul Șt. Popescu și protopopul Aurel Terebenț, președintele organizației P. N. Ț. Maniu, din plasa Vașcău, vor fi „împușcați cu mitraliera în piața publică”. Asemenea amenințări nu puteau rămâne fără efect. Ele l-au neliniștit pe căpitanul Șt. Popescu, care a văzut ce se întâmplă în societatea românească, mai cu seama după alegerile din noiembrie 1946, câștigate – în mod fraudulos - de către forțele de stânga, grupate sub flamura F.N.D.-ului. L-a „pus pe gânduri și arestarea conducătorilor P.N.Ț. Maniu”. Timp de o săptămână a avut frământări interioare determinate de situația în care a ajuns, în care-l așteptau numai nenorociri.

Partea cea mai interesantă din *Autobiografie* este tocmai aceea care recompune împrejurările prin care a trecut până la arestarea sa, în vara anului 1950, după ce a fost nevoit să se ascundă timp de aproape patru ani, în care a fost adăpostit de locuitorii din mai multe sate sud-bihorene, aproape toți fiind național-țărăniști din Săud, Seghiște, Cusuiuș, Râieni, Câmpani de Jos, Chișcău, Poieni de Jos, Sudrigiu și Dumbrăvani. Fără îndoială că a fost obligat să scrie și numele acestora, după care ofițerii de securitate de la Beiuș au pornit căutarea și arestarea lor. De fapt, principala motivație a securiștilor a fost tocmai obținerea unor nume de locuitori care au fost solidari cu Ștefan Popescu și de a anihila această organizație, care a manifestat un spirit anticomunist evident înscriindu-se în peisajul general al rezistenței românești la regimul de import de la Moscova. S-a pornit o adevărată prigoană împotriva celor care l-au găzduit pe Șt. Popescu, despre care vom scrie cu un alt prilej.

AUTOBIOGRAFIE

Subsemnatul, cpt. de rezervă Popescu Ștefan, născut în comuna Drăgușeni, jud. Baia, la data de 5 februarie 1912, din părinți țărani, de origine etnică română și de religie creștină – rit ortodox, cu numele de

Pavel și Eufrosina (Frăsina), declar că întreaga mea viață este așa cum urmează:

Copilăria mi-am trăit-o în satul Drăgușeni, locul meu natal, cât și timpul cât am urmat la școlile secundare. La vârsta de 9 ani am pierdut pe tatăl meu, care s-a stins din cauza unei fracturi a șirei spinării avută mai dinainte.

Tatăl meu era cântăreț de biserică și agricultor, însă se pricepea și la acoperitul caselor cu șindrilă sau cu tablă. De aci i-a venit nenorocirea, fapt care m-a lăsat pe seama mamei la vârsta aceia de 9 ani. Mama se ocupa cu munca câmpului și a casei. De la 1921, de când a murit tata, numai un an sau doi a fost ajutată în munca ei de ceilalți frați mai mari, căci s-au căsătorit, mama rămânând astfel ca singură să ducă greutățile vieții. La data aceia aveam pe fratele Vasile în Școala Normală din Fălticeni, care necesita multe cheltuieli din partea mamei, suportându-le cu foarte mare greutate.

Pământ aveam puțin, cât anume nu pot să știu, căci și ce-o fost s-a împărțit între frați, iar eu odată ce-am fost dat să urmez școală mai departe nu m-a mai interesat chestiunea aceasta a pământului.

Școala primară am făcut-o tot în satul Drăgușeni, având fiecare an noi învățători.

Din cauză că mama rămasă singură cu treburile gospodărești și având în școală secundară pe fratele meu Vasile, după terminarea celor patru clase primare n-a vrut să mă dea mai departe, ținându-mă pe lângă casă un an de zile.

Dar în acest, an, fratele meu Vasile fusese numit suplinitor în Ardeal (comuna Corbu, jud. Ciuc) și a avut ocazia să se intereseze pe la Tg. Mureș de condițiunile de intrare la liceul militar din acea localitate. Venit acasă în vacanța de vară, mi-a spus că dacă vreau să urmez vre-o școală secundară trebuie să urmez neapărat liceul militar, unde, dacă pot intra bursier, el va face tot sacrificiul posibil să-mi plătească taxele; la altă școală – spuse el – să nu te gândești, căci e foarte scump și noi nu putem face față cerințelor.

Eu am înclinat foarte mult spre liceul civil, pentru că aveam o frică de haina militară și în gândul meu licărea în tot momentul dorul de libertate și nicidecum de încătăramare.

Nu am fost ascultat în dorințele mele, tocmai pe motivul că sărăcia nu-mi îngăduia altă cale decât aceia a hainei militare. Când m-am aflat în tren spre Tg. Mureș am avut gândul să nu răspund nimic la examen, spre a-l forța pe fratele meu să mă ducă în altă parte, dar mi-am adus aminte de cheltuielile făcute cu mine, de îngrădirile la care s-a angajat singur să le suporte pentru mine și cu lacrimi în ochi am luat hotărârea supremă, de-a

mă lăsa condus de soartă. Altfel, rămâneam la coarnele plugului și-n cazul acesta poate că m-ași fi simțit mai bine. Am urmat șapte ani de zile liceul militar (6 ani la Tg. Mureș, iar un an la Iași), ajutat numai de fratele meu Vasile, care a renunțat mulți ani să se căsătorească, tocmai pentru acest scop. Când am trecut în clasa 7^a s-a căsătorit, ceiace mi-a pricinuit un rău prin aceea că, datorită soției, n-am putut da bacalaureatul, nevoind să-mi plătească taxele cerute. Dela ceilalți frați n-am putut primi ajutoare decât foarte mici și acele în mod sporadic. Când am absolvit liceul, în 1932, tot această femeie a recurs la un șiretlic prin care a putut să devină stăpână pe grădina și casa bătrânească. Taxa de intrare în școala militară era atunci 5000 de lei. În tot timpul verii am fost asigurat din partea ei că, la plecarea mea la școală voiu avea acești bani; dar o săptămână înainte mi-a spus că nu mi-i poate da, ceea ce ar fi urmat să nu pot fi primit în Școala militară. S-a ținut atunci un consiliu de familie, în care au fost adunați frații și surorile și s-a hotărât ca partea fiecăruia din grădină și casă să treacă pe numele lui fratele meu Vasile (lucru ce s-a și făcut la judecătoria din comuna Boroaia – jud. Baia) și el să-mi scoată din pământ suma aceea de 5000 de lei, spre a putea pleca la școală. Așa a[u] ajuns ei stăpâni pe grădina și casa bătrânească, care a și fost dărâmată și și-au construit casa lor proprie.

La vizita medicală ce s-a ținut la intrarea în Școala militară, din cauza unei sclintiri a mâinei stângi la vârsta de 5 ani, am fost repartizat la Administrație. A fost pentru prima dată când nu s-au mai primit la Administrație absolvenți sau studenți ai Academiei Comerciale. Tot în acel an a fost înființat anul comun, numit Școală pregătitoare de ofițeri (S.P.O.), în care an toate armele au făcut instrucția infanteriei. Anii doi și trei fiecare armă și-a urmat specialitatea la școala respectivă. Așa dar, după școala Pregătitoare de ofițeri, absolvită în anul 1933, am urmat școala pregătitoare de ofițeri de Administrație din București, pe care am absolvit-o în anul 1935, căpătând gradul de sublocotenent, și repartizat la Regimentul 34 Artilerie Oradea. Aici am fost ajutor de casier, iar un timp ofițer cu popota ofițerilor. Cu această ocazie, am reușit să stric relațiile amicale, ca să zic așa, cu comandantul Regimentului, în urma unui conflict avut cu dânsul. El locuia în pavilionul ofițerilor, situat în curtea cazărmei. Era căsătorit, dar fără copii. La un moment dat, ofițerii ce mâncau la popotă mi-au spus că masa nu li s-ajunge și pare a fi și scumpă.

Eu știam ce cumpărături făceam personal de pe piață și dela prăvălii și nu mi-a căzut bine o astfel de observație. Am întărit controlul la bucătărie și-am prins într-o zi pe ordonanța colonelului comandant cu 7 porții în loc de 2 și cu 12 prăjituri în loc de 2. Am ordonat soldatului să ia numai ceea ce

are dreptul, dar în urma acestui fapt am fost tot timpul bruscat, urmărit și batjocorit, iar la notele din memoriu pur și simplu scuipat. Obiceiul pe acea vreme era că, dacă cineva primea o notă rea dela un comandant, cu greu se mai putea reabilita, deoarece noii comandanți lua[u] drept literă de evanghelie toate patimile vechilor ofițeri cu dreptul de-ați hotărî soarta. La Oradea am cunoscut pe actuala soție, care urma Școala Comercială din localitate. După doi ani a trebuit să plec din nou la București, la Școala Specială de Ofițeri de Administrație, unde am urmat doi ani, adică până la sfârșitul luni februarie 1939.

În vara anului 1938 m-am căsătorit, iar toamna am primit ordinul de mutare la Centrul 5 Jandarmi din Tg. Ocna, unde am plecat numai în 1939, când am terminat școala.

Aici am fost, prin rotație, ofițer casier și cu îmbrăcămintea până în luna martie 1944, când am primit ordin de evacuare în garnizoana Găești, jud. Dâmbovița. Cât am stat la Tg. Ocna, denumirea Centrului 5 Jandarmi a fost schimbată în Centrul 4 Jandarmi, apoi în Școala de Subofițeri voluntari Tg. Ocna. Dela 1 martie 1939 și până la finele luni martie 1944 am stat tot timpul în Tg. Ocna, la aceeași unitate, care însă și-a schimbat numai numele. Pe front nu am fost deloc și nici măcar în delegație.

La început, când erau în toi concentrările din 1939, am avut un conflict administrativ cu un maior care, fiind comandantul unui batalion de jandarmi deplasat la Baia Mare, la reîntoarcere n-a putut justifica întreaga sumă de bani primită dela mine. Ancheta făcută de un maior intendent trimis dela București mi-a dat dreptate, ceia ce a făcut pe maior să se țină cu mizeria de capul meu, mai ales că între timp devenise ajutor de comandant prin lipsa colonelului comandant, ce era pe zonă, încât am fost nevoit să cer prin raport mutarea mea în altă unitate sau nu mai răspund de ce se va întâmpla. Tot conflictul a luat sfârșit atunci când, în urma altei anchete, de data aceasta disciplinară, mi s-a dat satisfacția de-a fi mutat maiorul în altă garnizoană, dar colonelul comandant a găsit cu cale ca să-mi treacă în memoriu o notă nu prea bună pe chestiunea de mai sus, dar isvorâtă însă din aceia că n-am știut niciodată să mă lingușesc. Mi-am dat seama cu timpul că una înveți în școală și alta găsești în viață.

Aici, la Tg. Ocna, am avut sub ordine, la atelierul de croitorie, 3 evrei tineri din Bacău, concentrați pentru reparatul efectelor. Deși ordinele erau foarte categorice în a nu li se da permisie acasă, sau alte chestiuni, mi-am permis, fără știrea comandantului, să le vin în ajutor, prin aceia că în fiecare sâmbătă la amiază plecau acasă la Bacău până luni dimineața. Apoi,

fiind aduș[i] vre-o 12 prizonieri ruși pentru lucru la un pavilion ce se construia atunci, am satisfăcut orice cerere prezentată serviciului meu.

De aici m-am evacuat odată cu unitatea la Găești, unde am ajuns după 15 zile de drum, pe la începutul lunii mai. Aici m-a prins armistițiul din 23 august 1944. La un ordin primit dela Inspectoratul General al Jandarmeriei ca să predăm ceva efecte albastre unui delegat sovietic, am predat toată cantitatea nouă și bună pe care am avut-o în magazie. Ulterior, am fost mutat la Inspectoratul de Jandarmi Cluj, ce trebuia să ia ființă. La 1 noiembrie am plecat la Cluj, de unde am aflat că reședința Inspectoratului este la Alba-Iulia, în localul Inspectoratului de jandarmi Alba. Aici mi-am continuat serviciul până la data de 10 aprilie 1945, când am fost deblocat. Am stat în Alba-Iulia încă cca. 5 luni, din care o lună am fost ținut ca concentrat. În acest timp, am umblat să-mi găsec vre-un serviciu sau să mă întovărășesc cu cineva să începem vre-un comerț. Bani n-am avut să pot fi primit de acei ce-ar fi putut începe ceva serios. Am făcut un memoriu amănunțit asupra motivelor pe care le-am bănuțit numai (căci n-am fost anunțat pe ce motiv am fost deblocat) că ar fi atras după sine ieșirea mea din cadrele active ale armatei, și l-am trmis la Ministerul Apărării Naționale spre rezolvare. Ceream în acel memoriu să se revie asupra cazului meu și am căutat să justific tot ce am crezut că mă apasă.

După trei luni, am primit la Vașcău, prin postul de jandarmi, o adresă a garnizoanei Alba-Iulia, că M.Ap.N. i-a făcut cunoscut că intervenția mea e tardivă și să-mi comunice acest lucru.

Tot în lunile cât am stat la Alba-Iulia am urmat un tratament la un doctor oculist evreu, și după ce ne-am cunoscut mai bine i-am cerut să-mi recomande pe cineva care să-mi procure și mie un mijloc de a trăi. Mi-a dat o recomandatie către șeful siguranței din Cluj, dar care era din Alba-Iulia, prin care-l ruga în sensul de mai sus. M-a întreat mai întâi ce politică am făcut înainte și i-am spus că nici un fel de politică nu m-a interesat că nici n-am fost obligat să fac vre-o una. Dar la Cluj nu m-am mai dus din cauza soției, care dorea să-mi găsec serviciu în apropiere de casă, adică de Vașcău.

Venit la Vașcău, după ce la Alba-Iulia nu mai aveam nici un rost să mai stau, am plecat la București, la uzinele U.D.R., să văd dacă nu pot să fiu angajat la această întreprindere, într-un serviciu oarecare.

Am completat o fișă imprimată și mi s-a luat adresa ca să mi se comunice rezultatul acasă. Între timp, la Vașcău se formase Partidul Comunist, în fruntea căruia erau învățătorul Nicolae Mușet, secretarul de plasă Ambrozie Tamba și Luca Stăncel, funcționar la fabrica de ghețe

“Crăița” din Vașcău. Direcțiunea uzinelor U.D.R. mi-a făcut cunoscut mai târziu că s-a sistat orice angajare directă de către direcțiunea uzinelor și că pe viitor numai Ministerul muncii va face angajări la această întreprindere. Eu, dându-mi seama că ministerul la rândul său va cere părerea organizației locale a P.C.R.-ului, nici n-am mai încercat să mai fac vre-o intervenție în acest sens.

La fel s-a întâmplat și cu cererea pe care am făcut-o către Ministerul de Interne, pentru a primi un post de notar; la răspunsul ministerului, prin care mi se cereau actele respective, înscrierea la un partid democrat și părerea sau recomandarea prefecturei Bihor, am știut că și prefectura, la rândul ei, va cere părerea organizației Vașcău, și de-aceia am renunțat a mai face cheltuieli zadarnice.

Cu Luca Stâncel eram deja certați dintr-o chestiune familiară și, ca drept represalii, a scos o mulțime de vorbe la adresa mea, influențând atât pe Mușet, cât și pe Tamba. Până la 6 ianuarie 1946 nu am făcut absolut nici un fel de politică. Dela această dată când, în urma conferinței dela Moscova, ținută între reprezentanții semnatarilor armistițiului cu România, s-a dat legalitate partidului țărănesc și liberal, deci și puțința de-a se manifesta, m-am încadrat neoficial, dar de bună voie, în rândurile Partidului Național-Țărănesc, crezând că așa voi putea recăpăta drepturile, sau să-mi câștig un mijloc de trai potrivit aptitudinilor mele.

Abia în luna iunie 1946 am luat contact cu părintele protopop Terebenț Aurel, de care auzisem că are însărcinarea de-a forma în Vașcău și în plasă, sau mai binezis a reînvia Partidul Național Țărănesc. În acest timp – adică dela întâlnirea cu pr. protopop Terebenț și până la declararea campaniei electorale – nu mi s-a dat nici un fel de misiune. Pe timpul campaniei electorale, mi-a spus pr. Protopop, că ar fi bine să organizez tineretul. Într-adevăr, că am activat ceva în acest sens, căutând să grupez pentru propaganda noastră electorală tineretul din comuna Vașcău. S-au împărțit carnete de membru și puțințele manifeste ce ne puteau sosi dela județ, pentru a fi difuzate sau afișate pe la răspântii.

Pe timpul campaniei electorale s-a ținut o singură vorbire publicului adunat la casa meseriașilor de către părintele protopop Terebenț. Eu am fost numai în Câmp și Șuști, de-am vorbit oamenilor ce i-am putut găsit la cârciumă. Am mai fost în câteva sate, dar n-am putut vorbi și nici lua legătură cu careva, din cauză că nu cunoșteam pe nimeni, iar pe de altă parte țărani se fereau a discuta cu persoane necunoscute. La Oradea am fost la două adunări: prima, cu care ocazie am cunoscut pe președintele pe județ, avocatul Teodor Roxin, adunare în care dl. av. Roxin ne-a făcut cunoscut

secțiile de votare și mersul operațiunilor de votare, precum și instrucțiunile venite de la centru în această privință, prin care se preciza ca să nu se întâmple nici un fel de incident și nici să se provoace. La a doua adunare s-a fixat lista candidaților de deputați.

Cu două săptămâni înainte de alegeri – care s-au ținut la 19 noiembrie 1946 –, auzind că organizația locală a P.C.R.-ului, recte dl. Ambrozie Tamba, insistă pentru a fi arestat, spre a nu fi prezent pe ziua alegerilor, am plecat la Seghiște, la țăranul Faur Nicolae, care tocmai venise pe la mine, el fiind numit bărbat de încredere de către păr. protopop, voind să se intereseze ce are de făcut în această calitate. Înainte de aceasta mi-a fost retras dreptul de vot, nedându-mi carte de alegător, decât numai după judecata ce-a avut loc la judecătoria Vașcău. Fiind și eu numit bărbat de încredere la secția de votare Vașcău, în ajunul alegerilor am venit acasă, știind că nu mă mai poate aresta, deoarece citisem în ziarul “Scânteia” comunicatul Ministerului de Interne, care preciza că nici-o persoană nu mai poate fi arestată în legătură cu alegerile.

În ziua alegerilor am luat parte la desfășurarea lor ca delegat al Partidului Național Român (P.N.Ț. –n.n.) și am constatat că totul a decurs într-o ordine perfectă, neproducându-se nici un fel de incident, așa cum dl[or] Tamba, Mușet și Stâncel le plăcea să mă foarfece față de toți delegații P.C.R.ului dela județ ce treceau prin localitatea Vașcău. Ba mai mult, în întreaga plasă nu s-a petrecut vre-un fapt reprobabil, ceia ce dă dovadă că atât eu, cât și păr. Protopop, am înțeles că alegerile nu trebuie să se facă cu ciomagul, ca pe vremuri, și totodată să executăm instrucțiunile primite dela centru în acest sens.

După ce guvernul a anunțat în mod oficial rămânerea la putere prin faptul câștigării alegerilor n-am mai activat cu nimic în cadrele partidului țăranesc. Dar amenințările din partea acelorași persoane arătate mai sus, care compuneau atunci nucleul organizației locale a P.C., curgeau zilnic asupra mea. Fel de fel de șoapte și de svonuri amenințătoare mi-era dat s-aud în fiecare zi. Dl. Nicolae Mușet nu s-a sfiit să țină la Băița un discurs, pe timpul propagandei electorale, prin care să fiu amenințat că va veni vremea când eu și protopopul vom fi împușcați cu mitraliera în piața publică. Ori față de aceste vorbe venite din partea unei persoane care era președintele B.P.D.ului pe plasa Vașcău, era firesc să devin neliniștit și să se nască în mine acel spirit de rezistență încăpățânată. Durerea mea era și mai mare când îmi dădeam seama că un chiabur cu adevărat, cum era Dl. Mușet, - ca dealtfel și Dl. Tamba – să poată tăia și spânzura pe alții mai puțin vinovați ca el.

Atât el, cât și Stăncel, au fost legionari, apoi au trecut prin partidul comunist, ca azi să fie tot ceia ce-au fost – îmi pare bine c-au fost demascați, dar eu sufăr și azi din cauza pumnului lor. Mizeria începuse de mult să mă cuprindă, căci pensia pe care o primeam îmi era cu totul insuficientă, trebuind să hrănesc 5 persoane. Eu personal nu am nici o avere, iar de pe soție n-am luat decât căsuța aceia din Vașcău, fără grădină și fără livadă iar două lanțuri de pământ ce sunt trecute pe numele soției nu le pot folosi de cca. 6-7 ani, fiind date în folosința unui vârzăran de către avocatul Petre Popovici, care făcu un contract de vânzare-cumpărare cu acel țaran, punând ca proprietar al pământului pe altul și nu pe soția mea. Chestiunea se găsește în curs de judecată și eu trebuie să sufăr enorm din greșelele altora. Strâns cu ușa de mizeria care începuse să-mi bată în pragul casei, am început să vând din lucruri: două cuere (unul de perete, altul de format umbrelă), o canapea, un birou, și mai târziu din haine.

Un singur ajutor bănesc am primit din partea avocatului Ioan Todan din București, născut în Vașcău, pe care l-am cunoscut cu ocazia unei vizite făcute la Vașcău și când i s-a pus chestiunea de părintele protopop, că îndur multe neajunsuri casnice și că la el nu s-ar cunoaște dacă m-ar ajuta cu ceva. Era pe vremea inflației, când o pereche de pui costa cca. 800.000 lei; am primit în total dela el, în mod particular, 4 milioane lei.

Dela unchiul meu, Gheorghe Andrițoi, primeam câte ceva zarzavat și ne-a lăsat să punem în grădina lui cele strict necesare pentru casă. În plus, după ce că situația mea era cu totul pecetluită, neputând să mai primesc încredere față de nici-o organizație democratică, spre a-mi găsi în sfârșit echilibrul material și sufletesc, după ce mi s-au îmbolnăvit amândoi copiii, iar pe băiat era pe pragul să-l pierd, trebuind să fac o serie de cheltuieli care mi-a[u] sdruncinat și mai mult liniștea, a venit ziua aceia ticăloasă, de care era bine să nu fi auzit niciodată, când au fost arestați conducătorii Partidului Național Țărănesc, în frunte cu însuși Iuliu Maniu. Acest eveniment m-a pus pe gânduri. Am simțit în inima mea că va trebui să sufăr, fie că voi fi arestat, fie că nemai putând căpăta niciodată un mijloc de trai, mă voi stinge în mizerie, ca o lumânare care se sfârșește. Mi-am adus aminte de toate amenințările acelea pornite de la unii ce vroiau să-și consolideze situația lor pe stârvurile altora, și starea sufletească în care am fost, timp de o săptămână, n-ași putea niciodată s-o descriu în cuvinte.

Ar fi fost atât de bine să fi fost arestat în clipa aceia, căci rătăcirea mea s-ar fi îndreptat cu un ceas mai de vreme.

Nenorocirea a fost că, în ziua de 20 iulie 1947, la 5 zile după arestarea conducătorilor partidului țărănesc, am mers, împreună cu soția, în

comuna Ginta – jud. Bihor, la un fin de-a socrului meu cu numele de Ilie Dumitroiu, care era perceptor în acea comună și care ne invitase cu cca 2-3 săptămâni mai înainte pe la el, fiind, în această zi, onomastica sa. Neavând familii românești în comună cu care să fie în vizită, și neavând alte distracții, ne-a rugat să mai stăm câteva zile la dânsul. Dar peste o zi a primit o citație să se prezinte la Tribunalul Oradea. Miercuri a plecat la Oradea, unde a fost deținut. Joi, soția dânsului i-a pregătit mâncare și rufe și, fiindcă nu prea cunoștea Oradea, a silit-o și pe soția mea s-o însoțească. Vineri dimineața au plecat la Oradea, unde soția mea a fost arestată. Acest lucru l-am aflat seara, când s-a reîntors soția perceptorului. Probabil că soacra mea a vrut să mă înștiințeze că am fost căutat acasă, în dimineața de vineri 25, căci a venit un om dela telefoane și mi-a spus că Vașcăul îl cere la telefon pe dl. perceptor, dar eu i-am spus că nu este acasă. Seara mi-am dat seama că, fiind căutat acasă și negăsindu-mă, a fost arestată soția, întrucât ea s-a dus cu soția perceptorului chiar la Siguranță, spre a se interesa de soțul ei. Am plecat imediat dela perceptor la o colibă, unde am găsit un moșneag care păzea o tablă de pepeni galbeni și harbuji și pe care-l cunoscușem cu două zile mai înainte, fiind în vizită pe la colibă cu soția mea și a perceptorului, căci și ea avea ceva parte acolo. I-am spus moșneagului ca să facă ceva cu mine, că nu mă mai pot întoarce acasă, fiind căutat de Siguranță. În aceeași noapte am plecat cu nora lui la părinții ei în comuna Borz, cu numele de Popa Ion, unde am stat trei săptămâni de zile, după care am plecat acasă cu trenul.

Acasă am stat cca două luni de zile, când am fost căutat de jandarmi și-a trebuit să fug de acasă la Săud, unde știam că este morar țăranul Faur Nicolae și în care am avut încredere, fiind cunoscut dela Seghiște. Aici, am stat o lună de zile, după care am mers iarăși acasă pentru câteva zile, dar soția și soacra mea, fiindu-le frică de faptul acesta, m-au silit să plec de acasă. Am mers la Cusuiș, la Igna Terente, pe care-l știam că a fost delegat la alegeri din partea Partidului Țărănesc, la care am stat peste două săptămâni. Auzind c-a fost Siguranța prin Cusuiș și că m-ar fi căutat pe mine, am fost dus la Rieni, la ceva rudă de-a lui Igna, cu numele de Dulca Traian. Ulterior, am mers din nou la Cusuiș și apoi iar la Rieni, petrecându-mi în total în comuna Rieni peste zece luni de zile, iar în Cusuiș cam peste trei luni de zile. În comuna Rieni am stat la Dulca Traian, Dulca Ioan, Dulca Lazăr, iar la un Dulca Ioan, Dulca Vasile și Laza Ioan. În comuna Cusuiș, am stat la Igna Terente, Lupaș Nicolae, Lupaș Terente, și la unul pe care cred că-l cheamă Fuciu Marțian. În iarna anului 1949, cam prin februarie sau sfârșitul lui ianuarie, am mers la Călugări, întrucât nu mai

aveam unde sta și bănuiam că voi putea sta câteva luni de zile. Am mai fost la Călugări înainte de-a fi fugit Tocoianu Iosif și-am stat doar o săptămână, la fratele său Tocoianu Alexandru. De data asta, am stat la ceva rudenie de-a lui Tocoianu, cu numele de Anca Traian, unde am stat împreună cu Tocoianu Iosif.

Împreună cu Tocoianu Iosif am plecat, la îndemnul lui, în județul Arad, în comuna Iosășel, unde, spunea el, ar mai fi mulți ofițeri, care ar dori să mă cunoască.

Încredințat că-mi spune adevărul pe de-o parte, iar pe de alta curios să văd felul de trai al lor și apoi gândindu-mă că ași putea să găsesc un loc de găzduire – lucru pentru care mă frământa mintea în orice moment –, am acceptat să plec la locul indicat de Tocoianu. Drumul l-am făcut noaptea, pe jos, trecând muntele Moma, și-am ajuns după miezul nopții la o moară, unde ne așteptau doar doi indivizi (unul țăran și unul intelectual), în loc de acei ofițeri pe care mi i-a spus Tocoianu. Pe morar îl poreclește “Țichertu” iar numele lui adevărat nu-l rețin. Aici am stat patru zile, în care timp am jucat cărți, sau am făcut glume.

Intelectualul nu și-a spus numele, dar el mi-l cunoștea mai dinainte pe al meu, dela întâlnirile precedente avute cu Tocoianu. M-a întrebat dacă am organizat ceva în plasă și ce sumă de bani s-ar putea colecta în caz de o regrupare în munți.

Eu i-am răspuns că n-am organizat nimic, iar bani nu se pot colecta, întrucât nici țărani nu dispun de așa ceva, nici nu cunosc lumea, și-n plus e un motiv foarte serios de demascare.

Văzând refuzul meu, s-a supărat și mi-a spus că ar fi avut mai multe să-mi spună, dar îi pare rău că nu e în locul meu Tocoianu Gheorghe, care e închis, că acela ar fi făcut treabă. Totuși, am aflat de la el că voia să se regrepeze pe careva munte, în timp de o lună și jumătate, două, și că va organiza acolo un serviciu de aprovizionare, colibe, etc. Eu i-am atras atenția și asupra acestui punct, arătându-i că este ceva utopie ceia ce spune, întrucât un asemenea grup, cum și-l imaginează el, ar fi în cel mult 2-3 zile demascat și prins. Totuși, el a susținut până la urmă că acest lucru îl va face și că el va veni la Călugări peste o lună, sperând că mă voi răzgândi și voi accepta propunerile lui. Ne-am reîntors la Călugări (eu și Tocoianu), tot la Anca Traian, fără să ne mai deplasăm nicăeri.

După o lună a venit acea persoană la noi, stând câteva zile împreună cu noi, în care tot timpul am jucat jocul de cărți numit “Șuster”. De data aceasta am fost complet categoric în părerile mele de-a nu-i accepta propunerile și, văzând că nici n-am căutat să mă mișc cel puțin din

Călugări, s-a supărat pe mine și a plecat aproape fără să-și ia rămas bun de la mine.

Înainte de-a ajunge la supărare, am primit dela el niște cartușe cal. 9 lung, în schimbul unor cartușe cal. 9 scurt; am făcut acest schimb pentru că Tocoianu îmi promisese că-mi va face rost de un pistol mic de centură cal. 9 lung, dar fără cartușe, în schimbul unui pistol mic cal. 6,35 cu o cutiuță de cartușe, spre a fi ușor de purtat în buzunar. Eu aveam acest pistol cal. 6,35, dar defectat, totuși în schimbul lui am primit pistolul cal. 9 lung. Până la data aceasta nu purtasem asupra mea nici un fel de armament, decât doar câteva săptămâni mai înainte am luat asupra mea acest pistolaș defect și o grenadă Kiser rămasă asupra mea dela un soldat pe care l-am avut ordonanță numai 2-3 zile.

La Călugări am mai stat și la unchiul lui Tocoianu, cu numele de Gavriș Tocoianu. Când am simțit că ne caută jandarmii, eu n-am mai stat în Călugări și am mers din nou la Rieni, apoi după Paști am plecat spre Seghiște, unde m-am întâlnit cu Petriș Valeriu și cu Bortiș Mihai, pe care îi cunoșteam dinainte de alegeri. M-am dus la Câmpani, la Rilu Popovici, pe care încă nu-l cunoscusem personal până acum.

Am stat la el cca o săptămână. Între timp, venind pe la el Tuduce Nicolae, am fost zărit de acesta pe geam tocmai în momentul când plecam spre closet și s-a interesat de Rilu că cine sunt. În sfârșit, a aflat că cine sunt și, după ce i-am fost prezentat, Rilu l-a întrebat dacă nu ași putea sta și la el. După ce am prins răspunsul lui, că voiu putea sta și la el, i-am arătat pistolul cal. 9 lung – deoarece îmi spusese Rilu că se pricepe la mașini – care din cauză că era nesigur pe mecanismul său, ași fi vrut să mi-l repare sau să-l schimb.

Atunci el mi-a dat, sub formă de împrumut, un pistol mic cal. 9 scurt, de proveniență maghiară.

La Tuduce Nicolae am stat peste o lună de zile, când am fost dus la Chișcău de către Petriș Valeriu, la un țăran ce nu-i cunosc numele, pe care îl poreclea “Briciu”. După două săptămâni, am fost adus la Seghiște tot de către Petriș Valeriu, la fierarul Mihai, zis “Haia”, unde am fost vizitat de circa 2-3 ori de părintele Popovici, care mă cunoștea mai de mult și care îmi aduse o carte de citit și ceva de ale mâncării. Dela Haia am fost dus la Negruț Nicolae, apoi la Bortiș Teodor, apoi la un comerciant ambulant, pe care nu știu cum îl cheamă, dar are un ochi stricat și poartă peste ochi o legătoare neagră. Am stat în total circa două luni și ceva.

În timpul cât stăteam la fierarul “Haia”, am primit, prin Rilu Popovici, trimis de Tuduce Nicolae, un pistol rusesc, dându-i în schimb pe

cel de cal. 9 lung. Cât am stat la Negruț Nicolae, cineva din Seghiște i-a povestit lui Petriș Valer că ar fi adus în căruță pe nepotul meu Mihai, ce urmează liceul la Beiuș, și astfel a dat peste mine, în mod întâmplător, și m-am întâlnit cu el în casă la Petriș Valer.

Mi-a spus că a fugit și el și nu știe ce să facă, căci pierde examenele. I-am făcut morală, pentru motivul că i-a produs lui tatăl său atâta supărare și că trebuia să se gândească de mult la câte suferințe sunt supus eu, prin aceia că am dispărut de-acasă. Mai târziu am aflat că a fost prins.

Dela Seghiște am venit din nou la Rieni și, după un timp, am plecat la Poenii de Jos, la morarul Faur Nicolae, unde am stat circa o lună de zile. Din nou m-am întors la Seghiște, prin Rieni, unde am stat la Bortiş Teodor, din nou la comerciantul acela stricat de-un ochi, stând în total, cu puțină întrerupere făcută la Câmpani, tot la Tuduțe Nicolae, circa o lună și ceva. M-am reîntors la Rieni și, după un timp, am luat legătură cu Blaj Nicolae din Sudrigiu, care mi-a cumpărat o pereche de bocanci și apoi [m-a] dus la Sudrigiu să stau peste iarnă, la dânsul și la Sive Bucșa, agricultor.

În primăvară m-am dus din nou la Seghiște și-am stat la Bortiş Teodor și unul Nicolae, a cărui nume de familie îmi scapă, până în momentul când am fost dus la Dumbrăvani, de către fratele lui Bortiş Teodor, pe care-l cunosc sub numele de Sim. La Dumbrăvani am fost dat în primirea lui Cristea Gherasim, care a fost primar în mai mulți ani de-a rândul. La Dumbrăvani am stat la el în mai multe rânduri și la niște fini de-ai lui, ca Ștef Gheorghe, unul Miron și la Banciu Miron, în casa căruia am fost prins în ziua de 29 iunie 1950, ziua după amiază. Asupra mea s-a găsit armamentul menționat mai sus. Înainte de asta cu 2-3 zile se auzise în sat că se va face controluri după piei. De aceia, în momentul când am auzit mașina mi-am luat pistoalele asupra mea, punându-le la cureaua pantalonilor, și-am fugit afară, cu gândul să mă camuflez în grădină sau să sar gardul în câmp, spre a nu fi văzut de cei ce-ar controla după piei și nici de-a găsi pistoalele asupra gazdei, care la fel m-ar fi demascat. Ajuns în grădină, am văzut milițieni de ambele părți a[le] grădinei și atunci am căutat o scăpare spre poarta de la intrare, dar în acel moment și-a făcut apariția și acolo și m-am întors din nou în grădină, complect desorientat de data asta, din cauza emoției că sunt prins și din cauza larmei ce se făcea din toate părțile. N-am putut să-mi dau seama că orice pas, ce urma să-l mai fac, mă costa moartea, de aceia am fost lovit de două cartușe: unul în umărul stâng și unul în spate, deasupra omoplatului drept. Sumănița mi-a fost dată de Igna Terente din Cusuiș, pălăria și pantalonii de ginerele lui "Haia", fierarul din Seghiște, cu numele Traian.

În timpul fugii mele am căutat să strâng pentru familia mea alimente de prin satele prin care am stat și să le trimit acasă, deoarece alt mijloc de trai nu aveam, soția nefiind cu serviciu, puținul pământ ce contează pe noi îl folosește un vârzăran, datorită unui contract de vânzare fals, întocmit de avocatul Petre Popovici, iar în cele din urmă am fost nevoiți să vindem din lucrurile și hainele din care ne-au mai rămas după refugiul din Moldova. Asemenea colectări s-au făcut în satul Cusuiș, Rieni și Dumbrăvani, ducându-se alimentele la unchiul meu Gheorghe Andrițoi în ultimul timp, iar mai înainte chiar direct acasă. Grijă pentru familie, care se compune din soție și doi copii (Sorin și Doina), primul de 11 ani, al doilea de 8 ani, în plus având și pe soacră-mea, m-a făcut să rămân în plasă în tot timpul celor 3 ani, renunțând la orice aventură pe care o vedeam întotdeauna și periculoasă și zadarnică. Dacă la început propaganda anglo-americană prinsese oarecum în popor, din zi în zi a început ca influența ei să devină tot mai slabă, destrămându-se la infinit, datorită faptului că tot ce-au spus până acum n-a fost decât o minciună sfruntată. Regret că nu am avut curajul să mă predau, dar această lipsă de curaj a fost mereu alimentată de svonorurile că la Beiuș se bate, că e așa și așa, etc., dar am așteptat în primul an din partea guvernului român un termen în care toți cei dispăruți dela domiciliu să se prezinte acasă și vor fi declarați periculoși și dușmani noului regim popular cei ce vor mai continua să stea încă dispăruți. Am încercat să fac două memorii, dar n-am avut putința să le trimit la București. În Moldova, acasă, n-am fost din anul 1943, când a murit mama. Toți frații mei sunt căsătoriți acolo, iar actualmente numai fratele meu Vasile, ce-i învățător, se găsește dus de-acasă și stabilit cu postul în Plasa Beiuș, jud. Bihor.

În total suntem 6 frați: patru băieți și două fete.

Sora mea mai mare, Ileana, e căsătorită în comuna Uidești – satul Ioneasa, jud. Baia, cu Nicolae Hudîță, notar pensionat. Are vre-o 8-9 copii. Cealaltă soră e măritată în satul natal, după Anton Drăgușanu, fost mecanic la fabrica de bere din sat și apoi prin arderea fabricii intră agent fiscal la percepție. Au 4 fete și-un băiat. Frații ceilalți doi, Dumitru și Costică, sunt și ei căsătoriți tot în sat. Dumitru are și el vre-o 8-9 copii, pe care nici nu-i cunosc pe toți, iar Costică doar 6 fete. Ei doi sunt agricultori, dar nu le pot cunoaște ce avere au.

Căpt. de rez. Ștefan Popescu
10 august 1950

L I T E R A T U R Ă

POEZII

Gavril CORNUȚIU

Dar doar

Din rostul clipei mai în rost
noaptea încet se lasă
iubirii pregătindu-i cuib,
în vatră focul aprinzând.

Afară fumul doar se vede.
Ce-i înăuntru nu-i decât un vis
din care iese fum.

Curcubeul

Când după învolburare
Firea încet se limpezește,
Ca cerul după ploaie
Și iarba în curcubeu se răsață,
atunci doar ochii în adâncul lor vorbesc
Sufletului rupt, iar mintea doarme.

*

Atunci nu te uita în adânc
Să nu li se tulbure taina,
Ea doar în tihnă poate înflori!

Seară de noiembrie

Trag clopotele.
Rafale de clipe mărunte și reci
se sparg pe caldarâmul steril.
Clipocește amintirea.

*

Stoluri negre
se învârt fără sens
deasupra câmpului pustiu.
Sub pelerină masca absenței.

*

Printre resturi trăite
mormane de iluzii,
create de aduceri aminte.
Luminos și curat doar începutul,
cel veșnic, cel de ieri, cel de azi,
cel de mâine.

Aud

Aud ceasul bătând
cucul cântând,
iarba crescând,
timpul albind

*

Și vântul legănând luntrea.

STUDII DESPRE LIMBĂ

Corneliu CRĂCIUN

EXPRESIVITATE ȘI AFECTIVITATE

Sunt termeni cu care operează stilistica și, deși apar frecvent și sunt invocați frecvent, încă nu s-a realizat o convergență a opiniilor cu privire la conținutul lor și la raportul dintre ei.

Cu toate că s-a observat de mult timp că, prin anumite trăsături ale sale, limba este capabilă să redea mai mult decât conținutul noțional, o perioadă îndelungată – de la data primelor constatări – nu au existat preocupări orientate înspre prezența/ exprimarea afectivului în procesul de comunicare.

Abia F. de Saussure a insistat asupra necesității de studiere a aspectului sincron al limbii, punct de vedere dezvoltat de elevii săi, în special de lingvistul și stilisticianul Ch. Bally, care au manifestat interes și față de cercetarea aspectului vorbit al limbii, îndeosebi a procedeelelor prin care se exprimă afectivitatea. Lingviștii care au urmat nu numai că n-au evitat în abordările lor problemele exprimării afectivității în limbaj, dar – cum se întâmplă nu de puține ori când se descoperă noi perspective de analiză într-un domeniu – s-a ajuns la teze prin care se diminuea rolul de mijloc de comunicare al limbii în favoarea aceluia de exprimare a sensibilității. Cum era firesc, în cercetările dintr-un domeniu nou, prima problemă care se pune este aceea a terminologiei. Dar tot atât de adevărat e că știința respectivă înaintează, iar discuțiile pe probleme de terminologie continuă și nu se prezintă semne de încheiere a lor. Spre exemplu, în gramatică discuțiile despre morfem și sintagmă continuă, opiniile nu prezintă convergență, dat studiul propriu-zis al gramaticii nu are de suferit din această pricină.

Ch. Bally, în lucrarea *Le langage et la vie* (Zurich, 1935), punea semnul egalității între termenii afectiv și expresiv și îi condiționa de exprimarea unei emoții: „Pare deci că limbajul afectiv, sau expresiv, care traduce aceste mișcări interioare, ar fi facil de definit: ar fi expresiv orice fapt de limbă asociat unei emoții”¹.

O cercetătoare sovietică, E. A. Glakina-Fedoruk, într-un articol cuprins în volumul omagial închinat lingvistului V. V. Vinogradov în 1958, *Despre expresivitate și emoționalitate în limbă*, considera expresivitatea ca o trăsătură posibilă oriunde se exprimă un conținut. În mare, opiniile acestei

cercetătoare sunt: „În ceea ce privește expresivitatea, se arată că ea poate pătrunde și în domeniul intelectului și al emoționalului și al volitivului. Din dezvoltarea ideilor se vede că autoarea înțelege prin expresiv acel mod de exprimare care servește la redarea mai nuanțată a oricărui conținut. Cu alte cuvinte expresivitatea e o scoatere în evidență a elementelor emoționale.^{2,}” Acest punct de vedere este împărtășit de mulți stilisticieni.

Pentru stilisticianul St. Ullmann, în sfera noțiunii de expresivitate se cuprind trăsături care nu afectează sensul comunicării: „Tot ceea ce transcende latura pur referențială, cognitivă sau de comunicare a limbajului aparține domeniul expresivității: supratonuri emotive, accentuare, ritm, simetrie, eufonie, cât și așa-numitele elemente evocatoare, care situează stilul într-un registru aparte (literar, de conversație, de argou etc.) sau asociat cu mijloace specifice (vechi, neologice, regionale, profesionale etc.)”.³

G. Ullmann își însușește un punct de vedere exprimat de către G. Devoto, mai puțin conturat la acesta din urmă, mai energic formulat la primul, potrivit căruia există o distincție netă între faptele de limbă și cele expresive. Ideea unei izolări a elementelor expresive în raport cu funcția de comunicare (referențială) a limbii nu este nici riguroasă, nici exactă și nici funcțională pentru derularea cercetărilor stilistice. Propozițiile ai făcut o treabă bună și bună treabă mi-ai făcut au un conținut comun: se referă la o acțiune întreprinsă de cineva, dar se și deosebesc calitativ. Oricât s-ar deosebi însă, distincțiile celei de-a doua în raport cu prima nu o situează în afara funcției de comunicare: „... prima variantă aparține funcției esențiale, de comunicare, a limbii, cea de-a doua cuprinde și expresia unei atitudini, de reproș, marcată lingvistic prin inversiune, prin folosirea dativului etic și a perfectului simplu. În a doua propoziție se exprimă un aspect particular al aceluiași enunț din prima propoziție, într-o formă care nu *elimină* funcția bază a limbii, ci este implicată și o întregește. În această variantă a comunicării limba nu încetează de a-și îndeplini funcția ei generală de transmiterea unui mesaj, ci, alături de acesta, se exprimă și un anumit *mod* de a privi ceea ce se comunică, dar care nu se poate manifesta independent de *ceea ce se comunică*”.⁴ Concluzia cu valoare de principiu metodologic derivată din aceste considerații este că analiza elementelor expresive ale limbii nu poate fi separată de abordarea funcției esențiale a ei, de comunicare, deoarece cele două straturi: referențial și expresiv fuzionează.

Lingviști – precum Ch. Bally și Iorgu Iordan – au asociat expresivitatea cu noțiunea de afectiv. Este adevărat că una dintre sursele expresivității – dar nu singura – o reprezintă prezența elementelor afective.

Expresivitatea ca rezultat și manifestare a reacțiilor emotive este caracteristică, îndeosebi, limbajului popular și familiar. Construcțiile expresive ale acestor registre de comunicare trimit spre „zona concretă a sensibilității și percepțiilor. Între *mâhnit* și *parcă-i tot ninge și plouă* deosebirea este de la abstracție, ca formă gramaticalizată de cunoaștere, la imaginea ei materială și particularizată. Se manifestă aici ceea ce A. Meillet a numit efortul vorbitorului de a evita caracterul nematerial al cuvântului”.⁵

Expresivitatea onomatopeică constituie o formă inferioară de evidențiere a reacțiilor noastre în raport cu lumea din jur, deoarece ea nu funcționează prin semnificație, ci prin structură fonică; altfel spus: noțiunea se substituie prin corespondentul ei acustic. Lingvistul ceh Jaroslav Zima numea un asemenea tip de expresivitate (reprezentată pe terenul limbii române prin cuvinte de tipul: *trosc*, *a vâjâi*) inerentă (aparținând unor anumite elemente lexicale) și o distingea de alte două tipuri de expresivitate lexicală: aderentă (care presupune modificarea semnificației cuvântului într-un anumit context) și contextuală (iese din sfera lexicologiei și intră în aceea a stilisticii).⁶

Elena Slave împărtășește punctul de vedere potrivit căruia expresivitate și afectivitate sunt noțiuni distincte; cum consideră insuficiente argumentele aduse până la acea dată în discuție, ea își propune reluarea ei. Autoarea pleacă de la existența în limbă a unui conținut logic și a unui afectiv. Pentru exprimarea logică, limba pune la dispoziția vorbitorilor aceleași mijloace: cuvinte obișnuite, neutre (din punctul de vedere al subiectivității emițătorului), structura gramaticală curentă. Exprimarea afectivă „caracterizată prin spontaneitate apare de multe ori ca un supliment neesențial la comunicarea propriu-zisă”.⁷ Întrucât se apreciază că exprimarea logică nu poate fi separată de cea afectivă, că sensul logic al unei comunicări se asociază cu elemente date de subiectivitatea vorbitorului, autoarea afirmă că „există un limbaj logic și unul afectiv, după cum predomină elementul logic sau elementul subiectiv”.⁸

Distincțiile pe baza cărora autoarea întreprinde construcția sa teoretică și aplicativă sunt următoarele:

a. afectivitatea (emoțiile, sentimentul, îndemnul) nu intră în totalitate în domeniul expresivității;

b. spontaneitatea este semn al lipsei de expresivitate;

c. expresivitatea se referă la „încercarea subiectului vorbitor de a realiza, după situații, trei tendințe conștiente fundamentale:

1) Tendința de a exprima mai profund conținutul (indiferent de natura lui);

2) tendința de a exprima atitudinea personală față de cele comunicate, simultan cu transmiterea conținutului;

3) tendința de a se plasa din punct de vedere lingvistic în altă categorie socială decât aceea din care face parte”.⁹

Primul tip de expresivitate este exemplificat prin: onomatopee, simbolism fonetic, figurile de stil, despărțirea în silabe a cuvintelor, geminarea sunetelor. În al doilea intră procedee de exprimare intenționată a ironiei, indignării, simpatiei. Al treilea tip ar rezulta din „tendința vorbitorului de a se plasa din punct de vedere lingvistic în altă categorie decât în aceea al cărei mod de exprimare îl folosește în mod obișnuit”.¹⁰

Pentru a se înțelege cum se materializează această tendință, autoarea propune să ne imaginăm două situații:

„Dacă un vorbitor care nu folosește de obicei limba literară, introduce totuși în discuția cu oameni de același nivel intelectual cu el termeni literari, aceștia devin expresivi tocmai prin încadrarea lor într-un context neliterar.

Situația contrară produce de asemenea efect expresiv; dacă un om de știință folosește cuvinte familiare într-o expunere, acestea devin expresive. E vorba deci de tendința de plasare mai sus sau mai jos decât condiția lingvistică obișnuită. Bally numește efectele produse prin aceste procedee efecte prin evocare”.¹¹

Autoarea își construiește argumentația pe dezvoltarea a două teze ale lui Ch. Bally, în legătură cu efectul prin evocare, asociate, cum ea însăși declară, cu opiniile lingviștilor sovietici în problema stilurilor funcționale ale limbii. V. V. Vinogradov a emis ideea că stilurile sunt unități închise; ulterior, și-a revizuit concepția și a admis că stilurile pot reprezenta și unități deschise. Elena Slave consideră că stilurile întrunesc ambele caracteristici: sunt închise în ceea ce au specific, dar sunt și deschise sub două aspecte: „1) elementele mai puțin caracteristice trec dintr-un stil în altul, ceea ce duce la apariția unor trăsături comune mai multor stiluri; 2) uneori trec dintr-un stil în altul și elemente specifice. Rezultatul trecerii elementelor caracteristice unui stil în altul este efectul expresiv..., adică acea coloratură stilistică a unui element care, deplasat din contextul lui natural, frapează prin evocarea specificului altui context”.¹²

Pentru a exemplifica obținerea de către scriitori a expresivității prin trecerea unor elemente de limbă de la un stil la altul, autoarea se oprește asupra interferențelor limbă familiară – limbă literară. Se dau ca exemple: diferența dintre comunicarea gândită și rostită de Vitoria, din *Baltagul* de Mihail Sadoveanu, și redarea ei în scris de către preot („... expresivitatea

reiese din folosirea întorsăturilor nepotrivite cu vorbirea familiară, din ridicarea Vitoriei într-o categorie socială care folosește o limbă mai îngrijită decât a ei”¹³); pentru introducerea unor cuvinte familiare într-un context literar, se exemplifică prin I. L. Caragiale, cu *O noapte furtunoasă*, și prin Eugen Barbu, cu *Groapa*; în pasajele aparținând naratorului se folosesc elemente proprii vorbirii personajelor, prin stil indirect liber, elemente incompatibile cu exigențele exprimării literare.

Întrucât elementele expresive ale limbajului au intrat în sfera de preocupări ale stilisticii, s-a ajuns chiar la a se identifica expresivitatea cu stilul. E adevărat că sunt elemente care unesc cele două noțiuni, dar există și altele care le separă. Ștefan Munteanu consideră că, din punctul de vedere al conținutului, noțiunea stil are o sferă de raportare mai limitată: „Termenul *expresiv* are o sferă mai largă, alcătuită din trăsăturile lingvistice subiacente, virtuale sau manifestate în cadrul tuturor compartimentelor limbii, de al cărei sistem sunt dependente. Stilul este realizarea individuală a unora dintre aceste valori latente, subordonate unui sens determinat și unitar, acela al unei întregi comunicări sau al operei propriu-zise”¹⁴.

Intră în zona expresivității unități frazeologice de tipul *a tăia frunză la câini*, *a-și da arama pe față*, *a se face luntre și punte*, produse, deopotrivă, ale imaginației și sensibilității, prin care se exprimă noțiunile: a pierde vremea, a se deconspira, a se strădui. Prezența lor într-un număr mare în scrierile aceluiași autor ne-ar permite să considerăm că autorul respectiv aparține, prin felul de a se exprima, stilului popular sau popularizant (de exemplu: Ion Creangă, Petre Ispirescu). În interpretarea creației lui Ion Creangă, George Călinescu trece între ghilimele apartenența lui la un scris popular: al XIII-lea capitol al monografiei este intitulat Creangă „scriitor popular”. El caută valoarea scriitorului de la Humulești în altă parte decât în limbă, pentru că „Limba, văzută ca un adaos de frumusețe, n-a făcut însă niciodată o operă cu adevărat mare, și nici în cazul de față ea nu explică nimic”¹⁵. În altceva descoperă criticul impactul și puterea de conservare a scrierilor lui Creangă: „Așa cum în lirică există momente pure, scutite de orice fabulă și de orice noțiune, proza are și ea varietăți pure de epică, fără observație analitică și fără creație inedită. Scriitorul nu vede nimic nou și nu adâncește, ci numai *zice*, cu un farmec misterios ca și muzica unor poeți și care trebuie determinat de la caz la caz. Bineînțeles, asta nu ne scoate din sfera realismului și nici nu înseamnă anularea determinațiilor de timp și spațiu în care se exprimă tipicul”¹⁶.

Toate procedeele artistice ale limbii poetice aparțin, de asemenea, expresivității.

Într-unul dintre capitolele *Stilisticii funcționale...* a lui Ion Coteanu, autorul întreprinde o trecere în revistă a unor concepții privind conținutul noțiunii de expresivitate, operație cu atât mai necesară, cu cât, „Printr-o exagerare, care poate fi urmărită istoric, s-a creat chiar impresia că ea (expresivitatea – n. n.) reprezintă același lucru cu stilul și că însăși stilistica ar exista numai pentru ea. Cauza rezidă pe de o parte în identificarea ei cu afectivitatea, iar pe de alta, cu estetica”.¹⁷

Conform opiniei lui H. Hatzfeld, invocată de I. Coteanu, abordarea conceputului de expresivitate a conturat două poziții divergente: un curent a fost reprezentat de Ch. Bally, Ch. Burneau și J. Marouzeau; pentru aceștia, expresivitatea este „sensul psihologic și afectiv al oricărei intonații, al oricărui cuvânt, al oricărei forme și al oricărei sintagme utilizate într-un enunț datorită emoției”¹⁸; al doilea curent, constituit de K. Vossler – al cărui susținător s-a declarat a fi și H. Hatzfeld -, Leo Spitzer și Damaso Alonso, aprecia aceeași noțiune ca fiind „un element înainte de orice estetic, imanent în orice material de limbă, filtrat într-o formă sau, mai exact, transformat într-un enunț artistic, element inventiv care leagă spiritul unui creator de limbă de forma creației sale”.¹⁹

Aprecierile autorului merg înspre dihotomia expresivitate – estetică practică de către Roman Jakobson.

În analiza conceptului de expresivitate, I. Coteanu se referă la actul comunicării; analiza acestuia indică, din partea emițătorului, două posibilități: de elaborare a mesajului ca urmare a unui stimul exterior (situație de dialog) sau ca urmare a unei reflecții; în primul caz, mesajul se caracterizează prin spontaneitate, pentru că timpul de elaborare este scurtat prin însăși prezența interlocutorului care așteaptă răspuns; în al doilea caz, există posibilitatea de organizare și evaluare a componentelor mesajului. Dar existența unui timp de elaborare și a unor procese intelectuale legate de aceasta nu exclude cuprinderea în mesaj a emoției – nu spontane, de data aceasta, ci contemplative. Din punct de vedere terminologic, existența emoției spontane și a emoției contemplative, departe de a complica nefuncțional problema, o încadrează într-o formulă: „... expresivitatea spontană este manifestarea verbală a emoției corespunzătoare, în timp ce expresivitatea deliberată este manifestarea verbală a emoției contemplative. Evitarea conștientă a efectelor verbale ale emoției spontane poate să ducă la un limbaj voit neutralizat, numit 'intelectual', dar poate să ducă și la un limbaj marcat artistic prin emoția contemplativă”.²⁰

Existența unei expresivități involuntare a fost semnalată în câteva rânduri, și exemplele aduse au valoare de argumente serioase.

Conform obiceiului din ultimii ani, și la sfârșitul lui 2004, România literară a procedat la o anchetă în rândul criticilor literari, cărora li s-a cerut să așeze, în ordine valorică descrescătoare numele celor mai importanți poeți români ai tuturor timpurilor.²¹ C. Stănescu înscrie în seria poezilor demni de a figura în această listă unul care aparține *Dimineții poezilor*, după expresia consacrată de Eugen Simion prin titlul uneia dintre cărțile sale; e vorba de Marin Tudosie, un zugrav de biserici care, la 1831, după refacerea picturii din Biserica Sf. Mina din Craiova, întocmește o listă justificativă de cheltuieli, apreciată de restituitor drept „expresivitate involuntară”, un mare poem...
 „1. Am pus coadă nouă cocoșului lui Sf. Petru și i-am îndreptat coada.

2. Am legat pe cruce pe tâlharul din dreapta și i-am pus un deget nou.

3. Am pus o aripă Arhanghelului Gavriil.

4. Am spălat pe servitoarea lui Caiafa și i-am pus roșu pe obraz.

5. Am reînnoit cerul, am adăugat două stele și am curățat luna.

6. Am înroșit focul din iad, am pus o coadă lui Lucifer și i-am ascuțit unghiile.

7. Am reparat haina lui Sf. Anton și i-am pus 2 nasturi la antireu.

8. Fiului lui Tobias, care călătorește cu îngerul Gavriil, i-am pus curea nouă la traistă.

9. Am spălat urechile măgarului lui Avesolom și l-am potcovit.

10. Am smolit corabia lui Noe și i-am pus un petec la fund.

11. Am albit barba lui Sf. Nicolae.

12. Am ascuțit sulia Sf. Gheorghe și am înverzit coada balaurului.

13. Am spălat rochia sf. Maria.

14. Am pus coada diavolului de la sf. Marina și am cârpit toaca”.²²

NOTE:

1. Apud Elena Slave, *Expresiv și afectiv*, în *Probleme de lingvistică generală*, Vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960, p. 67.

2. Apud Elena Slave, *lucr. cit.*, p. 68.

3. Apud Munteanu, p. 114.

4. Ibidem, p. 114.

5. Ibidem, p. 117-118.

6. Apud Munteanu, p. 115. Independent de lingvistul ceh, I. Coteanu a stabilit că expresivitatea este latentă în cuvânt și dedusă, când rezultă dintr-un context. (Cf. I. Coteanu, *Stilistica funcțională...*, p. 75)

7. Elena Slave, *lucr. cit.*, p. 69.

8. *Ibidem*.

9. *Ibidem*, p. 70.

10. *Ibidem*, p. 73.

11. *Ibidem*.

12. *Ibidem*, p. 74. De exemplu, într-o declarație de dragoste pe care protagonistul nuvelei lui Nicolae Filimon, *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala*, Mitică Râmătorian, o trimite iubitei sale, folosește formule proprii stilului administrativ, influență a obligațiilor sale de serviciu, respectiv redactarea unor adrese:

„(...) Iubită Rezi!... Tu, care, prin fizionomia ta mai albă decât hârtia ministerială, ai știut să înfigi în nenorocita mea inimă toate frigările amorului, aibi pietate de un om... Iată-mă la genuchele tale!... Fii șeful de secție al inimei mele și mă voi crede foarte fericite ocupând postul de pomojnic în amorul tău!... (*Opere*, 1, p. 306) Expressivitatea se obține și prin nepotrivirea dintre stiluri din alt punct de vedere: includerea într-o declarație de amor, zonă gândită a fi a altitudinii umane a unor elemente care țin de vulgar, de cotidian, de alimentație: *frigările*...

13. *Ibidem*, p. 75.

14. Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, Editura Științifică, 1972, București, p. 116.

15. G. Călinescu, *Ion Creangă (Viața și opera)*. Ediție nouă și revăzută, Editura pentru Literatură, 1964, p. 293.

16. *Ibidem*, p. 301.

17. *Stilistica funcțională a limbii române – Stil. Stilistică. Limbaj*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1973, p. 73.

18. *Ibidem*.

19. *Ibidem*.

20. *Ibidem*, p. 76.

21. *Ancheta „României literare”*, în *România literară*, XXXVI (2004), nr. 51-52 (28 dec. 2004 - 11 ian. 2005), p. 20-21.

22. *Ibidem*, p. 21.

ASPECTE STILISTICE ÎN LIRICA RELIGIOASĂ A EVULUI MEDIU

Partea a II-a

În *Cazania* lui Varlaam și *Didahiile* lui Antim Ivireanul, rugăciunile se constituie ca părți ale unui ansamblu, vizând alte finalități, ceea ce implică și unele mutații stilistice. În *Didahiile*, rugăciunea aduce o schimbare în direcția adresării și în atitudinea față de ascultători, o tonalitate ce derivă din solemnitatea afectivă și din înfioararea gingașă a rostirii.

Ivireanul compune, în fond, predici, nu rugăciuni, dar finalul predicilor sale are acea elevație constantă a exaltării specifice rugăciunii. În predicile ținute în ziua de Sfânta Maria, rugăciunea finală completează, în termeni tradiționali, cu un neasemuit farmec, portretul suav al mamei lui Iisus:

„Stăpână de D(u)mn(e)zeu născătoare,
 Împărăteasa ceriului și a pământului
 cinstea și slava creștinilor,
 cea ce stă mai înaltă decât ceriurile și
 mai curată decât soarele
 fecioară prealăudată,
 nădejdea celor păcătoși și liniștea celor
 bătut de valurile păcatelor,
 caută asupra norodului tău,
 vezi moștenirea ta,
 nu ne lăsa pre noi, păcătoșii
 și ne păzește și ne mântuiește de
 vicleşugurile diavolului
 că ne-am împresurat scârbele, nevoile,
 răotățile și necazurile,
 Dă-ne mână de ajutoriu, fecioară, că
 pierim
 Îndură-te de noi
 că pre tine te avem ajutătoare
 și la tine nădăjduim
 Ca cu rugăciunile tale cele preaputernice
 și nebiruite,
 să îmblânzești pre fiul tău asupra noastră
 ca să-și întoarcă mila sa cea bogată
 spre noi.”⁶

⁶Antim Ivireanu, *Predici*, p. 90

La fel sunt și rugăciunile adresate, în alte predici, Domnului:

„Așa
 stăpâne Hristoase
 te rugăm noi,
 ticăloșii și nevrednicii robii tăi
 cari ne-ai răscumpărat cu prea scump
 sângele tău
 din mâinile vrăjmașului
 celui viclean,
 să te milostivești
 pentru mulțimea
 îndurărilor tale,
 să luminezi ochii sufletelor noastre cei
 întunecați, cu lumina conștiinții tale
 și să cuprinzi în inimile noastre cele
 împietrite
 văpaia dragostei tale
 și să ne învrednicești cu darul tău
 să ascultăm
 și să facem cu pohtă
 câte ne poruncești
 și să ne iubim din tot sufletul.
 aici, într-această viață ticăloasă
 și
 plină de scârbe;
 iară în cea viitoare
 să ne învrednicești
 mării
 și luminii slavei d(u)mn(e)zeirii tale,
 ca de pururea să te mărim,
 împreună cu făr-de început părintele tău
 și cu preasf(â)ntul
 și bunul
 și de viață începătorul
 tău d(u)h,
 în veci nesfârșite
 Amin.”⁷

După cum se observă, fraza are gravitate. Ea are, de altfel, o existență pur auditivă, compatibilă doar cu restul predicii. Scrisă din armonia generală, citită

⁷ *Ibidem*, p. 152

grăbit, fără interpretare, ar pierde unda de sinceritate mistică cu efectul ei vitalizant. Numărând cuvintele din versuri, obținem: 1; 2; 3; 5; 13 (8+5); 7(3+4); 11(7+4); 11(8+3); 10(7+3); 8(5+3); 7; 8 (4+4); 8(4+4); 5; 6; 6; 3; 2; 6(4+2); 3; 1. Pauza principală este cea de la sfârșitul versului, cea secundară fiind notată cu o linie verticală. Predicile sunt totuși opere de audiat, iar finalul lor de rugăciune – cu atât mai mult. A vorbi de expresivitatea în sine a cuvintelor rugăciunii este un nonsens. Condensarea ei în sintagme tipice, statornica pronunțare în cadrul ritualului creștin epuizează rugăciunea și cuvintele ei, care golite de încărcătura expresivă, pot fi salvate doar, de o sintaxă meșteșugită, pe o rețea de pauze și registre tonale.

Reprezentate grafic, datele de mai sus s-ar așeza pe o curbă cu ramurile (ascendentă și descendentă) simetric dispuse. Tempo-ul este reglat de sistemul de pauze, mai rare spre mijlocul frazei, mai dese spre capete. Crescută la un nivel considerabil, unda lirică nu coboară spre final. Oprită brusc la conjuncția *iară*, fraza este reluată cu o intensitate ușor rectificată, pentru ca, în final, să-și accelereze tempo-ul, ceea ce presupune calități stilistice, chiar dacă ele ar fi impuse de simplele cadențe liturgice.

Rugăciunile rimate sunt puține în literatura religioasă a Evului Mediu românesc. Este un gen hibrid, în care nu se mai recunoaște intensitatea implorării, remarcându-se vigoarea concentrării ritmice. În plus, primind podoaba ieftină a oratoriei lumești, acceptând armonizarea metrică și sonoritățile rimelor, poezia își pierde adevărul lăuntric, constrângerile prozodice obligând la renunțarea la fervoarea sacră. Chemarea nu mai este strict teologică, fiind înlocuită de voința de a străluci a virtuozului. Departe de a fi un simplu joc de-a formele (E. R. Curtius), în literatura română a timpului era *singurul nostru joc de-a formele artistice*, reprezentând o etapă pe drumul tranziției spre speciile artistice laice. Semnificative, în acest sens, *Epigrama*, lui Nicolae Costin, în fond o rugăciune pentru voievodul Nicolae Mavrocordat, și *Cătră pravoslavnicului norod alu Țării Românești*, de Dimitrie Pandovici⁸ sunt versificări surprinzător de fluente, aspirând la izometrie (12-14 silabe), care oferă o formă laică fondului creștin, făcând tranziția spre oda profană.

Spre deosebire de rugăciune, *immul* se constituie din recapitulări de atribute și fapte. El este alcătuit din secvențe descriptiv-enumerative, din secvențe narrative sau amândouă, fără a-și pierde coeziunea. Aceasta este consecința menținerii unei direcții neclintite în emisie, prin evocare obsesivă a ființei glorificate. Se simte cum lucrează principiul repetiției, fără de care psalmii și-ar fi pierdut probabil, în timp, forța de persuasiune. El și-a extins și aici raza de acțiune, de la nivelul propriu-zis al cuvintelor, la nivelul părților de vorbire și al categoriilor gramaticale, având mereu, la centru, pronumele de persoana a II a și derivatele lui, pentru a atrage forțele afective. Vocabulele învechite, dislocările

⁸ Nicolae Costin, *Ceasornicul domnilor de Antonio Guerara*, Editura Minerva, Buc., 1976, și *Bibliografie românească*, tom II, Buc., 1910, p. 57

topice, inversiunile, hiperbatele datorate înrâuririi originalului biblic ne obligă să ne aplecăm asupra textului cu atenție și să luăm în serios enunțurile îndelung uzitate. Pe anumite porțiuni ale textelor, pauzele survin mai repede decât în rugăciune. Când se preschimbă în *icos* sau în *aghios*, imnul va folosi sintagme simple, denominative. Cuvintele-cheie sunt: *slavă, bucură-te, sfânt, osana, Isuse, tu*. Ele sunt componente ale formulei ritmice, marcând reiterarea unei structuri tonale. În *Acatistul Domnului nostru Iisus Hristos*, icosul găsește sprijin în numele lui Iisus repetat de câteva ori și însoțit de un atribut și de definiții de felul:

„Iisuse preaminunate, mirarea îngerilor
Iisuse preaputernice, izbăvirea strămoșilor...
Iisuse preadulce, slava patriarhilor...”
(Dosotfei, *Acatistul Domnului nostru*.....).

Spre deosebire de specia vie a rugăciunii, *imnul sacru* (slavoslavia) și-a modificat parametrii stilistici o dată cu apariția motivațiilor lumești și cu preschimbarea adorării în laudă profană. De altfel, acest fel de imn a fost rareori încercat. Chiar și Antim Ivireanul are o contribuție minimă în acest domeniu.

În *Cuvântul de învățătură la adormirea preasf(i)nteii stăpânei noastre Născătoare de D(u)mn(e)zeu și pururea fecioarei Maria*⁹, întâlnim un fragment cu un ritm, care este, indubitabil, cel al limbajului imnic: „și cum voiu să povestesc pentru tine, fecoară, nu căci ai născut din tine cu trup pre fiul și cuvântul lui D(u)mn(e)zeu, care naștere iaste mai presus de fire, ci pentru că te-ai făcut maică și ai rămas fecoară. Că din fire iaste unii mueri fecoară să fie fecoară numai în câtă vreme va păzi fecaria și numă nu poate fie dacă este fecoară, și o muiare care a născut prunc nu poate să mai fie fecoară. Iar la tine, având cel ce s-au născut din tine, au schimbat rânduiala firii, și ai rămas și după naștere iarăș fecoară.

„O, pântece sf(â)nt și vas d(u)mn(e)zeesc!
Intru tine, cu adevărat, s-au spart zapisul păcatului.
În tine s-au făcut D(u)mn(e)zeu om.

Fără a-și schimba d(u)mnezeirea

Drept aceia,

Cu ce limbă voi putea să măresc fecioria ta
și nașterea ta cea peste fire?

Că prin mijlocul tău ne-am învrednicit să câștigăm
bunătățile cele mari.

Cu ce flori de laudă vom putea împlети cununa fecoriei tale,
ca unuia ce ești încununată cu toate florile bunătăților,
de tatăl cel ceresc?”

(Antim Ivireamu, *Cuvântul de învățătură*.....)

Se constată că demonstrația, încheiată cu formula „și a rămas și după naștere iarăș fecoară”, distinsă ca ținută, dar aridă, este compusă din subordonate condiționale și cauzale, alunecând în prozaic. Apoi, parcă învăpăiate de o sinceră

⁹ *Predici*, Ed. Acad. RPR, București, 1962, p.93

adoratie, cuvintele se adună cu greutate în propoziții, auzindu-se doar exclamațiile. Întâlnirea fortuită a unor silabe tonice, înglobând exploziva – p – (prea, pântece, spart...), ne obligă să luăm sub observație auditivă întregul fragment, ale cărui strigăte înflăcărâte se topesc într-un torent de întrebări. Fiecărei propoziții interogative îi răspunde, fără excepție, o cauzală explicativă, în care sunt înscrise și calificările. Prin mărunte artificii retorice, Antim Ivireanul menține frenezia în durată. Transmite energie atât simetriile sintactice, cât și un sistem reticular, servindu-se de anafore („întru tine..., întru tine...”; „cu ce..., cu ce...”), de repetarea unor adjective posesive („fecoria ta”, „nașterea ta”, „mijlocul tău”...) sau de unele conjuncții așezate la distanțe inegale („că... că”, „de... de”...), ca și de exclamații sau propoziții exclamative, de punerea cuvintelor accentuate logic la începutul frazelor („bucură-te”, „fericită”, „Fericit”...).

În *Acatistul*, Dosoftei face numeroase intercalări poetice, cu schimbări ale topicii necesare ritmului și, din loc în loc, rimei:

„Bucură-te că pre muncitorul cel fără de omenie

L-ai scos din boierie (...)

Bucură-te credincioșilor povață de curăție

Bucură-te tuturor rudelor bucurie” (...)

(Dosoftei, *Acatistul*).

Astfel de fragmente de ținută imnică ornate cu elemente de rimă fac trecerea spre *oda eroică*, urmașă a vechiului *encomion* și având corespondente, în plan oratoric, *panegiricul* și *apologia*.

Elementele odei eroice înregistrează, în structura lor compozițională, enumerări cumulative de însușiri și de fapte hiperbolizate și proiectate, analogic, în mitologia păgână sau creștină, o virtuozitate prozodică și o măiestrie artistică ușor recognoscibile, căci, stăruința ornării, a înfrumusețării, etalarea meșteșugului echivalau cu un omagiu indirect adus divinității și lucrărilor sale.

Între creațiile de acest fel strălucesc *Elegia la mormântul lui Erasmus* (în latină, 1537) a lui Nicolaus Olahus, *Epigrama* închinată Doamnei Elena (în slavonă, într-un *Triod-Penticostar*, 1649) a lui Udriște Năsturel, *oda* dedicată lui Francisc Pariz Papai (în română, 1674) de Mihail Halici-fiul etc.

La granița dintre *imnul religios* și *oda eroică* stau *immurile profane* închinată, fie eroilor mitici ai credinței, ca *dumnezăescul David*, proslăvit de Nicolae Milescu, ori Sfântul Nicolae, elogiât de un anonim, în *Molitvenicul* de la Râmnic (1730), fie unor personaje auguste din lumea bisericii etc. Tot aici poate fi încadrat și elogiul adus lui Brâncoveanu de Antim Ivireanul, în *Chipurile Vechiului și Noului Testament*, prezența rugăciunii la sfârșitul elogiului trădând amprenta genetică religioasă a speciei:

„Trăind în blagocestenie, precum Scriptura spune,

Și de la acestea de la toți luoa asemănare

Și iubitorul de Hristos, într-un credință tare,

Prealuminatul Constandin din viță Basarabă,

Stăpânul Țării Românești, mulți ani să aibă,

Care la sine adună florile bunătății
Și cu credință defaimă căile strâmbătății”.¹⁰

Dintre numeroasele produse epigrafice, trebuie menționate cele semnate de Varlaam, Dosoftei, Radu Greceanu, Antim Ivireanul, dar și cele tipărite pe un *Octoih*, la Râmnic, în 1750, în *Mineiul pe martie*, 1779, în *Apostolul*, din 1774, în *Mineiul pe august*, Râmnic, 1780, pentru că fac dovada unei oarecare ingeniozități encomiastice: lungesc *partea narativă*, istorică, *dialogul* este înviorat de cadența folclorică și dau un anumit rafinament legăturii analogice obligatorii. Inovațiile sunt puține – și ele țin de perfecționarea *reverențelor*, de înmulțirea epitetelor, de poetizarea zicalilor și vorbelor înțelepte.

Meditația morală este și ea un reflex al poetizării acestei înțelepciuni, ilustrată la noi, mai întâi, de Miron Costin, în *Viața lumii* (1671-1673), care impresionează și astăzi, prin conturul intonațional, modul simetric de variație a intonației, prin reverberațiile cauzate de propozițiile interogative și cele afirmative, care răsună asemenea unui dialog coral. În plus, respectarea riguroasă a măsurii metrice de 13 silabe face să nu poată fi evitată apariția ingambamentelor și a unui respiro obligatoriu, atât între emistihuri, cât și la sfârșitul versurilor. Cezura contribuie și ea la o cât mai exactă potrivire a prozodiei la ideea de meditație:

„Trec zilele ca umbra
ca umbra de vară
Cele ce trec nu mai vin
nici să-ntorc iară
Trece veacul desfrânat
trec anii ca roata
Fug vremile ca umbra
și nici o poartă
A le opri nu poate...”

(Miron Costin, *Viața Lumii*).

Un text cu totul aparte, unic în literatura română, este Istoria ieroglifică, a lui Dimitrie Cantemir, în care cercetătorii au remarcat prezența câtorva fragmente criptice rimate, în fond, un model sintactic neobișnuit. Indecizia stilistică face interesantă opera, preschimbând-o într-o „ciudățenie de specie nedefinită, un fel de struțo-cămilă literară”, cum o definește Manuela Tănăsescu.¹¹

Parcursul operei convinge, într-adevăr, că îndeterminarea este chiar dominantă stilistică a operei. În fiecare frază se simte că autorul dă o anumită funcție elementelor ei, dar că sensul acestora nu este pe deplin apt să o realizeze. Organizarea sonoră reduce permanent puterea de înțelegere a mesajului, al cărui sens este, în același timp, identic și diferit, pierdut și regăsit, pentru moment. Codul limbajului uzual este și el bulversat, în text instituindu-se un tip

¹⁰ Antim Ivireanul, în *Opere*, p. 242

¹¹ Manuela Tănăsescu, *Despre Istoria ieroglifică*, p. 10

particular de relații între semnificat și semnificant. Am fi tentați să credem că obscuritatea este rezultatul modalității alegorice și, atunci, apelăm la scară. Descoperim, însă, că sistemul de echivalări este și el, extrem de complicat, extinzându-se asupra unor sintagme întregi:

„leu între stele - sfânt în ceriu
lăcomia din fire - pofta științii și a cinstei numelui”
lindini, păduchi, lipitori, cărcei – streinii și care sunt de țară
lupta cu pardoșii – războaiele cu șfedzii în Țara leșească
penele cădute-scăderea puterii”.

(Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică)

Desigur, există analogii obiective între sintagme, dar glosările se fac, adesea, între grupuri de cuvinte care conțin referenți îndepărtați, ceea ce face cu limbajul să devină mai mult metaforic, decât perifrastic:

„culegerea florilor din munți – când radzele soarelui în vârvurile
munților lovește
cucușul în vârvul turnului carile după vânt să întoarce- cea
ce după vreme își mută voia și prieteșugul
mugurul pădureț în hulboană-cuvântul rău în inima bună
petele negre în văpsala roșie-vicleșugurile de rușine a scade”

(Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică).

Asemenea formulări induc ideea unui limbaj special, îmbibat de metafore, semne ale modului enigmatic:

„cuvinte crunte-legături cu giurământ
focul, jeratecul-binele și desfătărilor lumii
degete de trandafir-radzele soarelui roșii, de dimineață
pripoiul de aramă-lipitura ocării la nume”

(Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică).

Cu tot ajutorul Scării, limbajul este unul criptic, ireductibil la idei comunicabile, având foarte des o configurație stranie. El este supus, mai apoi, unei mecanici retorice, care se exercită prin unitățile unei limbi încă „crudie” (crudă, neevoluată), împingând ornamentația spre zone, adesea, stingheritoare prin incongruență.

În multe situații, chiar și enunțul este sacrificat în favoarea enunțării, autorul exprimându-se prin jocuri de cuvinte, inversând mereu topica, rimând, armonizând, simetrizând în chiasm, ceea ce dă o puternică notă de manierism crepuscular, apărut la începuturile literaturii românești. Câteva mici poeme, bine marcate homometric și homofonic, reeditează structura Psaltirii lui Dosoftei:

„Cu penele șoimului vântul despiciând,
Cu Bâtlanul negru cuvântul puind
Corbul dinceput cu rău tirănește
Nici din hereghie pre drept stăpânește,
Ce-n cuibul altora oaăle și-au scos,
Tare laba șoimului le va da-le gios,

Cel cu un corn, iute, mai iute la minte,
 Ale sale cere cu svinte cuvinte.
 În curânda vreme, după fulger, tunul
 Rău îi va detuna, din munți pân' la unul".
 (Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*).

De altfel, cele mai interesante formulări par, la început, proză curată, semnaleză, apoi, o anume periodicitate, pentru a adopta o cadență pregnantă spre final:

„Laptele, după descântec, îndată a *să închege* și mădularele unul de altul a *să lega* începură. După aceia vinele preste oase întinzându-să, toate părțile trupului a *să clăti* și suptirea peste dânsele pelicioară a *să lipi* vădzum: și așe, îndată, o ficioară ghizdavă și frumoasă denainte-ne în picioare stătu,

 carea cu ochii sigeta,
 ca sprâncenele arcul încorda, cu fața sânge vărsa,
 cu budzele inima spintica,
 cu mijlocul viața curma,
 cu statul morții rădica,
 cu cuvântul dzilele în cumpână măsura,
 cu răspunsul sufletul de la mormânt înturna,
 iar cu singur numele Biruinții, toată frumusețea *biruia*
 și *covârșia*".¹²

Rima gramaticală (sufix sau desinență verbală) și consecvența topicii inversative impun cercetarea textului ca pe o formă poetică. Faptul că verbele sunt concentrate la sfârșitul propozițiilor se datorează influenței frazeologiei greco-latine, pentru impresie eufonică și ritmică. Chiar și acele părți de vorbire care nu mai rimează, nici măcar parțial, când aparțin aceleiași clase, și sunt așezate în aceeași poziție topică, sunt capabile să schițeze o rimă de conținut.

Dacă ritmul nu are o altă misiune, decât de a sprijini impresia de regularitate, se poate conchide că *Istoria ieroglifică*, în întregime, este dominată de principiul ritmic. Aspirației la uniformitate, nu-i corespunde aspirația la identificare semantică, omofonia și omoritmia (parțiale) nefiind, cum s-ar impune, semnificante ale unei omosemii (parțiale). Totuși, omoritmia și omofonia, ca elemente constructive ale versului, au, la Cantemir, o rază mare de manifestare și un efect confuziv notabil. Ca în limbajul poetic, mesajul își pierde conturul, structurile lui slăbesc, se accentuează apropierea în opoziție cu diferențele semantice, totul tinzând spre un pol al asemănărilor.

Regulile limbajului uzual sunt, evident, răsturnate, deși, din pricina rimelor gramaticale, la care omofonia este semnificant, și a paralelismului claselor paradigmatic, frazele fonice asemănătoare nu exprimă fraze foarte asemănătoare sub raport semantic. Accentele, care sunt topo-semantice și prea puțin distribuite

¹² D. Cantemir, *Opere complete*, p. 215

mecanic, ca în poezia tradițională, se repartizează oarecum uniform și mai reliefează pronunțat, fiindcă pe seria diferențelor semantice sunt placate similitudini fonice. Doar *metafora poetică* implică, în *Istoria ieroglifică*, trecerea de la limbajul denotativ la limbajul conotativ, ceea ce creează impresia de metaforizant și excesiv.

De fapt, după cum spun stilisticienii, limbajul poetic este un *antilimbaj*, o *antiproză*. Antinomia denotativ-conotativă dă cheia problemei, poezia este negativă în raport cu codul denotativ. Ei i se opune proza, care respectă codul conotativ. Sensul noțional și sensul emoțional nu pot coexista în aceeași conștiință, fiindcă semnificantul nu este capabil să atragă, simultan, două semnificații care se exclud. De aceea, poezia trebuie să rupă legătura originară a semnificantului cu noțiunea, pentru a-i substitui emoția. În *Istoria ieroglifică*, limbajul a vrut să schimbe codul, fără a reuși însă, pe deplin.

Bibliografie:

1. Burkhardt, Iacob, *Cultura Renașterii în Italia*, București, Editura pentru Literatură, 1969.
2. Buzăși, Ion, *Poezia religioasă românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2003.
3. *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988.
4. Dosoftei, *Psaltirea în versuri 1673*, Ediție critică de N. A. Ursu, Cu un cuvânt înainte de ÎPS Iustin Moiescu, Iași, 1974.
5. Dosoftei, *Opere, I, Versuri*, Ediție critică de N. A. Ursu, Studiu introductiv de Al. Andriescu, București, Editura Minerva, 1978.
6. Dosoftei, *Dumnezeiasca liturghie*, Iași, Editura Mitropoliei și Sucevei, 1980.
7. Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, Chișinău, Editura Litera, 1998.
8. Dulfu, Petre, *Scrieri*, Ediție îngrijită de Viorica Florea și Victor Crăciun, Studiu introductiv de Victor Crăciun, București, Editura Minerva, 1971.
9. Dulfu, Petre, *Iisus Mântuitorul. După Sfânta Scriptură*, Ediția a V-a, Text stabilit și prafată de Ștefan Bogdan, Sibiu, 1990.
10. Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Antologia poeziei românești*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
11. Georgescu, Ioan, *Poeți în rugăciune*, Oradea, 1943.

MIRON BLAGA ■ OCTAVIAN BLAGA

De-aș trăi ca piatra-n munte

Folclor literar de pe Valea Iadului

O importantă culegere de folclor bihorean,
recent apărută.

Mănăstirea Cozia

ISSN-1221-5716